

Franckesche Stiftungen zu Halle

M. Tullii Ciceronis De Divinatione

Cicero, Marcus Tullius

Halae, MDCCLXXVI.

VD18 13038664

M. Tulli Ciceronis De Divinatione ...

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

[urn:nbn:de:obv:ha33-1-198753](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:obv:ha33-1-198753)

M. TULLII CICERONIS
DE
DIVINATIONE
LIBER PRIMUS.

P. 80.
2.

ARGUMENTUM.

Quaestio de natura Deorum duas tamquam appendiculas habet, alteram de Divinatione, alteram de Fato, quibus adjectis demum plene perfecteque satisfactum ei quaestioni videtur. (L. II. c. 1.) Itaque Cicero eam, quae est de divinatione, duobus libris plene accurateque pertractavit. In primo libro inducitur Q. Frater omne divinationis genus defendens e Stoicorum disciplina, quod illi videbantur acutissime sententias suas prudentissimeque defendere. II. 72. Duo ergo facit divinandi genera, unum artificiosum, alterum naturale: artificiosum partim constare ex conjectura, partim ex observatione diuturna: naturale, quod animus arripiat, aut excipiat extrinsecus ex divinitate, unde omnes haustos animos libatosque habeamus. Artificiosae divinationis haec genera ponit, extispicum, eorumque, qui e fulguribus omnique ostentorum genere praedicant, tum augurum eorumque, qui signis & omnibus utantur, omneque genus conjecturale in hoc fere genere ponit. Illud autem naturale aut concitatione mentis edi, & quasi fundi videtur, cum homines per furorem vaticinantur, aut animo per somnum sensibus & curis vacuo providetur.

A 2

In

In singulis autem generibus non tam rationibus quam magna exemplorum copia utitur, cum externorum, tum Romanorum: quibus hoc effici putat, ut, quamquam eorum causæ afferri nullæ possunt, tamen, quoniam acciderint, de ipsius rei veritate dubitari non possit. Quod si quædam falsa sint, quædam non ita, uti prædicta sint, eveniant; tamen non esse propterea divinationem tollendam: quod quemadmodum, ut Cratippus concludebat, oculi possint aliquando non fungi suo munere, neque tamen propterea non sit usus oculorum; sed qui vel semel ita sit usus oculis, ut vera cerneret, is haberet sensum oculorum vera cernentium: sic ad confirmandam divinationem satis sit. semel aliquid esse ita divinatum, ut id non fortuito cecidisse videatur. c. 22. Esse autem divinationem, præter exempla, confirmat tum consensu gentium & populorum, rerumque publicarum omnium, philosophorum etiam & poetarum, c. 6. 40. 41. tum ratione hac: Si sunt Dii, neque ante declarant hominibus, quæ futura sunt: aut non diligunt homines; aut, quid eventurum sit, ignorant; aut existimant, nil interesse hominum, scire, quid futurum sit; aut non censent suæ majestatis, futura hominibus præsignificare; aut ea ne significare quidem possunt. At neque &c. &c. c. 38. Ducit autem divinationem omnem a tribus rebus, a fato, a Deo & a natura. Fatum esse non id, quod superstitiose, sed physice dicatur, colligationem quandam causarum; quam qui perspiciat animo, is possit futura omnia tenere: quod cum nemo præter Deum facere possit, relinquendum esse homini, ut signis quibusdam, consequentia & futura, in causis tamquam in seminibus condita, declarantibus præsentiat. Quod ad naturam attineat, constare, quanta sit animi vis

vis

vis sejuncta a corporis sensibus, qua fiat, ut animi hominum cum aut somno soluti vacent corpore, aut sua sponte furore quodam correpti moveantur, cernant ea, quæ corporibus permixti videre non possint. c. 55. f.

ET US opinio est, jam usque ab heroi-
cis ducta temporibus, eaque & populi
Romani & omnium gentium firmata
consensu, versari quandam inter homi-
nes divinationem, quam Græci *μαντιαν* appellant,
id est, præsentionem, & scientiam rerum futura-
rum. Magnifica quidem res, & salutaris, si modo
est ulla: quaque proxime ad deorum vim natura
mortalis possit accedere. Itaque ut alia nos melius
multa, quam Græci, sic huic præstantissimæ rei nomen
nostri a divi, Græci, ut Plato interpretatur,
a furore duxerunt. Gentem quidem nullam video 2
neque tam humanam atque doctam, neque tam im-
manem tamque barbaram, quæ non significari fu-
tura, & a quibusdam intelligi, prædicique posse
censeat. Principio Assyrii, ut ab ultimis auctorita-
tem repetam, propter planitiem, magnitudinem-
que regionum, quas incolebant, cum cælum ex omni
parte patens, atque apertum intuerentur, trajectio-
nes motusque stellarum observaverunt: quibus no-
tatis, quid cuique significaretur, memoriæ prodide-
runt. Qua in natione Chaldæi, non ex artis, sed
ex gentis vocabulo nominati, diuturna observatione
siderum, scientiam putantur effecisse, ut prædici
posset, quid cuique eventurum, & quo quisque fato
natus esset. Eandem artem etiam Egyptii longin- b.
quitate temporum innumerabilibus pæne sæculis
consecuti putantur. Cilicum autem, & Pisidarum
gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus
præsumimus ipsi, volatibus avium, cantibusque, ut
certissimis signis, declarari res futuras putant. Quam 3

vero Græcia coloniam misit in Æoliam, Joniam, Asiam, Siciliam, Italiam, sine Pythio, aut Dodonæo aut Hammonis oraculo? aut quod bellum susceptum
 2 ab ea sine consilio deorum est? Nec unum genus est divinationis publice privatimque celebratum. nam, ut omittam ceteros populos; noster, quam multa genera complexus est? Principio, hujus urbis parens, Romulus, non solum auspicato urbem condidisse, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Deinde auguribus & reliqui reges usi: & exactis regibus, nihil publice sine auspiciis nec domi, nec militiae gerebatur. Cumque magna vis videretur esse & in impetrandis consulendisque rebus, & in monstris interpretandis ac procurandis in haruspicum disciplina; omnem hanc ex Etruria scientiam adhibebant, ne genus esset ullum divinationis, quod
 4 neglectum ab iis videretur. Et, cum duobus modis animi, sine ratione & scientia, motu ipsi suo, soluto & libero incitarentur; uno furente, altero somniante: furoris divinationem Sibyllinis maxime versibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes deletos e civitate esse voluerunt. Ex quo genere sæpe hariolorum etiam, & vatum furibundas prædictiones, ut Octaviano bello, Cornelii Culeoli, audiendas putaverunt. Nec vero somnia graviora, si quæ ad rempublicam pertinere visa sunt, a summo consilio neglecta sunt. Quinetiam memo-
 p. 31. ria nostra templum Junonis Sospitæ L. Julius, qui
 2. cum P. Rutilio consul fuit, de senatus sententia re-
 3 fecit ex Cæciliæ, Balearici filiæ, somnio. Atque
 5 hæc, ut ego arbitror, veteres, rerum magis eventis moniti, quam ratione docti, probaverunt. Philosophorum vero exquisita quædam argumenta, cur esset vera divinatio, collecta sunt. e quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes, unus, qui deos esse diceret, divinationem funditus sustulit. Reliqui vero omnes, præter Epicurum, bal-
 tuien-

butientem de natura deorum, divinationem probaverunt; sed non uno modo. Nam cum Socrates, omnesque Socratici, Zenoque, & hi, qui ab eo essent profecti, manerent in antiquorum philosophorum sententia, vetere Academia & Peripateticis consentientibus; cumque huic rei magnam auctoritatem Pythagoras jam ante tribuisset, qui etiam ipse augur vellet esse, plurimisque locis gravis auctor Democritus praesensionem rerum futurarum comprobaret: Dicæarchus Peripateticus cetera divinationis genera sustulit, somniorum & furoris reliquit: Cratippusque familiaris noster, quem ego patrem summis Peripateticis judico, iisdem rebus fidem tribuit, reliqua divinationis genera rejecit. Sed cum 6 Stoici omnia fere illa defenderent, quod & Zeno in suis commentariis quasi semina quædam sparsisset, & ea Cleanthes paullo uberiora fecisset: accessit acerrimo vir ingenio Chrysippus, qui totam de divinatione duobus libris explicavit sententiam, uno præterea de oraculis, uno de somniis: quem subsequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit, ejus auditor: duo Antipater: quinque noster Posidonius. Sed b. a Stoicis, vel i princeps ejus disciplinæ, Posidonii doctor, discipulus Antipatri, degeneravit Panætius: nec tamen ausus est negare, vim esse divinandi, sed dubitare se dixit. Quod illi in aliqua re, invitissimis Stoicis, Stoico facere licuit, id, nos ut in reliquis rebus faciamus, a Stoicis non concedetur? præsertim cum id, de quo Panætio non liquet, reliquis ejusdem disciplinæ solis luce videatur clarius. Sed 7 hæc quidem laus Academiæ præstantissimi philosophi judicio & testimonio comprobata est. Etenim 4 nobismet ipsis quærentibus, quid sit de divinatione judicandum, quod a Carneade multa acute & copiose contra Stoicos disputata sint, verentibusque, ne temere vel falsæ rei, vel non fatis cognitæ, af-

A 4

sentia-

i principibus.

sentiamur: faciendum videtur, ut diligenter etiam atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in his tribus libris, quos de natura deorum scripsimus. Nam cum omnibus in rebus temeritas in assentiendo errorque turpis est, tum in eo loco maxime, in quo iudicandum est, quantum auspiciis rebusque divinis, religionique tribuamus, est enim periculum, ne aut, neglectis iis, impia fraude, aut, susceptis, anili superstitione obligemur.

8 Quibus de rebus & alias sæpe, & paullo accuratius nuper, cum essem cum Q. fratre in Tusculano, disputatum est. Nam cum ambulandi causa in Lyceum venissemus: (id enim superiori Gymnasio nomen est) Perlegi, ille inquit, tuum paullo ante tertium de natura deorum; in quo disputatio Cottæ, quamquam labefactavit sententiam meam, non funditus tamen sustulit. Optime vero, inquam. etenim ipse Cotta sic disputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quam hominum debeat religionem.

p. 82. 82. Tum Quintus, Dicitur quidem istuc, inquit, a Cotta, & verò sæpius: credo, ne communia jura migrare videatur: sed studio contra Stoicos differendi deos mihi videtur funditus tollere. Ejus orationi, non sane desidero, quod respondeam: satis enim defensa religio est in secundo libro a Lucilio: cujus disputatio tibi ipsi, ut in extremo tertio scribis, ad veritatem est visa propensior. Sed, quod prætermisum est in illis libris, credo, quia commodius arbitratus es, separatim id quæri, deque eo differi, id est, de divinatione, quæ est earum rerum, quæ fortuitæ putantur, prædictio atque præfensio, id, si placet, videamus, quam habeat vim, & quale sit. Ego enim sic existimo: si sint ea genera divinandi vera, de quibus accepimus, quæque colimus, esse deos: vicissimque, si dii sint, esse, qui divi-

r quid.

divinent. Arcem tu quidem Stoicorum, inquam, 6
 Quinte, defendis, si quidem ista sic recipiuntur; 10
 ut &, si divinatio sit, dii sint, &, si dii sint, sit di-
 vination. Quorum neutrum tam facile, quam tu
 arbitraris, conceditur. Nam & natura significari fu-
 tura sine deo possunt: &, ut sint dii, potest fieri, ut
 nulla ab iis divinatio generi humano tributa sit. At-
 que ille, Mihi vero, inquit, satis est argumenti, &
 esse deos, & eos consulere rebus humanis; quod
 esse clara, & perspicua divinationis genera judico.
 De quibus quid ipse sentiam, si placet, exponam, ita
 tamen, si vacas animo, neque habes aliquid, quod
 huic sermoni prævertendum putes. Ego vero, in- 11
 quam, philosophiæ, Quinte, semper vaco. hoc au-
 tem tempore, cum sit nihil aliud, quod libenter
 agere possim, multo magis aveo audire, de divina-
 tione quid sentias.

Nihil, inquit, equidem novi, nec, quod præ- b.
 ter ceteros ipse sentiam. nam cum antiquissimam sen-
 tentiam, tum omnium populorum & gentium con-
 sensu comprobata sequor. Duo sunt enim divi-
 nandi genera; quorum alterum artis est, alterum
 naturæ. Quæ est autem gens, aut quæ civitas, quæ 12
 non aut extis pecudum; aut monstra, aut fulgura
 interpretantium, aut augurum, aut astrologorum,
 aut sortium, (ea enim fere artis sunt) aut somnio-
 rum, aut vaticinationum, (hæc enim duo naturalia
 putantur) prædictione moveatur? quarum quidem
 rerum eventa magis, arbitror, quam causas quæri
 oportere. Est enim vis, & natura quædam, quæ
 cum observatis longo tempore significationibus, tum
 aliquo instinctu, inflatuque divino futura prænu-
 tiat. Quare omittat urgere Carneades: quod facie 7
 bat etiam Panætius, requirens, Jupiterne cornicem
 a læva, corvum a dextra canere jussisset. Obser-
 vata sunt hæc tempore immenso, & in significa-
 tione eventus animadversa & notata. Nihil est
 A 5 autem,

autem, ¹ quod longinquitas temporum, excipiente memoria, prodendisque monumentis, efficere atque
 13 assequi ² non possit. Mirari licet, quæ sint animad-
 versa a medicis herbarum genera, quæ radicum ad
 morsus bestiarum, ad oculorum morbos, ad vulne-
 ra: quorum vim atque naturam ratio numquam ex-
 plicavit, utilitate & ars est, & inventor probatus.
 Age, ea, quæ, quamquam ex alio genere sunt, ta-
 men divinationi sunt similia, videamus.

*Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futuros
 Inflatum mare, cum subito penitusque tumescit,
 Saxaque cana, salis niveo spumata liquore,
 Tristificas certant Neptuno reddere voces:*

p. 83.

*Aut, densus stridor cum cello e vertice montis
 Ortus, adaugescit scopulorum sæpe repulsus.*

8 Atque his rerum præfensionibus prognostica tua re-
 ferta sunt. Quis igitur elicere causas præfensionum
 potest? etsi video Boëthum Stoicum esse conatum.
 qui hætenus aliquid egit, ut earum rationem rerum
 14 explicaret, quæ in mari cælove fierent. Illa vero
 cur eveniant, quis probabiliter dixerit?

*Cana fulix itidem fugiens e gurgite ponti,
 Nuntiat horribiles clamans instare procellas,
 Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus.
 Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,
 Et matutinis acredula vocibus instat,
 Vocibus instat, & assiduas jacet ore querelas,
 Cum primum gelidos rores aurora remittit.
 Fuscæque nonnumquam cursans per littora cornix
 Demersit caput, & fluctum cervice recepit.*

9 Videmus hæc signa numquam fere ementientia: nec
 15 tamen, cur ita fiat, videmus.

*Vos quoque signa videtis, aquai dulcis alumna,
 Cum clamore paratis inanes fundere voces,
 Absurdoque sono fontes & stagna cietis.*

Quis

1 quod non.

2 Abest non.

Quis est, qui ranunculos hoc videre suspicari possit? sed inest in rivis & ranunculis natura quædam significans aliquid, per se ipsa fatis certa, cognitioni autem hominum obscurior.

*Mollipedesque boves spectantes lumina cæli,
Naribus humiferum duxere ex aëre succum.*

Non quæro, cur; quoniam, quid eveniat, intelligo.

*Jam vero semper viridis, semperque gravata
Lentiscus triplici solita grandescere fætu,
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.*

Nec hoc quidem quæro, cur hæc arbor una ter flo- 16
reat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris b.
accommodet. Hoc sum contentus, quod, etiam
si, 3 quomodo quidque fiat, ignorem, quid fiat, in-
telligo. pro omni igitur divinatione idem, quod
pro iis rebus, quas commemoravi, respondebo.
Quid scammonæ radix ad purgandum, quid ari- IO
stolochia ad morsus serpentum possit, quæ nomen
ex inventore reperit, rem ipsam inventor ex somnio,
video, quod fatis est; cur possit, nescio. Sic ven-
torum & imbrum signa, quæ dixi, rationem quam
habeant, non satis perspicio: vim, & eventum
agnosco, scio, approbo. Similiter, quid fissum in
extis, quid fibra valeat, accipio: quæ causa sit,
nescio. Atque horum quidem plena vita est: extis
enim omnes fere utuntur. Quid? de fulgurum vi
dubitare num possumus? nonne cum multa alia mi-
rabilia, tum illud in primis? cum Summanus in
fastigio Jovis optimi maximi, qui tum erat scissilis,
e cælo ictus esset, nec usquam ejus simulacri caput
inveniretur, haruspices in Tiberim id depulsum esse
dixerunt, idque inventum est eo loco, qui + esset ab
haruspi-

3 quo.

4 est.

II haruspicius demonstratus. Sed quo potius utar aut
 17 auctore, aut teste, quam te? cujus edidici etiam
 versus, & libenter quidem, quos in secundo Consu-
 latus Urania musa pronuntiat:

- p. 84.
 a. Principio aetherio flammatus Jupiter igni
 Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
 Menteque divina caelum terrasque petessit:
 Quae penitus sensus hominum vitasque retentat,
 Aetheris aeterni septa, atque inclusa cavernis.
 Et, si stellarum motus, cursusque vagantes
 Nosse velis, quae sint signorum in sede locata,
 Quae verbo & falsis Grajorum vocibus errant,
 Re vera certo lapsu spatique feruntur:
 Omnia jam cernes divina mente notata.
- 18 Nam primum astrorum volucres, te consule, motus,
 Concursumque graves stellarum ardore micantes
 Tu quoque, cum tumulos Albano in monte nivales
 Lustrasti, & lato mactasti lacte Latinas,
 Vidisti & clavo tremulos ardore cometas,
 Multaque misceri nocturna strage putasti:
 Quod ferme dirum in tempus¹ cecidere Latinae,
 Cum claram speciem concreto lumine luna
 Abdidit, & subito stellanti nocte peremta est.
 Quid vero Phoebi fax, tristis nuntia belli,
 Quae magnum ad columen flammato ardore volabat,
 Praecipites celi partes, obitusque petisset:
 Aut cum terribili percussus fulmine civis,
 Luce serenanti vitalia lumina liquit:
 Aut cum se gravido tremefecit corpore tellus.
 Jam vero varia nocturno tempore vise
 Terribiles formae, bellum motusque monebant:
 Multaque per terras vates oracula furenti
 Pectore fundebant tristes minitancia casus:
- 19 Atque ea, quae lapsu tandem cecidere vetusto,

Hæc

¹ cecinere.

Hæc fore, perpetuis signis, clarisque frequentans
Ipse deum genitor cælo, terrisque canebat.
Nunc ea, Torquato quæ quondam, Et consule Cotta 12
Lydius ediderat Tyrrhæna gentis haruspex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo
Ipse suos quondam tumulos ac templa petivit,
Et Capitolinis injecit sedibus ignes,
Tum species ex ære vetus, generataque Natta, b.
Concidit, elapseque vetusto numine leges:
Et divam simulacra peremit fulminis ardor.
Hic silvestris erat, Romani nominis altrix, 20
Martia, quæ parvos Mavortis semine natos
Uteribus gravidis vitali rore rigabat:
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque avulsa pedum vestigia liquit.
Tum quis non artis scripta ac monumenta volutans,
Vocês tristificas chartis promebat Etruscis?
Omnes civili generosa stirpe profectam
Vitare ingentem cladem, pestemque monebant:
Vel legum exitium constanti voce ferebant,
Templa deinque adeo flammis, urbesque jubeant
Eripere, Et stragem horribilem, cademque vereri:
Atque hæc fixa gravi fato ac fundata teneri;
Ni post, excelsum ad columnen formata decore
Sancta Jovis species claros spectaret in ortus:
Tum fore, ut occultos populus, sanctusque senatus
Cernere conatus posset, si solis ad ortum
Conversa, inde patrum sedes, populique videret.
Hæc tardata diu species, multumque morata, 21
Consule te tandem celsa est in sede locata:
Atque una fixi ac signati temporis hora
Jupiter excelsa clarabat sceptræ columna:
At clades patriæ, flamma ferroque parata,
Vocibus Allobrogum patribus, populoque patebat.
Rite igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
Qui populos urbesque modo ac virtute regebant,
Rite

- 13** *Rite etiam vestri, quorum pietasque fidesque
Præstitit, & longe vicit sapientia cunctos,
Præcipue coluere vigenti numine divos.*
p. 85.
a. *Hæc adeo penitus cura videre sagaci,
Otia qui studiis læti tenere decoris,*
- 22** *Inque Academia umbrifera, nitidoque Lyceo
Fuderunt claras secundi pectoris artes.
E quibus ereptum primo jam a flore juventæ,
Te patria in media virtutum mole locavit.
Tu tamen anxio curas requiete relaxas,
Quod patriæ vocis studiis nobisque sacraſti.*

Tu igitur animum poteris inducere contra ea, quæ
a me disputantur de divinatione, dicere, qui & ges-
seris ea, quæ gessisti, & ea, quæ pronuntiavi, ac-
curatissime scripseris? Quid? quæris, Carneades,
23 cur hæc ita fiant, aut qua arte perfici possint? nesci-
re me fateor: evenire autem, te ipsum dico videre.
Casu, inquis. Itane vero? Quidquam potest casu
esse factum, quod omnes habet in se numeros ve-
ritatis? Quattuor tali jacti, casu Venereum effi-
ciunt. Num etiam centum Venereos, si cccc talos
jeceris, casu futuros putas? adspersa temere pigmenta
in tabula, oris lineamenta effingere possunt; num
etiam Veneris Coæ pulcritudinem effingi posse ad-
spersione fortuita putas? Sus rostro si humi A lit-
teram impresserit, num propterea suspicari poteris,
Andromacham Ennii ab ea posse describi? Fingebat
Carneades, in Chiorum lapicidinis saxo diffisso ca-
put exstitisse Panisci. Credo, aliquam non dissimi-
lem figuram, sed certe non talem, ut eam factam
a Scopâ diceres. sic enim se profecto res habet, ut
numquam perfecte veritatem casus imitetur.

- 14** At nonnumquam ea, quæ prædicta sunt, mi-
nus eveniunt. Quæ tandem id ars non habet? ea-
24 rum dico artium, quæ conjectura continentur, &
b. sunt opinabiles. An medicina, ars non putanda
est?

est? quam tamen multa fallunt. Quid? gubernatores nonne falluntur? an Achivorum exercitus, & tot navium rectores non ita profecti sunt ab Illo,

Ut profectioe leti piscium lasciviam

Intuerentur, ut ait Pacuvius, nec tuendi satietas capere posset?

*Interea prope jam occidente sole inhorrescit mare,
Tenebrae conduplicantur, noctisque & nimbium accecat nigror.*

Num igitur tot clarissimorum ducum, regumque naufragium sustulit artem gubernandi? aut num imperatorum scientia nihil est, quia summus imperator nuper fugit, amisso exercitu? aut num propterea nulla est reipublicae gerendae ratio atque prudentia, quia multa Cn. Pompejum, quaedam M. Catonem, nonnulla etiam te ipsum fefellerunt? Similis est haruspicum responsio, omnisque opinabilis divinatio. conjectura enim nititur, ultra quam progredi non potest. Ea fallit fortasse nonnumquam: sed tamen 25 ad veritatem sapissime dirigit. est enim ab omni aeternitate repetita: in qua cum pæne ¹ innumerabiliter res eodem modo evenirent iisdem signis antegressis, ars est effecta, eadem sæpe animadvertendo ac notando. Auspicia vero vestra quam constant? 15 quæ quidem nunc a Romanis auguribus ignorantur: (bona hoc tua venia dixerim:) a Cilicibus, Pamphyliis, Pisidis, Lyciis tenentur. Nam quid ego 26 hospitem nostrum, clarissimum atque optimum virum, Dejotarum regem, commemorem? qui nihil umquam nisi auspicato gerit: qui, cum ex itinere quodam proposito & constituto revertisset, aquilæ p. 86. admonitus volatu; conclave illud, ubi erat mansurus, si ire perrexisset, proxima nocte corrui. Ita 27 que, ut ex ipso audiebam, persæpe revertit ex itinere, cum jam progressus esset multorum dierum viam.

¹ innumerabiles res.

viam. Cujus quidem hoc præclarissimum est, quod, posteaquam a Cæsare tetrarchia, regno, pecuniaque multatus est, negat se tamen eorum auspiciorum, quæ sibi ad Pompejum proficiscenti secunda evenerint, poenitere. senatus enim auctoritatem, & populi Romani libertatem, atque imperii dignitatem suis armis esse defensam: sibi quæ eas aves, quibus auctoribus officium & fidem secutus esset, bene consuluisset. antiquiorem enim sibi fuisse possessionibus suis gloriam. Ille mihi videtur igitur vere augurari. Nam nostri quidem magistratus auspiciis utuntur coactis. necesse enim est, ossa objecta, cadere frustum ex pulli ore, cum pascitur. Quod autem scriptum habetis, aut tripudium fieri, si ex ea quid in ¹ solum ceciderit: hoc quoque, quod dixi, coactum, tripudium solissimum dicitis. itaque multa auguria, multa auspicia, quod Cato ille sapiens queritur, negligentia collegii amissa plane & deserta sunt.

- 16 Nihil fere quondam majoris rei, nisi auspicato, ne privatim quidem, gerebatur: quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant, qui, re omissa, nomen tantum tenent. Nam ut nunc extis: quamquam id ipsum aliquanto minus, quam olim: sic tum avibus magnæ res impetrari solebant. Itaque, sinistra dum non exquirimus, in dira & in vitiosa incurramus. 29 Ut P. Claudius Appii Cæci filius, ejusque collega, L. Junius, classes maximas perdiderunt, cum vitio navigassent. Quod eodem modo evenit Agamemnoni: qui, cum Achivi cœpissent

Inter se strepere, aperteque artem obtinere extispicum;

- b. *Solvere imperat secundo rumore, adversaque avi.*

Sed quid vetera? M. Crasso quid acciderit, videmus, dirarum obnuntiatione neglecta. In quo Appius, collega

1 solidum.

collega tuus, bonus augur, ut ex te audire soleo, non satis scienter virum bonum, & civem egregium censor C. Atejum notavit, quod ementitum auspicia subscripserit. Esto: fuerit hoc censoris, si judicabat ementitum. At illud minime auguris, quod adscripsit, ob eam causam populum Romanum calamitatem maximam cepisse. Si enim ea causa calamitatis fuit: non in eo est culpa, qui obnuntiavit; sed in eo, qui non paruit. veram enim fuisse obnuntiationem, ut ait idem augur & censor, exitus approbavit: quæ si falsa² fuisset, nullam afferre³ potuisset causam calamitatis. etenim⁴ diræ, sicut cetera auspicia, ut omina, ut signa, non causas afferunt, cur quid eveniat, sed nuntiant⁵ ventura, nisi provideris. Non igitur obnuntiatio Ateji causam finxit calamitatis, sed signo objecto monuit Crassum, quid eventurum esset, nisi cavisset. Ita aut illa obnuntiatio nihil valuit: aut si, ut Appius judicat, valuit, id valuit, ut peccatum⁶ hæeret non in eo, cui monnerit, sed in eo, qui non obtemperavit. Quid? lituus iste vester, quod clarissimum est insigne auguratus, unde vobis est traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, (id est, incurvum, & leviter a summo inflexum bacillum, quod ab ejus litui, quo canitur, similitudine nomen invenit) cum situs esset in curia Saliorum, quæ est in Palatio, eaque deslagravisset, inventus est integer. Quid? multis annis post Romulum, Prisco regnante Tarquinio, quis veterum scriptorum non loquitur, quæ sit ab Attio Navio per lituum regionum facta descriptio? qui cum propter paupertatem sues puer pasceret, una ex his amissa, vovisse dicitur, si recuperasset, uvam se deo daturum, quæ maxima

P. 87.
a.

² fuissent. ³ potuissent. ⁴ diræ. ⁵ even-
tura. ⁶ hæreat.

Cic. de Divinat.

B

- xima esset in vinea. itaque sue inventa, ad meridiem spectans in vinea media dicitur constitisse: cumque in quattuor partes vineam divisisset, tresque partes aves abduxissent, quarta parte, quæ erat reliqua in regione distributa, mirabili magnitudine novam, ut scriptum videmus, invenit. Qua re celebrata, cum vicini omnes ad unum de rebus suis referrent, erat in magno nomine & gloria. Ex quo factum est, ut eum ad se rex Priscus arcesseret. Cujus cum tentaret scientiam auguratus, dixit ei, cogitare se quiddam, id possitne fieri, consuluit. Ille, augurio acto, posse, respondit. Tarquinius autem dixit, se cogitasse, cotem novacula posse præcidi. Tum Attium iussisse experiri. ita cotem, in comitium allatam, inspectante & rege et populo, novacula esse discissam. Ex eo evenit, ut & Tarquinius augure Attio Navio uteretur, & populus
- 32 de suis rebus ad eum referret. Cotem autem illam & novaculam defossam in comitio, supraque impositum puteal accepimus. Negemus omnia: comburamus annales; ficta hæc esse dicamus: quidvis denique potius, quam deos res humanas curare, fateamur. Quid? quod apud te scriptum est de Ti. Graccho, nonne & augurum, & haruspicum comprobatur disciplinam? qui, cum tabernaculum vitio cepisset imprudens, quod inauspicato pomœrium transgressus esset: comitia consulibus rogandis habuit. Nota res est, & a te ipso mandata monumentis. Sed & ipse augur Ti. Gracchus auspiciorum auctoritatem confessione errati sui comprobavit, & haruspicum disciplinæ magna accessit auctoritas, qui recentibus comitiis in senatum introducti, negaverunt, iustum comitiarum rogatorem fuisse.
- 18
- 34
- lis igitur assentior, qui duo genera divinationum esse dixerunt: unum, quod particeps esset artis; alterum, quod arte careret. Est enim ars in iis, qui novas res conjectura persequuntur; veteres observava-

serv
non
sign
lun
fom
tici
men
orac
fort
affla
non
funt
tam
pos
Gra
terp
est
lum
late
me
Uta
tam
guri
cum
tus
tibu
irrid
tie
icib
Gra
que
præ
ptur
sis,
si m

servatione didicerunt. Carent autem arte ii, qui,
 non ratione aut conjectura, observatis ac notatis
 signis, sed concitatione quadam animi, aut so-
 luto liberoque motu futura præsentiant: (quod &
 somniantibus sæpe contingit, & nonnumquam va-
 ticianantibus per furorem) ut Bacis Boeotius, ut Epi-
 menides Cres, ut Sibylla Erythræa. Cujus generis
 oracula etiam habenda sunt, non ea, quæ æquatis
 fortibus ducuntur, sed illa, quæ instinctu divino
 afflatuque funduntur. etsi ipsa fors contemnenda
 non est, si & auctoritatem habet vetustatis, ut eæ
 sunt sortes, quas e terra editas accepimus: quæ
 tamen ductæ ut in rem apte cadant, fieri credo
 posse divinitus. Quorum omnium interpretes, ut
 Grammatici poëtarum, proxime ad eorum, quos in-
 terpretantur, divinationem videntur accedere. Quæ 35
 est igitur ista calliditas, res vetustate robustas ca-
 lumniando velle pervertere? Non reperio causam.
 latet fortasse obscuritate involuta naturæ. non enim
 me deus ista scire, sed his tantummodo-uti voluit.
 Utar igitur, nec adducar, ut rear, aut in extis to-
 tam Etruriam delirare, aut eandem gentem in ful-
 guribus errare, aut fallaciter portenta interpretari,
 cum terræ sæpe fremitus, sæpe mugitus, sæpe mo-
 tus multa nostræ reipublicæ, multa ceteris civita-
 tibus gravia, & vera prædixerint. Quid? qui p. 88.
 irridetur, partus hic mulæ, nonne, quia sætus exti-
 tit in sterilitate naturæ, prædictus est ab harusp-
 icibus incredibilis partus malorum? Quid? Ti. 36
 Gracchus, P. F. qui bis consul & censor fuit, idem-
 que & summus augur, & vir sapiens, civisque
 præstans; nonne (ut C. Gracchus, filius ejus, scri-
 ptum reliquit) duobus anguibus domi comprehen-
 sis, haruspices convocavit? qui cum respondissent,
 si marem emisisset, uxori brevi tempore esse mo-
 rien-

B 2

: abducatur.

- riendum; si fæminam, ipsi: æquius esse censuit, se-
maturam oppetere mortem, quam P. Africani filiam
adolescentem. fæminam emisit: ipse paucis post die-
bus est mortuus. Irrideamus haruspices: vanos,
futiles esse dicamus: quorumque disciplinam & sa-
pientissimus vir, & eventus, ac res comprobavit,
contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, &
eos, qui e Caucaſo cæli signa ſervantes, numeris &
motibus ſtellarum curſus perſequuntur: condemne-
mus, inquam, hos aut ſtultitiæ, aut vanitatis, aut
imprudentiæ, qui cecce LXX millia annorum, ut
ipsi dicunt, monumentis comprehenſa continent, &
mentiri judicemus, nec ſæculorum reliquorum ju-
diciũ, quod de ipsis futurum ſit, pertimeſcere.
- 37 Age, Barbari vani, atque fallaces: num etiam
Grajorum hiſtoria mentita eſt? quæ Cræſo Pythius
Apollo, ut de naturali divinatione dicam, quæ Athe-
niensibus, quæ Lacedæmoniis, quæ Tegeatis, quæ
Argivis, quæ Corinthiis reſponderit, quis ignorat?
Collegit innumerabilia oracula Chryſippus, nec ul-
lum ſine locuplete auctore atque teſte. quæ quia
nota tibi ſunt, relinquo. Deſendo unum hoc. Num-
quam illud oraculum Delphis tam celebre & tam
b. clarum fuiſſet, neque tantis donis reſertum omnium
populorum atque regum, niſi omnis ætas oraculo-
rum illorum veritatem eſſet experta. Jamdiu idem
- 38 non facit. Ut igitur nunc minore gloria eſt, quia
minus oraculorum veritas excellit: ſic tum, niſi
ſumma veritate, in tanta gloria non fuiſſet. Po-
teſt autem viſ illa terræ, quæ mentem Pythiæ divino
aſſlatu concitabat, evanuiſſe vetuſtate, ut quos-
dam exaruiſſe amnes, aut in alium curſum con-
tortos & deflexos videmus. Sed, ut viſ, accide-
rit: magna enim quæſtio eſt: modo maneat id,
quod negari non poteſt, niſi omnem hiſtoriam
perver-

I evanuiſſe & exaruiſſe.

perverterimus, multis sæculis verax fuisseid oraculum.

Sed omittamus oracula: veniamus ad somnia. 20
de quibus disputans Chrysippus, multis, & minutis 39
somnia colligendis facit idem, quod Antipater, ea
conquirens, quæ Antiphontis interpretatione expli-
cata, declarant illa quidem acumen interpretis, sed
exemplis grandioribus decuit uti. Dionysii mater,
ejus, qui Syracusiorum tyrannus fuit, ut scriptum
apud Philistum est, & doctum hominem, & dili-
gentem, & æqualem temporum illorum, cum præ-
gnans hunc ipsum Dionysium alvo contineret, somnia-
vit se peperisse Satyriscum. Huic interpretes por-
tentorum, qui Galeotæ tum in Sicilia nominabantur,
responderunt, (ut ait Philistus) eum, quem illa pe-
perisset, clarissimum Græciæ diuturna cum fortuna 40
fore. Num te ad fabulas revoco vel nostrorum vel
Græcorum poetarum? narrat enim & apud Ennium
Vestalis illa:

*Excita cum tremulis anus attulit artubus lumen,
Talia commemorat lacrymans exterrita somno:
Eurydica prognata, pater quam noster amavit,
Vires, vitæque corpus meum nunc deserit omne.
Nam me visus homo pulcher per amœna salicta
Et ripas raptare, locosque novos. ita sola
Post illa, germana soror, errare videbar,
Tardaque vestigare, Et querere te, neque posse
Corde capeffere: semita nulla pedem stabilibat.
Exin compellare pater me voce videtur
His verbis: 2 O! gnata, tibi sunt ante 3 gerenda
Ærumna: post ex fluvio fortuna 4 resistet.
Hæc pater effatus, germana, repente recessit,
Nec sese dedit in conspectum corde cupitus,
Quamquam multa manus ad celi carula templa
Tendebam lacrymans, Et blanda voce vocabam.
Vix agro tum corde meo me somnus reliquit.*

p. 89.

a.

41

B 3

Hæc,

2 cognata,

3 gerenda.

4 resistit.

21 Hæc, etiam si ficta sunt a poëta, non absunt tamen
 42a consuetudine somniorum. Sit sane etiam illud
 commenticium, quo Priamus est conturbatus.

*Quia mater gravida parere se ardentem facem
 Visa est in somnis Hecuba: quo facto pater
 Rex ipse Priamus, somnio mentis metu
 Percussus, curis sumtus suspirantibus
 Exsacrificabat hostiis balantibus.
 Tum conjectorem postulat, pacem petens,
 Ut se edoceret obsecrans Apollinem,
 Quo sese vertant tante sortes somnium.
 Ibi ex oraculo voce divina edidit
 Apollo; puerum, primus Priamo qui foret
 Post illa natus, temperaret tollere,
 Eum esse exitium Trojæ, pestem Pergamo.*

43 Sint hæc, ut dixi, somnia fabularum: hisque ad-
 jungatur etiam Æneæ somnium: quod in Numerii
 b. Fabii Pictoris Græcis annalibus ejusmodi est, ut
 omnia, quæ ab Ænea gesta sunt, quæque illi ac-
 ciderunt, ea fuerint, quæ ei secundum quietem visa
 22 sunt. Sed propiora videamus. cujusnam modi est
 Superbi Tarquinii somnium, de quo in Bruto Accii
 loquitur ipse?

44 *Cum jam quieti corpus nocturno impetu
 Dedi, sopore placans artus languidos;
 Visum est in somnis pastorem ad me appellere,
 Duos consanguineos arietes inde eligi,
 Pecus lanigerum eximia pulcritudine,
 Præclarioremque alterum immolare me:
 Deinde ejus germanum cornibus connitier
 In me arietare, eoque ictu me ad casum dari:
 Exin prostratum terra graviter saucium,
 Resupinum; in celo contueri maximum,
 Ac mirificum facinus; dextrosum orbem flammeum
 Radiatum solis liquier cursu novo.*

Ejus

Ejus igitur somnii a conjectoribus quæ sit interpre- 45
tatio facta, videamus.

*Rex, quæ in vita usurpant homines, cogitant, cu-
rant, vident,*

*Queque agunt vigilantes, agitantque, ea si cui in
somno accidunt,*

*Minus mirum est. sed in re tanta haud temere im-
proviso offerunt:*

*Proin vide, ne, quem tu esse hebetem deputes æque
ac pecus,*

Is sapientia munitum pectus egregium gerat,

*Teque regno expellat. Nam id, quod de sole osten-
tum est tibi,*

Populo commutationem rerum portendit fore

¹ Perpropinquam: hæc bene verruncent populo. nam p. 39.
quod ad dexteram ^{a.}

*Cæpit cursum ab leva signum præpotens; pulcer-
rime*

*Auguratum est, rem Romanam publicam summam
fore.*

Age nunc ad externa redeamus. Matrem Phalari- 23
dis scribit Ponticus Heraclides, doctus vir, auditor 46
& discipulus Platonis, visam esse videre in ² somnis
simulacra deorum, quæ ³ ipse Phalaris domi conse-
cravisset: ex his Mercurium e patera, quam dextra
manu teneret, sanguinem visum esse fundere: qui
cum terram attigisset, reservefcere videretur sic, ut
tota domus sanguine redundaret. Quod matris
somnia immanis filii crudelitas comprobavit. Quid
ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati sunt,
ex Dinonis Persicis [libris] proferam? nam cum
dormienti ei sol ad pedes visus esset, ter eum,
scribit, frustra appetivisse manibus, cum se con-
volvens sol elaberetur, & abiret: ei magos dixisse

B 4

(quod

¹ Perpropinqua.² somniis.³ ipsa.

- (quod genus sapientum & doctorum habebatur in Persis) ex triplici appetitione solis, xxx annos Cyrum regnaturum esse, portendi. quod ita contigit. nam ad septuagesimum pervenit, cum xl natus annos regnare coepisset. Est profecto quiddam etiam in barbaris gentibus praesentens atque divinans: siquidem ad mortem proficiscens Calanus Indus, cum adscenderet in rogam ardentem, O praeclarum discessum, inquit, e vita! cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus excesserit. Cumque Alexander eum rogaret, si quid vellet, ut diceret; Optime, inquit: propediem te videbo. quod ita contigit. nam Babylone paucis post diebus Alexander est mortuus. Discedo parumper a somniis: ad quae mox revertar. Qua nocte templum Ephesiae Dianae deflagravit, eadem constat ex Olympiade natum esse Alexandrum, atque, ubi lucere coepisset, clamitasse magos, pestem ac perniciem Asiae proxima nocte natam. Haec de Indis & Magis. Redeamus ad somnia. Hannibalem Coelius scribit, cum columnam auream, quae esset in fano Junonis Laciniae, auferre vellet, dubitaretque, utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebravisse: cumque solidam invenisset, statuissetque tollere, ei secundum quietem visam esse Junonem praedicere, ne id faceret, minarique, si id fecisset, se curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret: idque ab homine acuto non esse neglectum: itaque ex eo auro, quod exterebratum esset, buculam carasse faciendam, & eam in summa columna collocavisse.
- 49 Hoc idem in Sileni, quem Coelius sequitur, Graeca historia est: is autem diligentissime res Hannibalis persecutus est: Hannibalem, cum cepisset Saguntum, visum esse in somnis a Jove in deorum concilium vocari: quo cum venisset, Jovem imperasse, ut Italiae bellum inferret, ducemque ei unum e concilio

cilio

cilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi coepisse: tum ei ducem illum præcepisse, ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumque cupiditate respexisse: tum visam beluam vastam & immanem, circumplicitam serpentibus, quacumque incederet, omnia arbuta, virgulta, testa pervertere: & eum admiratum quæsisse de deo, quodnam illud esset tale monstrum: & deum respondisse, vastitatem esse Italiae, præcepisseque, ut pergeret protinus; quid retro, atque a tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem scriptum in historia est, Hamilcarem Karthaginensem, cum oppugnaret Syracusas, visum esse audire vocem, se postridie cenaturum Syraculis: cum autem is dies illuxisset, magnam seditionem in castris ejus inter Pœnos & Siculos milites effectam: quod cum sensissent Syracusani, improvise eos in castra irrupisse, Hamilcaremque ab iis vivum esse sublatum. Ita res somnium comprobavit. Plena exemplorum est historia, tum referta vita communis. At vero P. Decius ille, Q. F. qui primus e Deciis consul fuit, cum esset tribunus militum M. Valerio, A. Cornelio consulibus, a Samnitibusque premeretur noster exercitus, cum pericula proeliorum iniret audacius, monereturque, ut cautior esset, dixit, quod exstat in annalibus: sibi in somnis visum esse, cum in mediis hostibus versaretur, occidere cum maxima gloria. Et tum quidem incolumis exercitum obsidione liberavit. Post triennium autem, cum consul esset, devovit se, & in aciem Latinorum irrupit armatus. quo ejus facto superati sunt, & deleti Latini. Cujus mors ita gloriosa fuit, ut eandem concupisceret filius. Sed veniamus nunc, si placet, ad somnia philosophorum. Est apud Platonem Socrates, cum esset in custodia publica, dicens Critoni, suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendum: vidisse se in

somnis pulcritudine eximia fœminam, quæ se nomine appellans diceret Homericum quendam ejusmodi versum:

Tertia te Phthiæ tempestas lata locabit.

- Quod ut est dictum, sic scribitur contigisse. Xenophon Socraticus, qui vir & quantus? in ea militia, qua cum Cyro minore perfunctus est, sua scribit somnia; quorum eventus mirabiles exstiterunt.
- 53 Mentiri Xenophontem, an delirare dicemus? Quid?
 b. singulari vir ingenio Aristoteles, & pæne divino, ipse errat, an alios vult errare? cum scribit, Eudemum Cyprium, familiarem suum, iter in Macedoniam facientem Pheras venisse; quæ erat urbs in Thessalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu tenebatur: in eo igitur oppido ita graviter ægrum Eudemum fuisse, ut omnes medici diffiderent: ei visum in quiete egregia facie juvenem dicere, fore, ut perbrevis convalesceret, paucisque diebus interitum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio post domum esse reditum. Atque ita quidem prima statim, scribit Aristoteles, consecuta; & convalescere Eudemum; & ab uxoris fratribus interfectum tyrannum: quinto autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio, in Cyprum illum ex Sicilia esse reditum, præliantem eum ad Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum animus Eudemi e corpore excesserit, tum domum revertisse videatur.
- 54 Adjungamus philosophis doctissimum hominem, poetam quidem divinum, Sophoclem: qui, cum ex æde Herculis patera aurea gravis surrepta esset, in somnis vidit ipsum deum dicentem, qui id fecisset. Quod semel ille, iterumque neglexit. ubi idem sæpius, ascendit in Ariopagum: detulit rem. Ariopagitæ comprehendere jubent eum, qui a Sophocle erat nominatus.

tus. Is, quæstione adhibita, confessus est, patenamque retulit. Quo facto, fanum illud Indicis Herculis nominatum est. Sed quid ego Græcorum? Nescio, quo modo me magis nostra delectant. Omnes hoc historici, Fabii, Gellii, sed proxime Coelius. Cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent, civitas ad arma repente est excitata. itaque, ludis intermissis, instaurativi constituti sunt. qui antequam fierent, cumque jam populus confedisset, servus per circum, cum virgis caderetur, furcam ferens ductus est. Exin cuidam rustico Romano dormienti visus est venire, qui diceret, præfulem sibi non placuisse ludis, idque ab eodem jussum esse eum senatui nuntiare: illum non esse ausum. iterum esse idem visum, & monitum, ne vim suam experiri vellet: ne tum quidem esse ausum. exin filium ejus esse mortuum: eandem in somnis admonitionem fuisse tertiam. tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detulisse, quorum de sententia lecticula in curiam esse delatum, cumque senatui somnium enarravisset, pedibus suis domum revertisse. Itaque somnio comprobato a senatu, ludos illos iterum instauratos, memoriæ proditum est. C. verò Gracchus multis dixit, ut scriptum apud eundem Coelium est, sibi in somnis quæsturam petenti Ti. fratrem visum esse dicere, quam vellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse interisset, esse pereundum. Hoc antequam tribunus plebi C. Gracchus factus esset, & se audisse scribit Coelius, & dixisse multis. quo somnio quid inveniri potest certius? Quid? illa duo somnia, quæ creberrime commemorantur a Stoicis, quis tandem potest contemnere? unum de Simonide: qui eum ignotum quendam projectum mortuum vidisset, eumque humavisset, haberetque

in

i. salvum.

in animo navem conscendere, moneri visus est, ne id faceret, ab eo, quem sepultura affecerat: si navigasset, eum naufragio esse periturum: itaque Simonidem redisse: perisse ceteros, qui tum navigassent. Alterum ita traditum, clarum admodum ⁵⁷ ^{b.} somnium. Cum duo quidam Arcades familiares iter una facerent, & Megaram venissent, alterum ad cauponem devertisse; ad hospitem, alterum, qui ut cenati quiescerent, concubia nocte visum esse in somnis ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare, ut subveniret, quod sibi a caupone interitus pararetur; eum primo perterritum somnio surrexisse: dein cum se collegisset; idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse: tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare, ut, quoniam sibi vivo non subvenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur; se interfectum in plaustrum a caupone esse coniectum, & supra stercus injectum: petere, ut mane ad portam adesset, priusquam plaustrum ex oppido exiret. hoc vero somnio eum commotum, mane bubulco praesto ad portam fuisse: quaesisse ex eo, quid esset in plastro: illum perterritum fugisse, mortuum erutum esse: cauponem, re patefacta, poenas dedisse. Quid hoc somnio ²⁸ dici divinius potest? sed quid aut plura, aut vetera ⁵⁸ quaerimus? saepe tibi meum narravi; saepe ex te audiavi tuum somnium: Me, cum Asiae Proconsul praesssem, vidisse in quiete, cum tu equo advectus ad quandam magni fluminis ripam, provectus subito, atque delapsus in flumen, nusquam apparuisses; me contremuisse, timore perterritum: tum te repente laetum exstitisse, eodemque equo adversam adscendisse ripam, nosque inter nos esse complexos. Facilis conjectura hujus somnii: mihiq; a peritis in Asia praedictum est, fore eos eventus rerum, qui ⁵⁹ acciderunt. Venio nunc ad tuum. audiavi equidem ex te ipso, sed mihi saepius noster Sallustius narra-

vit:

vit: cum in illa fuga, nobis gloriosa, patriæ cala-^{p. 93.}
 mitosa, in villa quadam campi Atinatis maneres,^{2.}
 magnamque partem noctis vigilasses, ad lucem de-
 nique arte & graviter dormire cœpisse. Itaque,
 quamquam iter instaret, te tamen silentium fieri
 iussisse, neque esse passum te excitari: cum autem
 expectatus esses hora secunda fere, te sibi somnium
 narravisse: visum tibi esse, cum in locis solis mœ-
 stus errares, C. Marium cum fascibus laureatis quæ-
 rere ex te, quid tristis esses: cumque tu te tua pa-
 tria vi pulsum esse dixisses, prehensisse eum dex-
 tram tuam, & bono animo te iussisse esse, liçtori-
 que proximo tradidisse, ut te in monumentum suum
 deduceret: & dixisse, in eo tibi salutem fore. tum
 & se exclamasse, Sallustius narrat, reditum tibi
 celerem, & gloriosum paratum, & teipsum visum
 somnio delectari. nam illud mihi ipsi celeriter nun-
 tiatum est, ut audivisses, in monumento Marii de-
 tino reditu magnificentissimum illud senatus consul-
 tum esse factum, referente optimo & clarissimo viro
 consule, idque frequentissimo theatro, incredibili
 clamore & plausu comprobatum: dixisse te, nihil illo
 Atinati somnio, fieri posse divinius.

At multa falsa. Immo obscura fortasse nobis.²⁹
 sed sint falsa quædam; contra vera quid dicimus?⁶⁰
 quæ quidem multo plura evenirent, si ad quietem
 integri iremus. nunc onusti cibo & vino, pertur-
 bata & confusa cernimus. Vide, quid Socrates in
 Platonis Politia loquatur. Dicit enim, *Cum dor-*
mientibus ea pars animi, quæ mentis & rationis sit
particeps, sopita langueat: illa autem, in qua feri-
tas quadam sit, atque agrestis immanitas, cum sit
immoderato obstupescit potu atque pastu, exsultare
eam in somno immoderateque jactari. itaque huic omnia b.
visa obijciuntur, a mente ac ratione vacua: ut aut
cum matre corpus miscere videatur, aut cum quovis
alio

videamur,

- alio vel homine, vel deo, sepe belua; atque etiam trucidare aliquem, & imple cruentari, multaque facere impure, atque tætre, cum temeritate & impudentia. At qui salubri & moderato cultu atque victu quieti se tradiderit, ea parte animi, quæ mentis & consilii est, agitata & erecta, saturataque bonarum cogitationum epulis: eaque parte animi, quæ voluptate alitur, nec inopia enecta, nec satietate affluenti, (quorum utrumque præstringere aciem mentis solet, siue deest natura quippiam, siue abundat atque affluit) illa etiam tertia parte animi, in qua irarum exsistit ardor, sedata, atque restincta: tum eveniet, duabus animi temerariis partibus compressis, ut illa tertia pars rationis & mentis eluceat, & se vegetam ad somniandum, acremque præbeat: tum ei visa quietis occurrent tranquilla atque veracia. Hæc verba ipsa Platonis expressi. Epicurum igitur audiemus potius? namque Carneades concertationis studio, modo ait hoc, modo illud. At ille quid sentit? sentit autem nihil umquam elegans, nihil decorum. Hunc ergo antepones Platoni, & Socrati? qui ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos minutos philosophos vincerent. Jubet igitur Plato, sic ad somnum proficisci corporibus affectis, ut nihil sit, quod errorem animis, perturbationemque afferat. Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quod habet inflationem magnam in eis cibis, tranquillitati mentis, ¹ quærentis vera, contrariam. Cum ergo est somno sevocatus animus a societate, & a contagione corporis, tum minit præteritorum, præsentia cernit, futura prævidet. jacet enim corpus dormientis, ut mortui: viget autem & vivit animus. quod multo magis faciet post mortem, cum omnino corpore excesserit. itaque appropinquante morte multo est divinius. Nam & idipsum vident, qui sunt morbo gravi & morti-

¹ quærenti.

mortifero affecti, instare mortem. itaque his occurrunt plerumque imagines mortuorum: tumque vel maxime laudi student: eosque qui secus, quam decuit, vixerunt, peccatorum suorum tum maxime poenitet. Divinare autem morientes, etiam illo 64 exemplo confirmat Posidonius, quo assert, Rhodium quendam morientem sex æquales nominasse, & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinde deinceps moriturus esset. Sed tribus modis censet deorum appulsu homines somniare: uno, quod prævideat animus ipse per sese, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quod plenus aër sit immortalium animorum, in quibus tamquam insignitæ notæ veritatis appareant: tertio, quod ipsi dii cum dormientibus colloquantur: idque, ut modo dixi, facilius evenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. Ex quo & illud est Ca- 65 lani, de quo ante dixi, & Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denuntiat. Neque enim illud verbum temere consuetudo appro- 31 basset, si ea res nulla esset omnino

*Præfagibat animus, frustra me ire, cum exirem
domo.*

Sagire enim, sentire acute est: ex quo sagæ anus, quia multa scire volunt: & sagaces dicti canes. Is igitur, qui ante sagit, quam oblata res est, dicitur præfagire, id est, futura ante sentire.

Inest igitur in animis præfagitio extrinsecus in- 66 jecta atque inclusa divinitus. ea si exarsit acrius, furor appellatur, cum a corpore animus abstractus divino instinctu concitatur.

Sed quid oculis rabere visa est derepente ardentibus? b.

Ubi illa paullo ante sapiens, virginali modestia?

Mater optuma, tum multo mulier melior mulierum;

Missæ sum superstitiosis hariolationibus:

Neque

*Neque me Apollo fatis fandis dementem invitam
ciēt.*

*Virgines vero aequales, patris mei, meum factum
pudet,*

*Optimi viri: mea mater, tui me miseret, mei
piget.*

*Optimam progeniem Priamo reperisti extra me:
hoc dolet,*

*Me obesse, illos prodesse, me obflare, illos ob-
sequi.*

O poëma tenerum & moratum atque molle! sed hoc
67 minus ad rem. Illud, quod volumus, expressum
est, ut vaticinari furor vera soleat.

*Adest, adest fax obvoluta sanguine atque incen-
dio:*

*Multos annos latuit. cives: ferte opem, & re-
stringite.*

Deus inclusus corpore humano jam, non Cassandra
loquitur:

*Jamque mari magno classis citta
Texitur: exitiū examen rapit:*

Advenit, & fera velivolantibus

Navibus complevit manā littora:

32 Tragedias loqui videor, & fabulas. At ex te ipso
68 non commenticiam rem, sed factam, ejusdem ge-
neris audiui: C. Coponium ad te venisse Dyrrhachio,
cum prætorio imperio classi Rhodiæ præcisset, cum-
primis hominem prudentem, atque doctum: cum-
que dixisse, remigem quandam e quinquere mi Rho-
diorum vaticinatum, Madefactum iri minus xxx die-
bus Græciam sanguine: rapinas Dyrrhachii, & con-
fessionem in naves cum fuga; fugientibusque mi-
serabilem respectum incendiorum fore: sed Rho-
diorum

referte,

dio
nem
tun
tun
per
fug
tus
con
fru
&
no
qua
deb
vat

fur
rui
pus
par
int
un
qua
no
par
ear
cor
cin
ne
po
aut
vel
hab
tur
&
cu
ve
tio

diorum classi propinquum reditum ac domum itio-^{p. 95.}
nem dari: tum neque te ipsum non esse commo-^{a.}
tum: Marcumque Varronem, & M. Catonem, qui
tibi erant, doctos homines, vehementer esse
perterritos: paucis sane post diebus ex Pharsalica
fuga venisse Labienum: qui cum interitum exerci-
tus nuntiavisset, reliqua vaticinationis brevi esse
confecta. Nam & ex horreis direptum effusumque 69
frumentum vias omnes angiportusque constraverat:
& naves subito perterriti metu conscendistis; &
noctu ad oppidum respicientes, flagrant es onerarias,
quas incenderant milites, quia sequi noluerant, vi-
debatis: postremo a Rhodia classe deserti, verum
vatem fuisse sensistis.

Exposui, quam brevissime potui, somnii, & 70
furoris oracula, quæ carere arte dixeram. Quo-
rum amborum generum una ratio est, qua Crati-
ppus noster uti solet: animos hominum quadam ex
parte extrinsecus esse tractos & haustos. Ex quo
intelligitur, esse extra divinum animum, humanus
unde ducatur: humani autem animi campartem,
quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat,
non esse ab actione corporis sejugatam: quæ autem
pars animi, rationis atque intelligentiæ sit particeps,
eam tum maxime vigere, cum plurimum absit a
corpore. Itaque expositis exemplis verarum vati- 71
cinationum & somniorum, Cratippus solet ratio-
nem concludere hoc modo. Si sine oculis non
potest exstare officium & munus oculorum; possunt
autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui
vel semel ita est usus oculis, ut vera cerneret; is
habet sensum oculorum vera cernentium. Item igitur,
si sine divinatione non potest, & officium, b.
& munus divinationis exstare; potest autem quis,
cum divinationem habeat, errare aliquando, nec
vera cernere: satis est ad confirmandam divina-
tionem, semel aliquid esse ita divinatum, ut nihil
Cic. de Divinat. C fortuito

fortuito cecidisse videatur. Sunt autem ejus generis innumerabilia: esse igitur divinationem, consistendum est.

³³
⁷² Quæ vero aut conjectura explicantur, aut eventis animadversa & notata sunt, ea genera divinando, ut supra dixi, non naturalia, sed artificiosa dicuntur. in quo haruspices, augures, conjectoresque numerantur. Hæc improbantur a Peripateticis; a Stoicis defenduntur. Quorum alia sunt posita in monumentis, & disciplina: quod Etruscorum declarant & haruspicini, & fulgurales, & tonitruales libri, nostri etiam augurales: alia autem subito ex tempore conjectura explicantur, ut apud Homerum Calchas, qui ex passerum numero belli Trojani annos auguratus est: & ut in Sullæ scriptum historia videmus, quod, te inspectante, factum est, ut, cum ille in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara subito anguis emergeret, cum quidem C. Postumius haruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret, id cum Sulla fecisset, tum ante oppidum Nola[m] florentissima Samnitium castra cepit. Facta conjectura etiam in Dionysio est paullo ante, quam regnare coepit: qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipse demisisset in flumen, submersus equus voraginibus, non exstitit: quem cum maxima contentione non potuisset extrahere, discessit, ut ait Philistus, ægre ferens. cum autem aliquantulum progressus esset, subito exaudivit hinnitum, respexitque, & equum alacrem lætus aspexit, ejus in juba examen apum p. 96. confederat. Quod ostentum habuit hanc vim, ut

^a Dionysius paucis post diebus regnare coeperit.
³⁴
⁷⁴ Quid? Lacedæmoniis, paullo ante Leustringam calamitatem, quæ significatio facta est, cum in Herculis fano arma sonuerunt, Herculisque simulacrum multo sudore manavit? At eodem tempore Thebis,

x rituales.

ut ait Callisthenes, in templo Herculis valvæ clausæ
 repagulis, subito se ipsæ aperuerunt: armaque, quæ
 fixa in parietibus fuerant, ea sunt humi inventa.
 Cumque eodem tempore apud Lebadiam Tropho-
 nio res divina fieret, gallos gallinaceos in eo loco
 sic assidue canere cœpisse, ut nihil intermitterent:
 tum augures dixisse Bœotios, Thebanorum esse vi-
 ctoriam, propterea quod avis illa victa filere sole-
 ret, canere, si vicisset. Eademque tempestate mul-
 tis signis Lacedæmoniis Leuſtricæ pugnæ calamitas
 denuntiabatur. Namque & Lyſandri, qui Lacedæ-
 moniorum clarissimus fuerat, statuæ, quæ Delphis
 stabat, in capite corona subito exstitit ex asperis
 herbis & agrestibus: stellæque aureæ, quæ Del-
 phis erant a Lacedæmoniis positæ post navalem il-
 lam victoriam Lyſandri, qua Athenienses concide-
 runt, (qua in pugna quia Castor & Pollux cum La-
 cedæmoniorum classe viſi esse dicebantur, eorum
 insignia deorum, stellæ aureæ, quas dixi, Delphis
 positæ,) paullo ante Leuſtricam pugnam deciderunt,
 neque repetæ sunt. Maximum vero illud porten-
 tum iisdem Spartiatis fuit, quod, cum oraculum ab
 Jove Dodonæo petivissent, de victoriâ sciscitantes,
 legatque illud, in quo inerant fortes, collocavissent:
 simia, quam rex Molossorum in deliciis ha-
 bebat, & fortes ipsas, & cetera, quæ erant ad for-
 tem parata, disturbavit, & aliud alio dissipavit.
 Tum ea, quæ præposita erat oraculo, sacerdos di-
 xisse dicitur, de salute Lacedæmoniis esse, non de
 victoria cogitandum. Quid? bello Punico secundo,
 nonne C. Flaminius consul iterum, neglexit signa
 rerum futurarum magna cum clade reipublicæ?
 Qui, exercitu lastrato, cum Arretium versus castra
 movisset, & contra Annibalem legiones duceret: &
 ipse, & equus ejus ante signum Jovis Statoris sine
 causa repente concidit, nec eam rem habuit reli-
 gioni, objecto signo, ut peritis videbatur, ne com-

- mitteret proelium. Idem cum tripudio auspicaretur, pullarius diem proelii committendi differebat. Tum Flaminius ex eo quæsit, si ne postea quidem pulli pascerentur, quid faciendum censeret. Cum ille quiescendum respondisset: Flaminius, Præclara vero auspicia, si esurientibus pullis res geri poterit, saturis nihil geretur. itaque signa convelli, & se sequi iussit. Quo tempore, cum signifer primi hastati signum non posset movere loco, nec quidquam proficeretur, plures cum accederent; Flaminius re nuntiata, suo more neglexit. itaque tribus horis concisus exercitus, atque ipse interfectus est.
- 78 Magnum illud etiam, quod addidit Coelius, eo tempore ipso, cum hoc calamitosum fieret proelium, tantos terræ motus in Liguribus, Gallia, compluribusque insulis, totaque in Italia factos esse, ut multa oppida corruerint, multis locis labes factæ sint, terræque desederint, fluminaque in contrarias partes fluxerint; atque in amnes mare influxerit.
- 36 Fiunt certe divinationum conjecturæ a peritis. Midæ illi Phrygio, cum puer esset, dormienti formicæ in os tritici grana congesserunt. Divitissimum fore, p. 97. prædictum est: quod evenit. At Platoni, cum in a. cunis parvulo dormienti apes in labellis confedis-
sent, responsum est, singulari illum suavitate orationis fore. ita futura eloquentia provisâ in infante
- 79 est. Quid? amores ac deliciæ tuæ, Roscius, num aut ipse, aut pro eo Lanuvium totum mentiebatur? qui cum esset in cunabulis, educareturque in Solonio, qui est campus agri Lanuvini; noctu, lumine appposito, experrecta nutrix animadvertit puerum dormientem circumplicatum serpentis amplexu. quo adspectu exterrita, clamorem sustulit. Pater autem Roscii ad haruspices retulit. qui responderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. Atque hanc speciem Praxiteles cælavit argento, &
noster

in tribus his horis.

noſter expreſſit Archias verſibus. Quid igitur exſpectamus? an dum in foro nobiſcum dii immortales, dum in viis verſentur, dum domi? qui quidem ipſi ſe nobis non offerunt, vim autem ſuam longe, lateque diffundunt: quam cum terræ cavernis includunt, tum hominum naturis implicant. Nam terræ viſ Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam. Quid enim? non videmus, quam ſint varia terrarum genera; ex quibus & mortifera quædam pars eſt, ut & Ampſancti in Hirpinis, & in Aſia Plutonia, quæ² vidimus: & ſunt partes agrorum aliæ peſtilentes, aliæ ſalubres, aliæ, quæ acuta ingenia gignant, aliæ, quæ reſuſa. quæ omnia ſunt & ex cæli varietate, & ex diſparili adſpiratione terrarum.

Fit etiam ſæpe ſpecie quadam, ſæpe vocum⁸⁰ gravitate, & cantibus, ut pellantur animi vehementius: ſæpe etiam cura & timore: qualis eſt illa,

*Flexanima tamquam lymphata, ut Bacchi ſacris
Commota: in tumultis Teucrum commemorans ſuum.*

Atque etiam illa concitatio declarat vim in animis³⁷ eſſe divinam. negat enim, ſine furore, Democritus, quemquam poëtam magnum eſſe poſſe. quod idem dicit Plato. quem, ſi placet, appellet furorem, dummodo is furor ita laudetur, ut in Phædro Platonis laudatus eſt. Quid? veſtra oratio in cauſis, quid? ipſa actio poteſt eſſe vehemens, & gravis, & copioſa, niſi eſt animus ipſe commotior? equidem etiam in te ſæpe vidi; & (ut ad leviora veniamus) in Æſopo familiari tuo, tantum ardorem vultuum atque motuum, ut eum viſ quædam abſtraxiſſe² ſenſu mentis videretur.

Obijciuntur etiam ſæpe formæ, quæ reapeſſæ nullæ ſunt: ſpeciem autem offerunt. Quod contigiſſe Brenno dicitur, ejusque Gallicis copiis, cum

C 3

ſæpe

² videmus.

fano Apollinis Delphici nefarium bellum intulisset. tum enim ferunt, ex oraculo essatam esse Pythiam,

Ego providebo rem istam, & albae virgines.

Ex quo factum, ut & viderentur virgines ferre arma contra, & nive Gallorum obrueretur exercitus. Aristoteles quidem eos etiam, qui valitudinis vitio furerent, & melancholici dicerentur, censebat habere aliquid in animis praesagiens atque divinum.

38 Ego autem hand scio, an nec cardiacis hoc tribuendum sit, nec phreneticis. animi enim integri, non vitiosi corporis, est divinatio.

82 Quam quidem esse re vera, hac Stoicorum ratione concluditur. Si sunt dii, neque ante declarant hominibus, quae futura sunt: aut non diligunt homines; aut, quid eventurum sit, ignorant; aut existimant, nihil interesse hominum, scire, quid futurum sit; aut non censent, esse suae majestatis, praesignificare hominibus, quae sunt futura; aut ea

p. 98. ne ipsi quidem dii significare possunt. At neque non diligunt nos; sunt enim benefici, generique hominum amici: neque ignorant ea, quae ab ipsis constituta & designata sunt. neque nostra nihil interest, scire ea, quae eventura sunt; erimus enim cauti-

83 state sua: nihil est enim beneficentia praestantius:

b. neque non possunt futura praenoscere. Non igitur sunt dii, nec, significant futura. Sunt autem dii: significant ergo. Et, non si significant, nullas vias dant nobis ad significationis scientiam: frustra enim significarent: nec, si dant vias, non est divinatio:

39 est igitur divinatio. Hac ratione & Chrysippus, &

84 Diogenes, & Antipater utitur. Quid est igitur, cur dubitandum sit, quin sint ea, quae disputavi, verissima. si ratio mecum facit, si eventa; si populi, si nationes, si Graeci, si barbari, si majores etiam nostri, si denique hoc semper ita putatum est, si summi

philo-

philosophi, si poëtae, si sapientissimi viri, qui res-
publicas constituerunt, qui urbes condiderunt? an,
dum bestiae loquantur, exspectamus, hominum con-
sentiente auctoritate contenti non sumus?

Nec vero quidquam aliud affertur, cur ea, quæ 85
dico, divinandi genera, nulla sint: nisi, quod diffi-
cile distu videtur, quæ cujusque divinationis ratio,
quæ causa sit. Quid enim habet haruspex, cur pul-
mo incisus etiam in bonis extis dirimat tempus, &
proferat diem? quid augur, cur a dextra corvus, a
sinistra cornix faciat ratum? quid astrologus, cur
stella Jovis, aut Veneris conjuncta cum Luna ad
ortus puerorum salutaris sit: Saturni Martisque con-
traria? cur autem deus dormientes nos moneat, vi-
gilantes negligat? quid deinde causæ¹ est, cur Cas-
sandra furens futura prospiciat, Priamus sapiens hoc
idem facere non queat? Cur fiat quidque, quæris? 86
Recte omnino. sed non nunc id agitur. fiat, necne^b.
fiat, id quaeritur. ut si magnetem lapidem esse di-
cam, qui ferrum ad se alliciat & trahat; rationem,
cur id fiat, afferre nequeam: fieri omnino neges.
Quod idem facis in divinatione. quam & cernimus
ipsi, & audimus, & legimus, & a patribus acce-
pimus: neque ante philosophiam patefactam, quæ
nuper inventa est, hac de re communis vita dubi-
tavit: & postea, quam philosophia processit, nemo
aliter philosophus sensit, in quo modo esset auctori-
tas. Dixi de Pythagora, de Democrito, de So- 87
crate: excepi de antiquis, præter Xenophanem, ne-
minem: adjunxi veterem Academiam, Peripateti-
cos, Stoicos. unus dissentit Epicurus. quid vero
hoc turpius, quam quod idem nullam sensit gratui-
tam esse virtutem? Quis est autem, quem non mo- 40
veat clarissimis monumentis testata consignataque an-
tiquitas? Calchantem augurem scribit Homerus,
longe optimum, eumque ducem² classis fuisse. at

illam
C 4 illam
fit, a classium.

illum auspicioꝝ credo scientia, non locorum.

- 88 Amphilochns & Mopsus, Argivorum reges fuerunt, sed iidem augures: iique urbes in ora maritima Ciliciæ Græcas condiderunt. Atque etiam ante hos Amphiaræus & Tiresias, non humiles, & obscuri, neque eorum similes, ut apud Ennium est,

Qui sui quæstus causa fidas suscitant sententias:

sed clari, & præstantes viri, qui avibus & signis admoniti futura dicebant. Quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, solum sapere, ceteros umbrarum vagari modo. Amphiaræum autem sic honoravit fama Græciæ, deus ut haberetur, atque ut ab ejus solo, in quo est humatus, oracula pete-

- 89 rentur. Quid Asiæ rex Priamûs, nonne & Hele-
90 num filium & Cassandram filiam divinantes habebat, alterum auguriis, alteram mentis incitatione & per-
motione divina? quo in genere Marcios quosdam fratres, nobili loco natos, apud majores nostros fuisse, scriptum videmus. Quid? Polydum Corinthium, nonne Homerus & aliis multa, & filio ad Trojam proficiscenti, mortem prædixisse commemorat? Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant. ut enim sapere, sic divinare regale ducebant, ut testis est nostra civitas: in qua & reges, augures, & postea privati, eodem sacerdotio præditi rempublicam religionum auctori-

- 41 tate rexerunt. Eaque divinationum ratio ne in bar-
90 baris quidem gentibus neglecta est. si quidem & in Gallia Druidæ sunt, e quibus ipse Divitiacum Æduum, hospitem tuum laudatoremque cognovi: qui & naturæ rationem, quam physiologiam Græci appellant, notam esse sibi profitebatur, & partim auguriis, partim conjectura, quæ essent futura, dicebat. Et in Persis augurantur & divinant Magi, qui congregantur in fano commentandi causa, atque inter se colloquendi: quod etiam idem vos quon-
dam

dam facere Nonis solebatis. Nec quisquam rex Per- 91
 farum potest esse, qui non ante magorum discipli-
 nam scientiamque perceperit. Licet autem videre
 & genera quædam, & nationes huic scientiæ dedi-
 tas. Telmessus in Caria est: qua in urbe excellit
 haruspicum disciplina. itemque Elis in Peloponneso
 familias duas certas habet, Jamidarum unam, alte-
 ram Clutidarum, haruspiciæ nobilitate præstantes.
 In Syria Chaldæi cognitione astrorum solertiaque
 ingeniorum antecellunt. Etruria autem de cælo 92
 tacta scientissime animadvertit: eademque interpre-
 tatur, quid quibusque ostendatur monstis atque por- b.
 tentis. Quocirca bene apud majores nostros sena-
 tus, tum, cum florebat imperium, decrevit, ut de
 principum filiis sex singulis Etruriæ populis in disci-
 plinam traderentur, ne ars tanta, propter tenuita-
 tem hominum, a religionis auctoritate abduceretur
 ad mercedem atque quæstum. Phryges autem, &
 Pisidæ, & Cilices, & Arabum natio, avium signi-
 ficationibus plurimum obtemperant. quod idem fa-
 ctitatum in Umbria accepimus.

Ac mihi quidem videntur e locis quoque ipsis, 93
 qui a quibusque incolebantur, divinationum oppor-
 tunitates esse ductæ. ⁴² Etenim Ægyptii & Baby-
 lonii in camporum patentium æquoribus habitan-
 tes, cum ex terra nihil emeretur, quod contempla-
 tioni cæli officere posset, omnem curam in siderum
 cognitione posuerunt: Etrusci autem, quod reli-
 gione imbuti studiosius, & crebrius hostias immola-
 bant, extorum cognitioni se maxime dederunt:
 quodque propter aëris crassitudinem de cælo apud
 eos multa fiebant, & quod ob eandem causam multa
 inusitata partim e cælo, alia ex terra oriebantur,
 quædam etiam ex hominum pecudumve conceptu
 & fatu, ostentorum exercitatissimi interpretes exsti-
 terunt. quorum quidem vim, ut tu soles dicere,
 C 5 verba

¶ Ut enim.

- verba ipsa prudenter a maioribus posita declarant, quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, praedicunt; ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur.
- 94 tur. Arabes autem, & Phryges & Cilices, quod pastu pecudum maxime utuntur, campos & montes hieme & aestate peragrantes, propterea facilius cantus avium & volatus notaverunt. eademque & p.100. Pisidiae causa fuit, & huic nostrae Umbriae. Tum a. Caria tota, praecipueque Telmesses, quos ante dixi, quod agros uberrimos maximeque fertiles incolunt, in quibus multa propter fecunditatem fingi gigni-que possunt, in ostentis animadvertendis diligentes fuerunt.
- 43 Quis vero non videt, in optima quaque republi-
95 ca plurimum auspicia, & reliqua divinandi genera valuisse? quis rex umquam fuit, quis populus, qui non uteretur praedictione divina? neque solum in pace, sed in bello multo etiam magis: quo majus erat certamen & discrimen salutis. Omitto nostros, qui nihil in bello sine extis agunt, nihil sine auspiciis domi habent. Auspicia externa videamus. Nam & Athenienses omnibus semper publicis consiliis divinos quosdam sacerdotes, quos *μῶνεις* vocant, adhibuerunt: & Lacedaemonii regibus suis augurem assessorem dederunt; itemque senibus (sic enim consilium publicum appellant) augurem interesse voluerunt: iidemque de rebus maioribus semper aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, 96 aut a Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedaemoniorum rempublicam temperavit, leges suas auctoritate Apollinis Delphici confirmavit. quas cum vellet Lyfander commutare, eadem est prohibitus religione. Atque etiam, qui praeerant Lacedaemoniis, non contenti vigilantibus curis, in Pasiphae fano, quod est in agro propter urbem, somniandi causa excubabant, quia vera quietis oracula 97 ducebant. Ad nostra jam redeo. Quoties senatus decem-

dece
qua
& c
cu
coel
visi
etia
infi
xin
ten
sed
spo
ban
Vic
dan
fan
nis
lae
iet
ho
ma
rum
pe
mo
So
cu
ve
in
Id
tic
fan
cu
re
fin

2
ru

decemviros ad libros ire iussit? I quantis in rebus, quamque sæpe responsis haruspicum paruit? Nam & cum duo visi soles essent, & cum tres lunæ, & cum faces, & cum sol nocte visus esset, & cum e cælo fremitus auditus, & cum cælum discessisse visum est, atque in eo animadversi globi. Delata etiam ad senatum labes agri Privernatis, cum ad infinitam altitudinem terra defecisset, Apuliaque maximis terræ motibus conquassata esset: quibus portentis magna populo Romano bella perniciosæque seditiones denuntiabantur: inque his omnibus responsa haruspicum cum Sibyllæ versibus congruebant. Quid, cum Cumis Apollo sudavit, Capuæ 98 Victoria? quid ortus androgyni? nonne fatale quoddam monstrum fuit? quid, quod fluvius atratus sanguine fluxit? quid, cum sæpe lapidum, sanguinis nonnumquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber defluxit? quid, cum in Capitolio iæctus centaurus e cælo est? in Aventino portæ, & homines? Tusculi ædes Castoris, & Pollucis, Romæque Pietatis? nonne & haruspices ea responderunt, quæ evenerunt, & in Sibyllæ libris eadem, repta prædictiones? sunt? Cæciliæ, Q. filiæ, somnio, 44 modo, Marisco bello, templum est a senatu Junoni 99 Sospitæ restitutum. quod quidem somnium Sisenna cum disputavisset mirifice ad verbum cum re convenisse, tum insolenter, credo ab Epicureo aliquo inductus, disputat, somniis credi non oportere. Idem contra ostenta nihil disputat, exponitque initio belli Marisci & deorum simulacra sudavisse, & sanguinem fluxisse, & discessisse cælum: & ex occulto auditas esse voces, quæ pericula belli nuntiarent: & Lanuvii clypeos, quod haruspicebus tristissimum visum esset, a muribus esse derisos. Quid, 100

quod

quod

1 quantis - - paruit. hæc absunt h. l. relata huc ex initio c. 44.

2 effluxit. 3 sunt. sequuntur hic Quoties senatus - - paruerunt, e cap. superiori.

quod in annalibus habemus, Vejenti bello, cum lacus Albanus præter modum crevissset, Vejentem quendam ad nos hominem nobilem profugisse, eumque dixisse, ex fatis, quæ Vejentes scripta haberent, Vejores capi non posse, dum lacus is redundaret: &, si lacus emissus, lapsu & cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum populo Romano; sin autem ita esset educus, ut ad mare pervenire non posset, tum salutare nostris fore. ex quo illa admirabilis a majoribus Albanæ aquæ facta deductio est. Cum autem Vejentes bello fessi legatos ad senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, non omnia illum transfugam ausum esse senatui dicere: in iisdem enim fatis scriptum Vejentes habere, *Fore, ut brevi a Gallis Roma caperetur.* quod quidem sexennio post Vejores captos factum esse ¹ videmus.

45 Sæpe etiam & in præliis Fauni auditi; & in
101 rebus turbidis veridicæ voces ex occulto missæ esse dicuntur. cujus generis duo sunt ex multis exempla, sed maxima. Nam non multo ante urbem captam exaudita vox est a luco Vestæ, qui a Palatii radice in novam viam devexus est: Ut muri, & portæ reficerentur; futurum esse, nisi provisum esset, ut Roma caperetur. Quod neglectum, cum caveri poterat, post acceptam illam maximam cladem explicatum est. ara enim Ajo Loquenti, quam septam videmus, exadversus eum locum consecrata est. Atque etiam scriptum a multis est, cum terræ motus factus esset, *Ut sue plena procuratio fieret,* vocem ab æde Junonis ex arce exstitisse: quocirca Junonem illam appellatam Monetam. Hæc igitur & a diis significata, & a nostris majoribus judicata contemnimus?

102 Neque solum deorum voces Pythagorei ² observaverunt, sed etiam hominum, quæ vocant omina. quæ majores nostri, quia valere censebant, idcirco omni-

¹ vidimus.

² observitaverunt.

omni-
lix,
vini
pera
jurg
ab
erci
bus
in
bon
& i
rog
rum
nota
bell
ea i
Ter
ani
tia
tum
qui
eo
aud
for
in
fieri
Ca
set
con
illa
ce
eni
Ca
eti
de
ter

omnibus rebus agendis, *Quod bonum, faustum, felix, fortunatumque esset*, præfabantur: rebusque divinis, quæ publice fierent, ut *faverent linguis*, imperabatur; inque feriis imperandis, *et litibus & jurgiis se abstinere*. Itemque in lustranda colonia, ab eo, qui eam deduceret; & cum imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur. quod idem in delectu consules observant, ut primus miles fiat bono nomine. Quæ quidem a te scis & consule, 103 & imperatore summa religione esse servata. Prærogativam etiam majores omen justorum comitiorum esse voluerunt. Atque ego exempla 3 ominum 46 nota proferam. L. Paullus consul iterum, cum ei, bellum ut cum rege Perse gereret, obtigisset: ut ea ipsa die domum ad vesperam rediit, filiolam suam Tertiam, quæ tum erat admodum parva, osculans animadvertit tristiculam. quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? Mi pater, inquit, Perse periit. tum ille arctius puellam complexus, Accipio, inquit, mea filia, omen; erat autem mortuus catellus eo nomine. L. Flaccum, flaminem Martialem, ego 104 audi, cum diceret, Cæciliam Metelli, cum vellet sororis suæ filiam in matrimonium collocare, exisse in quoddam facellum ominis capiendi causa: quod fieri more veterum solebat. cum virgo staret, & Cæcilia in sella federet, neque diu ulla vox exstitisset, puellam defatigatam petiisse a matertera, ut sibi concederet paullisper, ut in ejus sella requiesceret: illam autem dixisse, Vero, mea puella, tibi concedo meas sedes. quod omen res consecuta est. ipsa enim brevi mortua est: virgo autem nupsit, cui Cæcilia nupta fuerat. Hæc posse contemni, vel etiam rideri, præclare intelligo: sed idipsum est, deos non putare: quæ ab iis significantur, contemnere.

Quid

9 omnium.

p. 102. Quid de auguribus loquar? tuæ partes sunt:
 a. tuum, inquam, auspicioꝝ patrociniũ debet esse.
 47 tibi P. Claudius augur consuli nuntiavit, addubi-
 105 tato Salutis augurio, bellum domesticum triste, ac
 turbulentum fore: quod paucis post mensibus exor-
 tum, paucioribus a te est diebus oppressum. Cui
 quidem auguri vehementer assentior. solus enim
 multorum annorum memoria, non decantandi augu-
 ri, sed divinandi tenuit disciplinam, quem irride-
 201 bant collegæ tui, cumque tum Pisidam, tum Sora-
 num augurem esse dicebant, quibus nulla videbatur
 in auguriis, aut auspiciis præsentio, aut scientia ve-
 204 ritatis futuræ; sapienter, agebant, ad opinionem im-
 peritorum esse fidas religiones. Quod longe secus
 est; neque enim in pastoribus illis, quibus Romulus
 præfuit, nec in ipso Romulo hæc calliditas esse potuit,
 ut ad errorem multitudinis religionis simulacra fin-
 gerent: sed difficultas laborque discendi disertam
 negligentiam reddidit. malunt enim discere, nihil
 106 esse in auspiciis, quam, quid sit, ediscere. Quid est
 illo auspicio divinius, quod apud te in Mario est?
 207 ut utar potissimum te auctore.

Hic Jovis altisoni subito pinnata satelles

Arboris e truncis serpentis saucia morsa,

Subigit ipsa feris transfigens unguibus anguem

Semitahimantem. Et varia graviter cervice micantem,

Quem se interquentem lanians, rostroque cruentans,

Jam satiata animos, jam duos ulta dolores,

Abjicit efflantem, Et saceratum affligit in unda,

Seque obitu a solis nitidos convertit ad ortus.

Hanc ubi præpetibus pinnis lapsuque volantem

Conspexit Marius, divini numinis augur

b. Fausta que signa suæ laudis, reditusque notavit:

Partibus intonuit celi pater ipse sinistris.

Sic aquile clarum firmavit Jupiter omen.

48 Atque ille Romuli auguratus, pastoralis, non ut-

107 banns fuit: nec fictus ad opiniones imperitorum,

sed

sed a certis acceptus, & posteris traditus. Itaque Romulus augur, ut apud Ennium est, cum fratre item augure,

*Curantes magna cum cura, concupientes
Regni, dant operam simul auspicio, augurloque.
Hinc Remus auspicio se devovet, atque secundam
Solum avem servat. At Romulus pulcer in alto
Quærit Aventino, servans genus altivolantium:
Certabant, urbem Romam Remorante vocarent.
Omnibus cura viris, uter esset induperator.
Exspectant, veluti, consul cum mittere signum
Vult, omnes avidi spectant ad carceris oras,
Quam mox emittat pennis ex faucibus curvus:
Sic expectabat populus, atque ore timebat
Rebus, utri magni victoria sit data regni.
Interea sol albus recessit in infera noctis.
Exin candida se radiis dedit ista foras lux:
Et simul ex alto longe pulcherrima præpes
Læva volavit avis: simul aureus exoritur sol.
Cedunt de celo ter quattuor corpora sancta
Avium, præpetibus sese pulcrisque locis dant.
Conspicit inde sibi data Romulus esse priora,
Auspicio regni stabilita scamna, solamque.*

108

Sed unde huc digressa est, eodem redeat oratio. Si nihil quædam disputare, quamobrem quidque fiat; & tantummodo, fieri ea, quæ commemoravi, doceam: parumne Epicuro Carneadive respondeam? Quid, si etiam ratio exstat artificiosæ præsentionis, facilis; divinæ autem, paullo obscurior? quæ enim extis, quæ fulguribus, quæ portentis, quæ astris præsentiantur, hæc notata sunt observatione diuturna. Afferunt autem vetustas omnibus in rebus longinquæ observatione incredibilem scientiam: quæ potest esse etiam sine motu atque impulsu deorum, cum, quid ex quoque eveniat, & quid quamque rem significet, crebra animadversione perspectum est.

Alteram

49

109

p. 103.

a.

II Altera divinatio, est naturalis, ut ante dixi: quæ physica disputandi subtilitate referenda est ad naturam deorum: a qua, ut doctissimis sapientissimisque placuit, haustos animos, & libatos habemus: cumque omnia completa & referta sint æterno sensu, & mente divina, necesse est cognatione divinorum animorum animos humanos commoveri. Sed vigilantes animi vitæ necessitatibus serviunt, dijunguntque

III se a societate divina, vinculis corporis impediti. Rarum est quoddam genus eorum, qui se a corpore avocent, & ad divinarum rerum cognitionem cura omni studioque rapiantur. horum sunt auguria non divini impetus, sed rationis humanæ. nam & natura futura præsentiant, ut aquarum fluxiones, & deslagationem futuram aliquando cœli atque terrarum. alii autem, in republica exercitati, ut de Atheniensi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante prospiciunt: quos prudentes possumus dicere, id est, providentes, divinos nullo modo possumus, non plus, quam Milesium Thalem, qui, ut objurgatores suos convinceret, ostenderetque, etiam philosophum, si ei commodum esset, pecuniam facere posse, omnem oleam, antequam florere cœpisset, in agro Milesio cœmisse dicitur.

b. Animadverterat fortasse quadam scientia, olearum
II ubertatem fore. Et quidem idem primus defectio-
50 nem solis, quæ Astyage regnante facta est, prædi-
xisse fertur. Multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa præsentiant: sed nullam eorum divinationem voco, ne illam quidem, qua ab Anaximandro physico moniti Lacedæmonii sunt, ut urbem, & tecta linquerent, armatique in agro excubarent, quod terræmotus instaret, tum, cum & urbs tota corrui, & ex monte Taygeto extrema montis quasi puppis avulsa est. Ne Pherecydes quidem ille Pythagoræ magister, potius divinus habebitur, quam physicus: qui cum vidisset haustam
aquam

aqu
ver
nisi
sit
don
pro
pte
fan
vat
con
par
quo
fint
go
lant
mat
tici
tur
qui
tant
aut
det
illa

Eod
dict

Sim
cun
Cre
bus
quic
rum

aquam de jugi puteo, terræmotus dixit instare. Nec 113
 vero umquam animus hominis naturaliter divinat,
 nisi cum ita solutus est & vacuus, ut ei plane nihil
 sit cum corpore. quod aut vatibus contingit, aut
 dormientibus. Itaque ea duo genera a Dicæarcho
 probantur, &, ut dixi, a Cratippo nostro, si pro-
 pterea, quod ea proficiscuntur a natura, sint summa
 sane, modo ne sola. sin autem nihil esse in obser-
 vatione putant: multa tollunt, quibus vitæ ratio
 continetur. Sed quoniam dant aliquid, idque non
 parvum, vaticinationes cum somniis: nihil est,
 quod cum his magnopere pugnemus, præsertim cum
 sint, qui omnino nullam divinationem probent. Er- 114
 go & ii, quorum animi, spretis corporibus, evo-
 lant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflam-
 mati atque incitati, cernunt illa profecto, quæ va-
 ticipantes prænuntiant: multisque rebus inflamman-
 tur tales animi, qui corporibus non inhaerent; ut ii,
 qui sono quodam vocum & Phrygiis cantibus inci- p. 104.
 tantur: multos nemora, silvæque; multos amnes, a.
 aut maria commovent: quorum furibunda mens vi-
 det ante multo, quæ futura sunt. Quo de genere
 illa sunt,

Eheu, videte; judicavit inclytum judicium

Inter deas tres aliquis: quo judicio Lacedæmonia

Mulier, furiarum una, adveniet.

Eodem enim modo multa a vaticinantibus sæpe præ-
 dicta sunt, neque solum verbis, sed etiam

Versibus, quos olim Fauni, vatesque canebant.

Similiter Marcius, & Publicius vates cecinisse di- 115
 cuntur. quo e genere, Apollinis operata prolata sunt.
 Credo etiam anhelitus quosdam fuisse terrarum, qui-
 bus inflatæ mentes oracula funderent. Atque hæc 51
 quidem vatium ratio est: nec dissimilis sane somnio-
 rum. nam quæ vigilantibus accidunt vatibus, eadem

Cic. de Divinat.

D

nobis

nobis dormientibus. viget enim animus in somnis, liberque sensibus ab omni impeditioe curarum, jacente & mortuo pane corpore. Qui quia vixit ab omni æternitate, versatusque est cum innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum sunt, videt, si modo temperatis escis modicisque potionibus ita est affectus, ut sopito corpore ipse vigilet.

¶ 116 hæc somniantis est divinatio. Hic magna quædam exoritur, neque ea naturalis, sed artificiosa somniorum Antiphontis interpretatio: eodemque modo & oraculorum & vaticinationum. sunt enim explanatores, ut Grammatici poetarum. Nam ut aurum, & argentum, æs, ferrum frustra natura divina genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur: nec fruges terræ, baccasve arborum cum utilitate ulla generi humano dedisset, nisi earum cultus & conditiones tradidisset: materiave quid juvaret, nisi confectionis ejus fabricam haberemus? sic cum omni utilitate, quam dii hominibus dederunt, ars aliqua conjuncta est, per quam illa utilitas percipi possit. Item igitur somniis, vaticinationibus, oraculis, quod erant multa obscura, multa ambigua, explanationes adhibitæ sunt interpretum.

¶ 117 Quo modo autem aut vates, aut somniantes ea videant, quæ nusquam etiam tunc sint, magna quæstio est. Sed explorata si sint ea, quæ ante quæri debeant: sint hæc, quæ quærimus, faciliora. continet enim totam hanc quæstionem ea ratio, quæ est de natura deorum, quæ a te secundo libro¹ est explicata dilucide. Quam si obtinemus, stabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, Esse deos, & eorum providentia mundum administrari, eosdemque consulere rebus humanis, nec solum universis, verum etiam singulis. Hæc si teneamus, quæ mihi quidem non videntur posse convelli: profecto

¹ Abest *est*.

perfecto hominibus a diis futura significari necesse est. Sed distinguendum videtur, quonam modo. ² Nam 118
 non placet Stoicis, singulis jecorum fisis, aut avium 52
 cantibus interesse deum: neque enim decorum est, nec diis dignum, nec fieri ullo pacto potest: sed ita a principio inchoatum esse mundum, ut certis rebus certa signa præcurrerent, alia in extis, alia in avibus, alia in fulguribus, alia in ostentis, alia in stellis, alia in somniantium visis, alia in furentium vocibus. Ea quibus bene percepta sunt, ii non sæpe falluntur. Male conjecta maleque interpretata, falsa sunt; non rerum vitio, sed interpretum inscientia. Hoc autem posito atque concessio, esse quandam vim divinam, hominum vitam continen- p. 105.
 tem: non difficile est, quæ fieri certe videmus, ea ^{a.}
 qua ratione fiant, suspicari. Nam & ad hostiam deligendam potest dux esse vis quædam sentiens, quæ est toto confusa mundo: & tum, ipsam cum immolare velis, extorum fieri mutatio potest, ut aut absit aliquid, aut superfit. parvis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit. Quod ne dubitare possimus, maximo est ar- 119
 gumento, quod paullo ante ³ interitum Cæsaris contigit: qui cum immolaret illo die, quo primum in sella aurea sedit, & cum purpurea veste processit, in extis bovis optimi cor non fuit. Num igitur censes ullum animal, quod sanguinem habeat, sine corde esse posse? qua ille rei novitate ⁴ percussus, cum Spurinna diceret, timendum esse, ne & consilium, & vita deficeret: earum enim rerum utrumque a corde proficisci: postero die caput in jecore non fuit. quæ quidem illi portendebantur a diis immortalibus, ut videret interitum, non ut caveret. Cum igitur eæ partes in extis non reperiuntur, sine quibus victima illa vivere nequisset; intel-
 D 2 ligen-

² Absit Nam.³ interitu.⁴ percussus.

- ligendum est, in ipso immolationis tempore eas partes, quæ abliat, interisse. Eademque efficit in avibus divina mens; ut tum hæc, tum illuc volent alites: tum in hac, tum in illa parte se occultent: tum a dextra, tum a sinistra parte canant oscines. Nam si animal omne, ut vult, ita utitur motu sui corporis, prono, obliquo, supino, membraque quocumque vult flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaque ante efficit pæne, quam cogitat: quanto id deo est facilius, cujus numini parent omnia?
- 121 Idemque mittit & signa nobis ejus generis, qualia permulta, historia tradidit; quale scriptum illud videmus: si luna paullo ante solis ortum defecisset
- b. in signo leonis, fore, ut armis Darius, & Persæ ab Alexandro & Macedonibus prælio vincerentur, Dariusque moreretur: &, si puella nata biceps esset, seditionem in populo fore, corruptelam & adulterium domi: &, si mulier leonem peperisset visa esset, fore, ut ab exteris gentibus vinceretur ea respublica, in qua id contigisset. ¹ Ejusdem generis etiam illud est, quod scribit Herodotus: Cræsi filium, cum esset infans, locutum: quo ostento regnum patris & domum funditus concidisse. Caput arsisse Servio Tullio dormienti, quæ historia non prodidit? Ut igitur, qui ² se tradet quieti, præparato animo cum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa & vera cernit in somnis: sic castus animus, purusque vigilantis, & ad astrorum, & ad avium, reliquorumque signorum, & ad extorum veritatem est
- 54 paration. Hoc nimirum est illud, quod de Socrate 122 accepimus, quodque ab ipso in libris Socraticorum sæpe dicitur, esse divinum quiddam, quod dæmion appellat, cui semper ipse paruerit, numquam impellenti, sæpe revocanti. Et Socrates quidem, quo quem auctorem meliorem quærimus? Xenophonti

¹ E. autem generis.² se ita tr. q.

phon
exp
inqu
scur
quen
semp
nis,
sivib
agro
effet
paru
sagit
Deli
gere
vium
quæ
reri
gera
colle
crate
nota
ria.
pæne
tus
dom
causa
quod
pend
mult
nare
aute
Pote
certo
aut
de
plur
dicta

phonti consulenti, sequereturne Cyrum, postea quam
 exposuit, quæ sibi videbantur, *Et nostrum quidem,*
inquit, humanum est consilium; sed de rebus & ob-
scuris & incertis ad Apollinem censeo referendum: ad
quem etiam Athenienses publice de maioribus rebus
semper retulerunt. Scriptum est item, cum Crito-¹²³
 nis, sui familiaris, oculum alligatum vidisset, quæ-
 sivisse, quid esset: cum autem ille respondisset, in
 agro ambulanti ramulum adductum, ut remissus p.106.
 esset, in oculum recidisse: tum Socrates, Non enim^{a.}
 parvisti mihi revocanti, cum uterer, qua soleo, præ-
 sagitione divina. Idem etiam Socrates, cum apud
 Delium male pugnatum esset, Lachete prætore, fu-
 geretque cum ipso Lachete: ut ventum est in tri-
 vium, eadem, qua ceteri, fugere noluit: quibus
 quærentibus, cur non eadem via pergeret, deter-
 reri se a deo dixit. tum quidem ii, qui alia via fu-
 gerant, in hostium equitatum inciderunt. Per multa
 collecta sunt ab Antipatro, quæ mirabiliter a So-
 crate divinata sunt: quæ prætermittam. tibi enim
 nota sunt: mihi ad commemorandum non necessa-
 ria. Illud tamen ejus philosophi magnificum, ac¹²⁴
 pæne divinum, quod, cum impiis sententiis damna-
 tus esset, æquissimo animo se dixit mori. neque enim
 domo egredienti, neque illud suggestum, in quo
 causam dixerat, adscendenti, signum sibi ullum,
 quod consueffet, a deo, quasi mali alicujus im-
 pendentis, datum. Equidem sic arbitror, etiam si⁵⁵
 multa fallant eos, qui aut arte, aut conjectura divi-
 nare videantur, esse tamen divinationem: homines
 autem, ut in ceteris artibus, sic in hac posse falli.
 Potest accidere, ut aliquod signum dubie datum pro
 certo sit acceptum: potest aliquod latuisse aut ipsum,
 aut quod esset illi contrarium. mihi autem ad hoc,
 de quo disputo, probandum satis est, non modo
 plura, sed pauciora, divine præsentia, & præ-
 dicta reperiri. Quin etiam hoc non dubitans dixe-¹²⁵
 rim:

rim: si unum aliquid ita sit prædictum, præsen-
sumque, ut cum evenit, ita cadat, ut prædictum
sit, neque in eo quidquam casu, & fortuito factum
esse appareat, esse certe divinationem, idque esse
omnibus confitendum.

- Quocirca primum mihi videtur, ut Posidonius
b. facit, a deo, de quo satis dictum est, deinde a fato,
deinde a natura, vis omnis divinandi, ratioque re-
petenda. Fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri.
Fatum autem id appello, quod Græci *εἰσπραξιόν*,
id est, ordinem seriemque causarum, cum causa
causæ nexa rem ex se gignat. ea est ex omni æter-
nitate fluens veritas sempiterna. Quod cum ita sit,
nihil est factum, quod non futurum fuerit, eodem-
que modo nihil est futurum, cujus non causas idipsum
126 efficientes natura contineat. Ex quo intelligitur, ut
fatum sit non id, quod superstitione, sed id, quod
physice dicitur, causa æterna rerum, cur & ea, quæ
præterierunt, facta sint, &, quæ instant, fiant, &,
quæ sequuntur, futura sint. ita sit, ut & observa-
tione notari possit, quæ res quamque causam ple-
rumque consequatur, etiam si non semper. nam id
quidem affirmare difficile est. Easdemque causas
verisimile est rerum futurarum cerni ab iis, qui aut
56 per furorem eas, aut in quiete videant. Præterea
127 cum fato omnia fiant (id quod alio loco ostendetur,)
si quis mortalis possit esse, qui colligationem cau-
sarum omnium perspiciat animo, nihil cum pro-
fecto fallat. qui enim teneat causas rerum futura-
rum, idem necesse est omnia teneat, quæ futura sint.
Quod cum nemo facere, nisi deus, possit, relin-
quendum est homini, ut signis quibusdam, conse-
p. 107. quentia declarantibus, futura præsentiat. non enim
a. illa, quæ futura sunt, subito existunt, sed est, quasi
rudentis explicatio, sic traductio temporis nihil novi
efficientis, & primum quidque replicantis. Quod
& ii vident, quibus naturalis divinatio data est: & ii,
quibus

qui
etfi
&
lig
vin
run
est
nan
ten
ear
cor
cita
aut
lun
tus
tur
run
tra
est
non
Ato
mer

doc
bus
mer
lis,
qui
taci
dii
fon
se
per
que
tass
arte
tur

quibus cursus rerum observando notatus est. qui etsi causas ipsas non cernunt, signa tamen causarum, & notas cernunt: ad quas, adhibita memoria & diligentia, ex monumentis superiorum efficitur ea divinatio, quæ artificiosa dicitur, extorum, fulgurum, ostentorum, signorumque cælestium. Non est igitur, ut mirandum sit, ea præsentiri a divinantibus, quæ nusquam sint. sunt enim omnia, sed tempore absunt. Atque ut in feminibus vis inest earum rerum, quæ ex iis progignuntur: sic in causis conditæ sunt res futuræ, quas esse futuras aut concitata mens, aut soluta somno, cernit: aut ratio, aut conjectura præsentit. Atque ut ii, qui solis, & lunæ, reliquorumque siderum ortus, obitus, motusque cognorunt, quo quidque tempore eorum futurum sit, multo ante prædicunt: sic qui cursum rerum, eventorumque consequentiam diuturnitate pertractata notaverunt, aut semper, aut, si id difficile est, plerumque; quod si ne id quidem conceditur, nonnumquam certe, quid futurum sit, intelligunt. Atque hæc quidem, & quædam hujusmodi argumenta, cur sit divinatio, ducuntur a fato.

A natura autem alia quædam ratio est: quæ docet, quanta sit animi vis sejuncta a corporis sensibus: quod maxime contingit aut dormientibus, aut mente permotis. Ut enim deorum animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiunt inter se, quid quisque sentiat: ex quo fit, ut homines, etiam cum taciti optent quid, aut voceant, non dubitent, quin dii illud exaudiant: sic animi hominum, cum aut somno soluti vacant corpore, aut mente permoti per se ipsi liberi incitati moventur, cernunt ea, quæ permisti cum corpore animi videre non possunt. Atque hanc quidem rationem naturæ difficile est fortasse traducere ad id genus divinationis, quod ex arte profectum dicimus: sed tamen id quoque rimatur, quantum potest? Posidonius esse censet in natura

non possint? Hæc habui, inquit, de divinatione 58
quæ dicerem. 132

Nunc illa testabor, non me sortilegos, neque
eos, qui quæstus causa hariolentur, ne psychoman-
tia quidem, quibus Appius amicus tuus uti solebat,
agnoscere.

*Non habeo denique nauci Marsum augurem,
Non vicanos haruspices, non de circo astrologos,
Non Isiacos conjectores, non interpretes somnium.
Non enim sunt ii aut scientia, aut arte divini,
Sed superstitioni vates, impudentesque harioli.
Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat:
Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant
viam:*

*Quibus divitias pollicentur, ab iis drachmam ipsi
petunt.*

*De his divitiis sibi deducant drachmam, reddant
cetera.*

Atque hæc quidem Ennius, qui paucis ante versi-
bus esse deos censet, sed eos non curare opinatur,
quid agat humanum genus. Ego autem, qui & cu-
rare arbitror, & monere etiam, ac multa prædicere,
levitate, vanitate, malitia exclusa, divinationem
probo, Quæ cum dixisset Quintus, Præclare tu qui-
dem, inquam, paratus.

Desunt pauca quædam.

b. M. TULLII CICERONIS
DE
DIVINATIONE
LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Hoc libro continetur Ciceronis contra Stoicam rationem a fratre explanatam & defensam disputatio. Initium ejus est a Carneadeo argumento, quod nullam esse divinationis tamquam materiam (objectum) docet. Nam nec est earum rerum, quæ sensibus subjectæ sunt, nec earum, quæ artibus continentur, nec earum, quæ in philosophia differuntur, nec earum, quæ in republica versantur. Nam quod divinatio dicitur esse rerum fortuitarum; primum, venti, eventus morborum, multa alia, sunt fortuita, neque tamen e Stoicorum mente divinationi subjecta: deinde si fortuita hæc dicuntur, quæ nec ratione nec arte provideri possunt, quod in fortuna posita sunt; nulla potest earum rerum esse præsentio, quæ nihil habent rationis, quare future sint. Quod si omnia causas certas habent, nullæ sunt res fortuitæ, adeoque nec divinatio. Si fatum continet omnia, nil divinatio prodest. Neque vero utilis hominibus est futurarum rerum scientia: quod provisio malorum totam vitam acerbam esset redditura, neque tamen ullo modo, si fatum esset, levare mala re divina possent. c. 3-10. Sed hæc tamquam levis armatura prima excursionis facta, cominus agere incipit, & ipsa cornu Stoicæ rationis commovere aggreditur. Itaque singula divinationum genera excutit, & quare rejicienda sint, demonstrat. Initium facit

cit ab haruspicina, & toto genere artificioso, & primo exta inspicit: quibus quæ præsignificari dicuntur, non possunt cognita esse observatione diuturna, neque ipsa conformantur, aut ante, aut inter immolandum a numine Deorum, quibus nihil est cum extis commune, aut ab ipsa natura, cui, etsi est quedam omnium rerum cognatio (συμπάθεια) tamen nulla cum extis convenientia esse potest. Neque intelligi potest, quomodo immolaturus convenientem rebus hostiam inveniat. Si duce divina vi, & si immutantur a Diis exta; unde post tristia exta statim leta, aut unde tam subita Deorum placatio? unde denique eodem tempore ab aliis litatur, ab aliis non item? c. 12. f. Fulgura autem & fulmina ex prima hominum admiratione & timore credita sunt mitti a Jove. Quia autem sunt incerta, nil certi significare possunt. Neque si quid præsignificarent, ratio esset, quare tam multa frustra in silvas, montes, maria mitterentur. Quod si quid interdum accidit, quod fulmine significatum videri possit, casu id ita apte cadit. c. 18. f. Ostenta pleraque falsa sunt, quæ autem vera, ut monstra, ea homines mirantur, quia non sepe fiunt; quæ si fieri non potuissent, non facta essent; sin potuerunt, non debebant mirabilia videri. Causarum ignoratio admirationem facit in re nova, in rebus usitatis non item. Quare vero Dii ostenta mittunt, si sine interprete intelligi non possunt, & si, quæ portenduntur mala, caveri non possunt. Interpretationes præterea incertæ sunt, & sepe inter se repugnantes, ut plane frustra ostentum missum sit. c. 22. f. Jam auspicia etsi sunt a Romulo divinationis causa instituta, tamen postea ad opinionem tantum vulgi, & ad magnas reip. utilitates retenta & conservata sunt. Nam illud auspi-

auspicium e pullis cum tam coactum & exprefsum fit, divini habere nihil potest. Ex ceteris vero avibus auguria diversa sunt apud Romanos & alios populos, nec apud illos nunc adhibentur, nisi in re bellica; neque tamen & hic semper, postquam bella a Pro-Conf. & Propræt. administrari ceperunt, qui auspicia non habent; ex acuminibus autem auspicia, quod genus totum militare est, jam M. Marcellus consul omisit. Ipsorum autem auspiciorum afferri potest, neque idonea causa, neque idoneus auctor & inventor, neque ulla est eorum constantia. c. 33. f. Omina porro si valerent, nemo libero & quieto animo esse posset, nil agere ratione duse, sed omne & casu. c. 40. Sortes, tamquam Prænestinæ, fabulosam inventionem habent, nec est in iis aliquid certi, cum Fortunæ monitu, tamquam nutu capitis aut alio signo, tollantur, a puero misceantur & ducantur; itaque cum ceteris etiam nunc contemnuntur. c. 41. Chaldaeorum autem ratio cum ab ipsis celeberrimis astrologis repudiatur, tum rationem habet fictam & absurdam. Neque enim potest intelligi, quomodo a stellis, ex infinito pene intervallo, contagio ad terram pertineat. Quod si adfectio cæli, quare non potius venti tempestatesque, item locorum ingenia, ad ortum nascentium pertinent, quæ in diversis orbis partibus diversa sunt. Neque verum est, eodem tempore h. e. eodem cæli & siderum statu natis eadem fata instare; cum constet, eadem hora natis, tamquam geminis, diversa, diversis autem temporibus natis eadem accidisse. Quid? quod eodem tempore nati non propterea etiam eodem astro nati sunt, quod οὐρανός, h. e. orbis finientes varietatem maximam habent, aliique in aliis locis sunt. Denique constituta ratione Chaldaeo-

rum

rum tollitur seminis vis, quæ maxima esse solet.
 c. 42. f. Repudiato genere artificioso ad natu-
 rale progreditur, ejus prima pars est futuro-
 rum per furorem prædictio. In qua mirum illud
 est, quod, quæ sani non vident, ea insani vi-
 dere putantur. Quod autem ex hoc genere libri
 Sibyllini sunt, facile intelligi potest, eos esse con-
 fictos, idque cum multis aliis ex rebus, tum
 vero imprimis ex eo, quod & versibus scripti
 sunt, & ἀποστροφῇ adhibita est. Reliqua autem
 a vetustate celebrata vaticinia fabulosa sunt,
 ipseque oraculorum sortes partim falsæ, par-
 tim casu veræ; partim flexiloquæ, ambiguae &
 obscuræ; denique jam diu desierunt, quod fieri
 non potuit, si vis illa divina fuit. c. 54. seq.
 Somniorum longa repetitur a Stoicis defensio,
 qui rationem eorum a mentis divinitate & con-
 junctione cum aliis mentibus ducunt. Sive au-
 tem mentes per se, sive externa visione move-
 ntur, permulta falsa somniantibus videri possunt
 pro veris, quod & vigilantibus accidit. Neque
 vero, si unum ex innumerabilibus verum somnium
 fuit, propterea somniis fides habenda, quod id
 casu accidit. Quod si vero somniis verum vide-
 remus, aut divina vis quædam consulens nobis
 somniorum significationes faceret; aut conjectores
 ex quadam convenientia naturæ (συμπραδεία)
 quid quamque rem sequeretur, intelligerent; aut
 denique observatio quædam constans esset, & diu-
 urna, cum quid secundum quietem visum est, quid
 evenire solet: quorum cum nullum sit, etiam
 somniorum divinatio explodenda est. c. 58. seq.
 Quod autem exemplis potius quam rationibus
 usus est Quintus, id non dignum philosopho ju-
 dicat. c. 11. Neque illam latebram probat, in
 quam se conjecit Quintus, cum rationem se cau-
 samque

namque non querere diceret, ubi res videret.
*c. 20. In Stoicorum autem ratione, qua divi-
 nationem esse concludant, sumi ait ea, quorum
 iis nihil concedatur. c. 49. f. Neque tandem,
 quod oculi, quamquam aliquoties decepti, ta-
 men sensum videndi haberent, propterea etiam
 divinationem esse, etsi saepe fallatur; quod oculi
 vera cernentes utantur natura & sensu, animi
 autem in somniis aut vaticiniis vera cernentes,
 fortuna & casu. c. 52. f.*

IUAERENTI mihi, multumque &
 diu cogitanti, quamnam re possem prodesse
 quam plurimis, ne quando intermitte-
 rem consulere reipublicæ, nulla major
 occurrebat, quam si optimarum artium vias trade-
 rem meis civibus: quod compluribus jam libris me
 arbitror consecutum. Nam & cohortati sumus,
 ut maxime potuimus, ad philosophiæ studium eo
 libro, qui est inscriptus Hortensius, &, quod ge-
 nus philosophandi nimine arrogans, maximeque &
 constans & elegans arbitraremur, quattuor Acade-
 micis libris ostendimus. Cumque fundamentum
 esset philosophiæ positum in finibus bonorum &
 malorum, perpurgatus est is locus a nobis quinque
 libris, ut, quid a quoque, & quid contra quem-
 que philosophum diceretur, intelligi posset. Toti-
 dem subsequenti libri Tusculanarum disputationum,
 res ad beate vivendum maxime necessarias aperue-
 runt. primus enim est de contemnenda morte: se-
 cundus de tolerando dolore: de ægritudine lenienda
 tertius: quartus de reliquis animi perturbationibus:
 quintus eum locum complexus est, qui totam phi-
 losophiam maxime illustrat; docet enim, ad beate
 vivendum virtutem se ipsa esse contentam. Quibus
 rebus editis, tres libri perfecti sunt de natura deo-
 rum: in quibus omnis ejus loci quæstio contine-
 tur.

tur. quæ ut plene esset cumulateque perfecta, de divinatione ingressi sumus his libris scribere. quibus (ut est in animo) de fato si adjunxerimus, erit p. 109. abunde satisfactum toti huic quæstioni. Atque his libris adnumerandi sunt sex de Republica, quos tunc scripsimus, cum gubernacula reipublicæ tenebamus. magnus locus, philosophiæque proprius, a Platone, Aristotele, Theophrasto, totaque Peripateticorum familia tractatus uberrime. Nam quid ego de Consolatione dicam? quæ mihi quidem ipsi sane aliquantum medetur: ceteris item multum illam profuturam puto. interjectus est etiam nuper liber is, quem ad nostrum Atticum de Senectute misimus. In primisque, quoniam philosophia vir bonus efficitur, & fortis, Cato noster in horum librorum numero ponendus est. Cumque Aristoteles, itemque Theophrastus, excellentes viri cum subtilitate, tum copia, cum philosophia dicendi etiam præcepta conjunxerint, nostri quoque oratorii libri in eundem numerum referendi videntur. ita tres erunt de Oratore: quartus, Brutus: quintus, Orator. Adhuc hæc erant. ad reliqua alacri tendebamus animo, sic parati, ut, nisi quæ causa gravior obstitisset, nullum philosophiæ locum esse pateremur, qui non Latinis litteris illustratus pateret. Quod enim munus reipublicæ afferre majus, meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem? his præsertim moribus, atque temporibus: quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda ac coercenda sit. Nec vero id effici posse confido, quod ne postulandum quidem est, ut omnes adolescentes se ad hæc studia convertant. pauci utinam! quorum tamen in republica late patere poterit industria. Equidem ex his etiam fructum capio laboris mei, qui jam ætate provecti, in nostris libris adquiescunt: quorum studio legendi meum scribendi studium vehementius indies incitatur; quos quidem plures,

plures; quam rebar, esse cognovi. Magnificum illud etiam, Romanisque hominibus gloriosum, ut
 6 Græcis de philosophia litteris non egeant. Quod assequar profecto, si instituta perfecero. Ac mihi quidem explicandæ philosophiæ causam attulit gravis casus civitatis, cum in armis civilibus nec tueri meo more rempublicam, nec nihil agere poteram; nec, quid potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiebam. Dabunt igitur mihi veniam mei cives, vel gratiam potius habebunt, quod, cum esset in unius potestate respublica, neque ego me abdidici, neque deserui, neque affixi, neque ita gessi, quasi homini aut temporibus iratus: neque ita porro aut adulatus, aut admiratus fortunam sum alterius, ut me mea pœniteret. id enim ipsum a Platone philosophiæque didiceram, naturales esse quasdam conversiones rerum publicarum, ut eæ tum a principibus tenerentur, tum a populis, aliquando a singulis. Quod cum accidisset nostræ reipublicæ, tum, pristinis orbatî muneribus, hæc studia renovare cœpimus, ut & animus molestiis hæc potissimum releveretur, & prodessemus civibus nostris qua recumque possemus. In libris enim sententiam dicebamus, concionabamur, philosophiam nobis pro reipublicæ procuratione substitutam putabamus. Nunc, quoniam de republica consuli cœpti sumus,tribuenda est opéra reipublicæ, vel omnis potius in ea cogitatio & cura ponenda: tantum huic studio relinquendum, quantum vacabit a publico officio & munere. Sed hæc alias pluribus: nunc ad institutam disputationem revertamur.

3 Nam cum de divinatione Quintus frater ea disseruisset, quæ superiore libro scripta sunt, satisque
 8 ambulatum videretur, tum in bibliotheca, quæ in
 p. 110. a. Lyceo est, assedimus. Atque ego, Accurate tu quidem, inquam, Quinte, & Stoice Stoicorum sententiam

i mei.

tian
rim
&
fun
om
si e
ipse
nim
rere
car
den
gim
vili
ipfa
lis
qua
cum
reru
tur.
Etan
non
cere
ab
a m
rebu
divi
qua
suo
tum
cum
se e
feri
ea
ver
est,

tiam defendisti: quodque me maxime delectat, plurimis nostris exemplis usus es, & iis quidem claris & illustribus. Dicendum est mihi igitur ad ea, quæ sunt a te dicta, sed ita, nihil ut affirmem, quæram omnia, dubitans plerumque, & mihi ipse diffidens. si enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipse divinarem, qui esse divinationem nego. Etenim me movet illud, quod in primis Carneades quærere solebat, quarumnam rerum divinatio esset: earumne, quæ sensibus perciperentur? at eas quidem cernimus, audimus, gustamus, olfacimus, tangimus. Numquid ergo in iis rebus est, quod provisione, aut permotione mentis magis, quam natura ipsa sentiamus? aut nescio qui ille divinus, si oculis captus sit, ut Tiresias fuit, possit, quæ alba sint, quæ nigra, dicere? aut, si surdus sit, varietates vocum, aut modos noscere? Ad nullam igitur earum rerum, quæ sensu accipiuntur, divinatio adhibetur. Atqui ne in iis quidem rebus, quæ arte tractantur, divinatione opus est. Etenim ad ægros non vates, aut hariolos, sed medicos solemus adducere. Nec vero, qui fidibus, aut tibiis uti volunt, ab haruspibus accipiunt earum tractationem, sed a musicis. Eadem in litteris ratio est, reliquisque rebus, quarum est disciplina. Num censeres eos, qui divinare dicuntur, posse respondere, sol majorem, quam terra sit? an tantus, quantus videatur? ² luna suo lumine, an solis, utatur? sol, luna, quem motum habeant? quem quinque stellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc, qui divini habentur, profitentur se esse dicturos; nec eorum, quæ in geometria describuntur, quæ vera, quæ falsa sint; sunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. De illis vero rebus, quæ in philosophia versantur, numquid est, quod quisquam divinorum aut respondere soleat,

² lunaque.

Cic. de Divinat.

E

leat, aut consuli, quid bonum sit, quid malum,
 quid neutrum? sunt enim hæc propria philosopho-
 rum. ¹¹ Quid de officio? num quis haruspicem¹ con-
 sulit, quemadmodum sit cum parentibus, cum fra-
 tribus, cum amicis vivendum? quemadmodum uten-
 dum pecunia? quemadmodum honore? quemad-
 modum imperio? ad sapientes hæc, non ad divi-
 nos referri solent. Quid? quæ a dialecticis aut
 physicis tractantur, num quis eorum divinare potest,
 unusne mundus sit, an plures? quæ sint initia re-
 rum, ex quibus nascuntur omnia? physicorum est
 ista prudentia. Quo modo, aut mentientem, quem
ψευδομενον vocant, dissolvas? aut quemadmodum
 foriti resistas? quem si necesse sit, Latino verbo li-
 ceat acervalem appellare: sed nihil opus est: ut
 enim ipsa philosophia, & multa verba Græcorum,
 sic forites satis Latino sermone tritus est. Ergo hæc
 quoque dialectici dicent, non divini. Quid? cum
 quæritur, qui sit optimus reipublicæ status, quæ
 leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, haruspi-
 cæne ex Etruria arceffentur, an principes statuent,
 & delecti viri, periti rerum civilium? Quod si nec
¹² earum rerum, quæ subjectæ sensibus sunt, ulla di-
 vinationo est; nec earum, quæ artibus continentur;
 nec earum, quæ in philosophia differuntur; nec
 earum, quæ in republica versantur: quarum rerum
 sit, nihil prorsus intelligo. nam aut omnium debet
 esse, aut aliqua ei materia danda est, in qua versari
 possit. sed nec omnium divinationo est, ut ratio do-
 p. m. cuit: nec locus, nec materia invenitur, cui divi-
 a. nationem præficere possimus. Vide igitur, ne nulla
⁵ sit divinationo. Est quidam Græcus vulgaris in hanc
 sententiam versus:

Bene qui conjiciet, vatem hunc perhibebo optimum.

Num igitur, aut quæ tempestas impendeat, vates
 melius conjiciet, quam gubernator; aut morbi na-
 turam

¹ consuluit.

turam acutius, quam medicus; aut belli administrationem prudentius, quam imperator, conjectura assequetur?

Sed animadverti, Quinte, te caute & ab iis ¹³ conjecturis, quæ haberent artem, atque prudentiam, & ab iis rebus, quæ sensibus aut artificiis perciperentur, abducere divinationem; eamque ita definire, Divinationem, esse earum rerum prædictionem, & præsentionem, quæ essent fortuitæ. Primum eodem revolveris. nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præsentio est rerum fortuitarum. Num igitur aut haruspex, aut augur, aut vates quis, aut somnians melius conjecerit, aut e morbo evasurum ægrotum, aut e periculo navem, aut ex insidiis exercitum; quam medicus, quam gubernator, quam imperator? Atqui ne illa quidem divinantis esse dicbas: ventos, aut imbres impendentes quibusdam præsentire signis. in quo nostra quædam Aratea memoriter a te pronuntiata sunt. etsi hæc ipsa fortuita sunt: plerumque enim, non semper eveniunt. Quæ est igitur, aut ubi versatur fortuitarum rerum præsentio, quam divinationem vocas? quæ enim præsentiri aut arte, aut ratione, aut usu, aut conjectura possunt, ea non divinis tribuenda putas, sed peritis. Ita relinquitur, ut ea fortuita divinari possint, ^{b.} quæ nulla nec arte, nec sapientia provideri possunt: ut, si quis M. Marcellum illum, qui ter consul fuit, multis annis ante dixisset, naufragio esse periturum; divinasset profecto. nulla enim arte alia id, nec sapientia scire potuisset. Talium ergo rerum, quæ in fortuna positæ sunt, præsentio, divinatio est. Potestne igitur earum rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ sint, ulla esse præsentio? quid est enim aliud fors, quid fortuna, quid casus, quid ⁶ eventus, nisi cum sic aliquid cecidit, sic evenit, ut vel non cadere, atque evenire, vel aliter cadere, atque evenire potuerit? quo modo ergo id, quod ¹⁵

E 2

temere

temere sit cæco casu, & volubilitate fortunæ, præ-
 16 sentiri, & prædici potest? Medicus morbum in-
 gravescentem ratione providet, insidias imperator,
 tempestates gubernator: & tamen hi ipsi sæpe fal-
 luntur, qui nihil sine certa ratione opinantur. ut
 agricola, cum florem oleæ videt, baccam quoque
 se visurum putat: non sine ratione ille quidem; sed
 nonnumquam tamen fallitur. Quod si falluntur ii,
 qui nihil sine aliqua probabili conjectura ac ratione
 dicunt: quid existimandum est de conjectura eorum,
 qui extis, aut avibus, aut ostentis, aut oraculis,
 aut somniis futura præsentiant? Nondum dico,
 quam hæc signa nulla sint, fissum jecoris, corvi can-
 tus, volatus aquilæ, stellæ trajectio, voces furen-
 tium, sortes, somnia: de quibus singulis dicam suo
 17 loco: nunc de universis. Qui potest provideri,
 quidquam futurum esse, quod neque causam habet
 ullam, neque notam, cur futurum sit? Solis defe-
 ctiones, itemque lunæ, prædicuntur in multos an-
 nos ab iis, qui ¹ siderum motus numeris persequun-
 tur. ea enim prædicunt, quæ naturæ necessitas per-
 18 fectionem est. Vident ex constantissimo motu lunæ,
 quando illa e regione solis facta incurrat in umbram
 terræ, quæ est meta noctis, ut eam obscurari necesse
 sit: quandoque eadem luna subiecta atque opposita
 soli, nostris oculis ejus lumen obscuret: quo in
 signo quæque errantium stellarum, quoque tempore
 futura sit, qui exortus quoque die signi alienjus,
 aut qui occasus futurus sit. hæc qui ante dicunt,
 7 quam rationem sequantur, vides. Qui thesau-
 rum ² inveniendum, aut hereditatem venturam di-
 cunt, quid sequuntur? aut in qua rerum natura
 inest, id futurum? quod si hæc, eaque quæ sunt
 ejusdem generis, habent aliquam talem necessita-
 tem; quid est tandem, quod casu fieri, aut forte
 fortuna putemus? nihil enim est tam contrarium
 rationi

1 sid. cursus & motus.

2 inventurum.

rationi & constantiæ, quam fortuna: ut mihi ne in
 deum quidem cadere videatur, ut sciat, quid casu,
 & fortuito futurum sit. Si enim scit, certe illud
 eveniet. sin certe eveniet, nulla fortuna est. est au-
 tem fortuna. rerum igitur fortuitarum nulla est præ-
 sensio. Aut si negas esse fortunam, & omnia, quæ 19
 fiunt, quæque futura sunt, ex omni æternitate defi-
 nita dicis esse fataliter; muta definitionem divina-
 tionis, quam dicebas præsensioem esse rerum for-
 tuitarum. Si enim nihil fieri potest, nihil accidere,
 nihil evenire, nisi quod ab omni æternitate certum
 fuerit, esse futurum rato tempore: quæ potest esse
 fortuna? qua sublata, qui locus est divinationi?
 quæ a te fortuitarum rerum est dicta præsensio.
 quamquam dicebas, omnia, quæ fierent, futurave
 essent, fato contineri. Anile sane & plenum super-
 stitionis fati nomen ipsum. sed tamen apud Stoicos
 de isto fato multa dicuntur, de quo alias: nunc, b.
 quod necesse est. Si omnia fato: quid mihi divi- 8
 natio prodest? Quod enim is, qui divinat, prædicat, 20
 id vero futurum est: ut ne illud quidem sciam, quale
 sit, quod Dejotarum, necessarium nostrum, ex iti-
 nere aquila revocavit. qui nisi revertisset, in eo
 conclavi ei cubandum fuisset, quod proxima nocte
 corruit. ruina igitur oppressus esset. At id neque,
 si fatum fuerat, effugisset: nec, si non fuerat, in
 eum casum incidisset. Quid ergo adjuvat divina-
 tio? aut quid est, quod me moveant aut sortes, aut
 exta, aut ulla prædictio? si enim fatum fuit, clas-
 ses populi Romani bello Punico primo, alteram
 naufragio, alteram a Pœnis depressam interire:
 etiam si tripudium solistimum pulli fecissent, L. Ju-
 nio & P. Clodio consulibus classes tamen interissent.
 Sin, cum auspiciis obtemperatum esset, interiturae
 classes non fuerunt, non interierunt fato. vultis
 autem omnia fato. nulla igitur est divinatio. Quod 21
 si fatum fuit, bello Punico secundo exercitum po-
 puli

puli Romani ad lacum Thrasimenum interire: num id vitari potuit, si Flaminius consul iis signis, iisque auspiciis, quibus pugnare prohibebatur, paruisset? certe potuit. Aut igitur non fato interiit exercitus: mutari enim fata non possunt: aut, si fato; quod certe vobis ita dicendum est: etiam si obtinuerasset auspiciis, idem eventurum fuisset. Ubi est igitur divinatio ista Stoicorum? quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, ut cautiore simus. quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud, quod futurum est. sin autem id potest flecti, nullum est fatum. ita ne divinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum est. Nihil autem est pro certo futurum, quod potest aliqua procuracione accidere, ne fiat.

- 9 Atque ego ne utilem quidem arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam. Quæ enim vita
 22 fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset, quos eventus
 p. 113. senectutis esset habiturus? Abeamus a fabulis:
 a. propiora videamus. Clarissimorum hominum nostræ civitatis gravissimos exitus in Consolatione collegimus. Quid igitur? ut omittamus superiores; Marcione Crasso, putas, utile fuisse, tum, cum maximis opibus, fortunisque florebat, scire, sibi, interfecto Publio filio, exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia, & dedecore esse pereundum? An Cn. Pompejum, censeres, tribus suis consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria, lætaturum fuisse, si scisset, se in solitudine Ægyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu: post mortem vero ea consecutura, quæ sine lacrimis non possumus dicere?
 23 Quid vero Cæsarem putamus? si divinasset fore, ut in eo senatu, quem majore ex parte ipse cooptasset, in curia Pompeja, ante ipsius Pompeji simulacrum, tot centurionibus suis inspeculantibus, a nobilissimis civibus, partim etiam a se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita jaceret, ut ad ejus corpus

pus

pus non modo amicorum, sed ne servorum quidem quisquam accederet; quo cruciatu animi vitam acturum fuisse? Certe igitur ignoratio futurorum malorum, utilis est, quam scientia. Nam illud quidem 24 dici, præsertim a Stoicis, nullo modo potest: Non esset ad arma Pompejus: non transisset Crassus Euphratem: non suscepisset bellum civile Cæsar. non igitur fatales exitus habuerunt. vultis autem evenire omnia fato; nihil ergo illis profuisset divinare: atque etiam omnem fructum vitæ superioris perdidissent. quid enim posset iis esse lætum, exitus suos cogitantibus? Ita, quoquo se verterint Stoici, jaceat b. necesse est omnis eorum fellertia. Si enim id, quod eventurum est, vel hoc modo, vel illo potest evenire: fortuna valet plurimum. Quæ autem fortuita sunt, certa esse non possunt. Sin autem certum est, quid quaque de re, quoque tempore futurum sit: quid est, quod me adjuvent haruspices, cum res tristissimas portendi dixerint.

Addunt ad extremum, omnia levius casura, IO rebus divinis procuratis. Si enim nihil sit extra fatum, nihil levare re divina potest. Hoc sentit Ho- 25 merus, cum querentem Jovem inducit, quod Sarpedonem filium a morte contra fatum eripere non posset. Hoc idem significat Græcus ille in eam sententiam versus:

Quod fore paratum est, id summum exsuperat Jovem.

Totum omnino fatum etiam Atellanio versu jure mihi esse irrisum videtur. sed in rebus tam severis non est jocandi locus. Concludatur igitur ratio. si enim provideri nihil potest futurum esse eorum, quæ casu sunt, quia esse certa non possunt: divinatio nulla est. Sin autem idcirco possunt provideri, quia certa sunt & fatalia: rursus divinatio nulla est. eam enim tu fortuitarum rerum esse dicebas. Sed hæc fuerit 26 nobis tamquam levis armaturæ prima orationis ex-

curfio: nunc cominus agamus, experiamurque, si possimus cornua commovere disputationis tuæ.

II Duo enim genera divinandi esse dicebas, unum artificiosum, alterum naturale. artificiosum constare partim ex conjectura, partim ex observatione diuturna: naturale, quod animus arriperet aut exciperet extrinsecus ex divinitate, unde omnes animos haustos, aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificiosæ divinationis illa fere genera ponebas, extispici-

p. 114. cum, eorumque, qui ex fulguribus ostentisque
a. prædicerent, tum augurum, eorumque, qui signis, aut ominibus uterentur, omneque genus conjectu-

27 rale in hoc fere genere ponebas. Illud autem naturale, aut concitatione mentis edi & quasi fundi videbatur, aut animo, per somnum sensibus & curis vacuo, provideri. Duxisti autem divinationem omnem a tribus rebus, a deo, a fato, a natura. Sed tamen cum explicare nihil posses, pugnasti commenticiorum exemplorum mirifica copia. De quo primum hoc libet dicere. hoc ego philosophi non arbitror, testibus uti; qui aut casu veri, aut malitia falsi fictique esse possunt. Argumentis, & rationibus oportet, quare quidque ita sit, docere, non eventis, iis præsertim, quibus mihi liceat non credere.

I2 Ut ordiar ab haruspicina, quam ego reipublicæ
28 causa, communisque religionis, colendam censeo: sed soli sumus: licet verum exquirere sine invidia, mihi præsertim de plerisque dubitanti. inspiciamus, si placet, exta primum. Persuaderi igitur cuiquam potest, ea, quæ significari dicuntur extis, cognita esse ab haruspibus observatione diuturna? quam diuturna ista fuit? aut quam longinquo tempore observari potuit? aut quomodo est collata inter ipsos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset; quod fissum, periculum, quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se haruspices Etrusci, Elii, Ægyptii,

Ægyptii, Poeni contulerunt? At id, præterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest. alios enim alio more videmus exta interpretari, nec esse unam omnium disciplinam. Et certe, si est in extis aliqua vis, quæ declaret futura, necesse est, eam aut cum rerum natura esse conjunctam, aut conformari quodam modo ¹ numine deorum. Atqui divina cum rerum natura tanta tamque præclara in omnes partes motusque diffusa, quid habere potest commune? non dicam gallinaceum fel, (sunt enim, qui vel argutissima hæc exta esse dicant) sed tauri opimi jecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale, ² quo declarari possit, quid futurum sit? Democritus tamen non inscite nugatur, ut phisicus: quo genere nihil arroganti-³⁰

Quod est ante pedes, nemo spectat: cæli scrutantur plagas.

Verum is tamen habitu extorum, & colore declarari censet, ³ hæc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, vel ubertatem, vel tenuitatem; salubritatem etiam, aut pestilentiam extis significari putat. O mortalem beatum! cui certo scio ludum numquam defuisse. Huncine hominem tantis delectatum esse nugis, ut non videret, tum futurum id verisimile, si omnium pecudum exta eodem tempore in eundem habitum se coloremque converterent? sed si eadem hora aliæ pecudis jecur nitidum atque plenum est, aliæ horridum & exile: quid est, quod declarari possit habitu extorum & colore? an hoc ejusdem modi est, quale Pherecydem illud, quod est a te dictum? qui cum aquam vidisset ex puteo haustam, terræ motum dixit futurum. Parum, crédo, impudenter, quod, cum factus esset motus, dicere audent, quæ vis id effecerit. etiamne futurum esse, aquæ jugis colore præ-

E 5 sentiunt?

1 numini.

2 quod declarare p.

3 hoc.

- sentiunt? multa istiusmodi dicuntur in scholis: sed
 32 credere omnia, vide, ne non sit necesse. Verum sint
 sane ista Democritea vera. quando ea nos extis ex-
 quirimus? aut quando aliquid ejusmodi ab haruspice,
 p. 115. inspectis extis, audivimus? ab aqua, aut ab igni pe-
 a. ricula monent: tum hereditates, tum damna denun-
 tiant: fissum familiare & vitale tractant: caput jeco-
 ris ex omni parte diligentissime considerant: si vero
 id non est inventum, nihil putant accidere potuisse
 tristius. Hæc observari certe non potuerunt, ut su-
 14 pra docui. sunt igitur artis inventa, non vetustatis,
 33 si est ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum au-
 tem natura quam cognationem habent? quæ ut uno
 consensu juncta sit, & continens, quod video pla-
 cuisse physicis, eisque maxime, qui omne, quod
 esset, unum esse dixerunt: quid habere mundus
 potest cum thesauri inventionem conjunctum? si enim
 extis pecuniæ mihi amplificatio ostenditur, idque sit
 natura: primum exta sunt conjuncta mundo: deinde
 meum lucrum natura rerum continetur. Nonne pu-
 det physicos hæc dicere? Ut enim jam sit aliqua in
 natura rerum cognatio, quam esse concedo: multa
 enim Stoici colligunt: nam & musculorum jecuscula
 bruma dicuntur augeri, & pulejum aridum flore-
 scere ipso brumali die, & inflatas rumpi vesiculas,
 & semina malorum, quæ in iis mediis inclusa sint,
 in contrarias partes se vertere: jam nervos in fidi-
 bus, aliis pulsis, resonare alios: ostreisque & con-
 chyliis omnibus contingere, ut cum luna pariter
 crescant, pariterque decrescant: arboresque ut hye-
 mali tempore, cum luna simul senescentes, quia
 tum exsiccatæ sint, tempestive cædi putentur.
 34 Quid de fretis, aut de marinis æstibus plura
 dicam? quorum accessus, & recessus lunæ motu gu-
 bernantur. Sexcenta licet ejusmodi proferri, ut
 15 distantium rerum cognatio naturalis appareat. De-
 b. mus hoc. (nihil enim huic disputationi adversatur.)
 num

num etiam, si fissum ejusdammodi fuerit in jecore, lucrum ostenditur? qua ex conjunctione naturæ, & quasi concentu, atque consensu, quam *συμπάθειαν* Græci appellant, convenire potest, aut fissum jecoris cum lucello meo, aut meus quæsticulus cum coelo, terra, rerumque natura? concedam hoc ipsum, si vis; etsi magnam jacturam causæ fecero, si ullam esse convenientiam naturæ cum extis concessero. Sed tamen, eo concessio, qui evenit, ut is qui impe-
 35 trare velit, convenientem hostiam rebus suis immolet? hoc erat, quod ego non rebar posse dissolvi. At quam festive dissolvitur. Pudet me non tui quidem, ejus etiam memoriam admiror, sed Chryssippi, Antipatri, Posidonii, qui idem istuc quidem dicunt, quod est dictum a te, ad hostiam deligendam ducem esse vim quandam sentientem, atque divinam, quæ toto confusa mundo sit. Illud vero multo etiam melius, quod & a te usurpatum est, & dicitur ab illis: cum immolare quispiam velit, tum fieri extorum mutationem, ut aut absit aliquid, aut
 36 super sit: deorum enim numini parere omnia. Hæc jam, mihi crede, ne aniculæ quidem existimant. An censēs, eundem vitulum, si alius delegerit, sine capite jecur inventurum: si alius, cum capite? hæc decessio capitis, aut accessio subitane fieri potest, ut se exta ad immolatoris fortunam accommodent? non perspicitis, aleam quandam esse in hostiis deligendis, præsertim cum res ipsa doceat? cum enim tristissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil videtur esse dirius: proxima hostia litatur sæpe pulcherrime. Ubi ¹ igitur illæ minæ superiorum extorum? aut quæ tam subito facta est deorum tanta placatio? Sed assers, in tauri opimi extis, immolante Cæsare, 16
 cor non fuisse; id quia non potuerit accidere, ut
 sine corde victima illa viveret, judicandum esse, tum
 a. interuisse

¹ Absit igitur.

- 37 interisse cor, cum immolaretur. Qui sit, ut alterum intelligas, sine corde non potuisse bovem vivere: alterum non videas, cor subito non potuisse, nescio quo, avolare? ego enim possum vel nescire, quæ vis sit cordis ad vivendum, vel suspicari, contactum aliquo morbo, bovis exile & exiguum vel vietum cor, & dissimile cordis fuisse. Tu vero quid habes, quare putes, si paullo ante cor fuerit in tauro optimo, subito id in ipsa immolatione interisse? an, quod adspexit vestitu purpureo excordem Cæsarem, ipse corde privatus est? Urbem philosophiæ, mihi crede, proditis, dum castella defenditis. Nam, dum haruspicinam veram esse vultis, physiologiam totam pervertitis. Caput est in jecore, cor in extis: jam abscedet, simul ac molam, & vinum insperferis. deus id eripiet, vis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat. Quis hoc physicus dixit umquam? haruspices dicunt. His igitur, quam
- 17 physicis, potius credendum existimas? Quid cum
- 38 pluribus diis immolatur, qui tandem evenit, ut litetur aliis, aliis non litetur? quæ autem inconstantia deorum est, ut primis minentur extis, bene promittant secundis? aut tanta inter eos dissensio, sæpe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam perspicuum, quam, cum fortuito hostiæ adducantur, talia cuique exta esse, qualis cuique obtigerit hostia? At enim id
- b. ipsum habet aliquid divini, quæ cuique hostia obtingat, tamquam in fortibus, quæ cui ducatur. Mox de fortibus. quamquam tu quidem non hostiarum casum confirmas fortium similitudine, sed infirmas
- 39 sortes collatione hostiarum. An, cum in Æquimilium misimus, qui afferat agnum, quem immolemus; is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non casu, sed duce deo

deo
dici
lun
Ep
ign
lius
ind
bit
mu
pu
ber
tol
nor
deu
pos
ten
du
inc
ita
Si
di
vin
mi
en

on
tu
tic
rac
fit
Et
ha
eo
id
sp
to

deo servus deducitur? nam si ¹ casum in eo quoque
 dicis esse, quasi sortem quandam cum deorum vo-
 luntate conjunctam; doleo tantam Stoicos nostros
 Epicureis irridendi sui facultatem dedisse. non enim
 ignoras, quam ista derideant. Et quidem illi faci- 40
 lius facere possunt. deos enim ipsos jocandi causa
 induxit Epicurus perlucidós, & perflabiles, & ha-
 bitantes, tamquam inter duos lucos, sic inter duos
 mundos, propter metum ruinarum: eosque habere
 putat eadem membra, quæ nos, nec usum ullum ha-
 bere membrorum. Ergo is circuitione quadam deos
 tollens, recte non dubitat divinationem tollere. Sed
 non, ut hic sibi constet, item Stoici. illius enim
 deus nihil habens nec sui, nec alieni negotii, non
 potest hominibus divinationem impertire. vester au-
 tem deus potest non impertire, ut nihilominus mun-
 dum regat, & hominibus consulat. Cur igitur vos 41
 induitis in eas captiones, quas numquam explicetis?
 ita enim, cum magis properant, concludere solent:
 Si dii sunt, est divinatio. sunt autem dii. est ergo
 divinatio. Multo est probabilius: non est autem di-
 vinatio. non sunt ergo dii. Vide, quam temere com-
 mittant, ut, si nulla sit divinatio, nulli sint dii. divinatio
 enim perspicue tollitur. deos esse, retinendum est.

Atque hac extispicum divinatione sublata, 18
 omnis haruspicina sublata est. Ostenta enim sequun- 42
 tur, & fulgura. valet autem in fulguribus observa- p. 117.
 tio diuturna; in ostentis ratio plerumque conjectu- a.
 raque adhibetur. Quid est igitur, quod observatum
 sit in fulgure? Coelum in xvi partes diviserunt
 Etrusci. facile id quidem fuit, quattuor, quas nos
 habemus, duplicare: post idem iterum facere, ut ex
 eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset. Primum
 id quid interest? deinde quid significat? nonne per-
 spicuum est, ex prima admiratione hominum, quod
 tonitrua, jactusque fulminum extimuisse, credi-
 disse,

x casus.

disse, ea efficere rerum omnium præpotentem Jovem? itaque in nostris commentariis scriptum habemus.

- 43 *Jove tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas.*

Hoc fortasse reipublicæ causa constitutum est. comitiorum enim non habendorum causas esse voluerunt. Itaque comitiorum solum vitium est, fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auspiciū habemus, si sinistrum fuit. Sed de auspiciis alio loco, nunc de fulguribus. Quid igitur minus a physicis dici debet, quam quidquam certi significari rebus incertis? non enim te puto esse eum, qui Jovi fulmen fabricatos
 44 esse Cyclopos in Ætna putes. Nam esset mirabile, quomodo id Jupiter toties jaceret, cum unum haberet. Nec vero fulminibus homines, quid aut faciendum esset, aut cavendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui frigidi sint, cum fluere cœperint, ventos esse: cum autem se in nubem induerint, ejusque tenuissimam quamque partem cœperint dividere, atque disrumpere, idque crebrius facere, & vehementius, tum & fulgura, & tonitrua exsistere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emiserit, id esse fulmen. Quod igitur vi naturæ, nulla constantia, nullo rato tempore videmus effici, ex eo significationem rerum consequentium quærimus? Scilicet, si ista Jupiter significaret, tam multa frustra fulmina¹ emitteret? Quid enim proficit, cum in medium mare fulmen² jacet? quid, cum in altissimos montes? quod plerumque fit: quid, cum in desertas solitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne observantur quidem? At inventum est caput in Tiberi. Quasi ego artem aliquam istorum esse negem. divinationem nego. cœli enim distributio, quam ante dixi, &
 certa-

¹ emitteret.

² jecit.

certainarum rerum notatio docet, unde fulmen venerit, quo concesserit: quid significet autem, nulla ratio docet. Sed urges me meis versibus:

20

*Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo,
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petivit,
Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.*

Tum statua Nattæ, tum simulacra deorum, Romulusque & Remus cum altrice belua, vi fulminis iſſi conciderunt, deque his rebus haruspicum existerunt responsa verissima. Mirabile autem illud, quod 46 eo ipso tempore, quo fieret indicium conjurationis in senatu, signum Jovis biennio post, quam erat locatum, in Capitolio collocabatur. Tu igitur animum induces, (sic enim mecum agebas) causam istam & contra facta tua, & contra scripta defendere? Frater es. eo vereor. Verum quid tibi hic tandem nocet? resne, quæ talis est: an ego, qui verum explicari volo? Itaque nihil contra dico: a te rationem totius haruspiciæ peto. Sed te mirificam in latebram conjecisti. Quod enim intelligeres, fore, ut premerere, cum ex te causas uniuscujusque divinationis exquirerem, multa verba fecisti, te, cum res videres, rationem, causamque non querere: quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere. Quasi 47 p. 118. a. ego aut fieri concederem, aut esset philosophi, causam cur quidque fieret, non querere. Et eo quidem loco & prognostica nostra pronuntiabas, & genera herbarum, scamnoneam, aristolochiamque radicem, quarum causam ignorares, vim & effectum videres. Dissimile totum. nam & prognosticorum 21 causas persecuti sunt & Boëthius Stoicus, qui est a te nominatus, & noster etiam Posidonius. etsi causæ non reperiantur istarum rerum, res tamen ipsæ observari animadvertique¹ possunt. Nattæ vero statua, aut æra legum de cælo tacta, quid habent observatum

¹ potuerunt.

- tum ac vetustum? Pinarii Nattæ nobiles: a nobilitate igitur periculum. hoc tam callide Jupiter cogitavit. Romulus lactens fulmine ictus: urbi igitur periculum ostenditur, ei, quam ille condidit. quam scite per notas nos certiores facit Jupiter? At eodem tempore signum Jovis collocabatur, quo conjuratio indicabatur. Et tu scilicet mavis, numine deorum id factum, quam casu, arbitrari? & redemptor, qui columnam illam de Cotta, & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, sed a diis immortalibus ad istam horam reservatus
- 48 est? Non equidem plane despero ista esse vera, sed nescio, & discere a te volo. Nam cum mihi quadam casu viderentur sic evenire, ut prædicta essent a divinantibus: dixisti multa de casu, ut, Venerium jaci posse casu, quattuor talis jactis; quadringentis
- b. centum Venerios non posse casu consistere. Primum nescio, cur non possint: sed non pugno: abundas enim similibus: habes & resperisionem pigmentorum, & rostrum suis, & alia permulta. Idem Carneadem fingere dicis de capite Panisci. Quasi non potuerit id evenire casu, & non in omni marmore necesse sit inesse vel Praxitelia capita. illa enim ipsa efficiuntur detractio: nec quidquam illuc assertur a Praxitele: sed cum multa sunt detracta, & ad lineamenta oris perventum est, tum intelligas, illud, quod jam
- 49 expositum sit, intus fuisse. Potest igitur tale aliquid etiam sua sponte in lapicidinis Chiorum exstitisse. Sed sit hoc fictum. quid? in nubibus numquam animadvertisti leonis formam, aut hippocentauri? Potest igitur, quod modo negabas, veritatem casus imitari.
- 22 Sed quoniam de extis, & fulguribus satis est disputatum, ostenta restant, ut tota haruspicina sit pertractata. Multa partus prolatus est a te: res mirabilis, propterea quia non sæpe fit: sed si fieri non potuisset, facta non esset. Atque hoc contra omnia ostenta

ostenta valeat; numquam, quod fieri non potuerit, esse factum: sin potuerit, non esse mirandum. Causarum enim ignoratio in re nova mirationem facit. eadem ignoratio si in rebus usitatis est; non miramur: nam qui mulam peperisse miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat. sed, quod crebro videt, non miratur, etiam si, cur fiat, nescit. quod ante non vidit, id si evenerit, ostentum esse censet. Utrum igitur, cum concepit mula, an cum peperit, ostentum est? Conceptio contra naturam fortasse: sed 50 partus prope necessarius. Sed quid plura? ortum videamus haruspicinæ. sic facillime, quid habeat auctoritatis, judicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, cum terra araretur, & sulcus altius esset impressus, exstitisse repente, & eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris est Etruscorum, puerili specie dicitur visus; sed 23 femili fuisse prudentia. ejus adſpectu cum obstupuiſſet bubulcus, clamoremque majorem cum admiratione edidiſſet; concursum esse factum, totamque brevi tempore in eum locum Etruriam conveniſſe: tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia ejus verba exceperint, litterisque mandaverint: omnem autem orationem fuisse eam, qua haruspicinæ disciplina contineretur: eam postea creviſſe rebus novis cognoscendis, & ad eadem illa principia referendis. Hæc accepimus ab ipsis: hæc scripta conservant: hunc fontem habent disciplinæ. Num 51 ergo opus est ad hæc refellenda Carneade? num Epicuro? Estne quisquam ita delipiens, qui credat exaratum esse, deum dicam, an hominem? si deus, cur se contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem adſpiceret? Quid? idem nonne poterat deus hominibus disciplinam superiore e loco trade-

si deum.

Cic. de Divinat.

F

tradere? Si autem homo ille Tages fuit, quoniam modo potuit terra oppressus vivere? unde porro illa potuit, quæ docebat alios, ipse didicisse? sed ego insipientior, quam illi ipsi, qui ista credunt, qui quidem illis non credunt. Vetus autem il-

24 dem contra eos tam diu disputem. Vetus autem illud Catonis admodum scitum est, qui mirari se agebat, quod non rideret haruspex haruspicem cum vi-

\$2 diffet. Quota enim quaeque res evenit praedicta ab istis? aut si evenit quippiam, quid afferri potest, cur non casu id evenerit? Rex Prusias, cum Annibali apud eum exfulanti depugnari placeret, negabat se

b. audere, quod exa prohiberent. An tu, inquit, caruncula vitulina mavis, quam imperatori veteri credere? Quid? ipse Cæsar, cum a summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, nonne transmisit? quod ni fecisset, uno in loco omnes adversariorum copiae convenissent. Quid ego haruspicum responsa commemorem, (possum equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerint exi-

53 tus, aut contrarios? Hoc civili bello, dii immortales! quam multa Inſerunt? quæ nobis in Græciam Roma reſponſa haruſpicum miſſa ſunt? quæ dicta Pompejo? etenim ille admodum extis & oſtentis movebatur. Non lubet commemorare, nec vero neceſſe eſt, tibi præſertim, qui interfuisti. Vides tamen, omnia fere contra, ac dicta ſint, eveniſſe.

25 Sed hæc hæcenus. nunc ad ostenta veniamus. Multa

54 me confule a me ipso scripta recitasti: multa ante
 Marlicum bellum a Sisenna collecta attulisti: multa
 ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuſtris a
 Callisthene commemorata dixisti. de quibus dicam
 equidem singulis, quoad ² videbitur: sed dicendum
 etiam est de universis. Quæ est enim ista a diis pro-
 fecta significatio, & quasi denuntiatio calamitatum?
 quid autem volunt ea dii immortales primum signi-
 ficantes, quæ sine interpretibus non ³ possumus intel-
 ligere.

ligere:

habuerunt.

2 utile videbitur.

3 postumus.

ligere: deinde ea, quæ cavere nequeamus? At hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effugere nullo modo possint: ut medici, quamquam intelligunt sæpe, tamen numquam ægris dicunt illo morbo eos esse morituros. Omnis enim prædictio mali tum probatur, cum ad prædictionem cautio adjungitur. Quid igitur aut ostenta, aut eorum interpretes, vel 55 Lacedæmonios olim, vel nuper nostros adjuverunt? P. 120. quæ si signa deorum putanda sunt, cur tam obscura fuerunt? si enim, ut intelligeremus, quid esset eventurum: aperte declarari oportebat, aut ne occulte quidem, si ea sciri volebant. Jam vero conjectura 26 omnis, in qua nititur divinatio, ingeniis hominum in multas, ac diversas, aut etiam contrarias partes sæpe deducitur. Ut enim in causis judicialibus alia est conjectura accusatoris, alia defensoris, & tamen utriusque credibilis: sic in omnibus iis rebus, quæ conjectura investigari videntur, anceps reperitur oratio. Quas autem res tum natura, tum casus affert, nonnumquam etiam errorem creat similitudo: magna stultitia est, earum rerum deos facere effectores, causas rerum non quærere. Tu vates Bœotios, cre- 56 dis, Lebadia vidisse ex gallorum gallinaceorum cantu, victoriam esse Thebanorum, quia galli victi filere & solent, canere victores. Hoc igitur per gallinas Jupiter tantæ civitati signum dabat? An illæ aves, nisi cum vicerint, canere non solent? At tum canebant, nec vicerant. Id enim, inquires, ostentum. Magnum vero: quasi pisces, non galli ceci- nerint. quod autem est tempus, quo illi non cantent, vel nocturnum, vel diurnum? quod si victores ala- 85 critate, & quasi lætitia, ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoque lætitia, qua ad cantum moverentur. Democritus quidem optimis verbis 57

F 2

causam

4 solerent.

causam explicat, cur ante lucem galli canant. depulso enim de pectore, & in omne corpus diviso, & mitificato cibo, cantus edere, quiete satiatos: qui quidem silentio noctis, ut ait Ennius, favent faucibus rursus cantu, plausuque premunt alas. Cum igitur hoc animal tam sit canorum sua sponte, quid in mentem venit Callistheni dicere, deos gallis signum dedisse cantandi, cum id vel natura, vel casus efficere
 27 potuisset? Sanguinem pluuisse senatui nuntiatum est,
 58 atratum etiam fluvium fluxisse sanguine; deorum sudasse simulacra: num censes his nuntiis Thalen, aut Anaxagoram, aut quemquam physicum crediturum fuisse? nec enim sanguis, nec sudor, nisi e corpore est. sed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maxime potest sanguinis similis esse, & humor allapsus extrinsecus, ut in tectoriis videmus austro, sudorem imitari. Atque hæc in bello plura & majora videntur timentibus: eadem non tam animadvertuntur in pace. accedit illud etiam, quod in metu & periculo cum creduntur facilius,
 59 tum finguntur impunius. Nos autem ita leves, atque inconsiderati sumus, ut, si mures corroserint aliquid, quorum est opus hoc unum, monstrum putemus. Ante vero Marficum bellum, quod clypeos Lanuvii, ut a te est dictum, mures rosissent, maximum id portentum haruspices esse dixerunt. quasi vero quidquam inter sit, mures, diem noctem aliquid rodentes, scuta, an cribra corroserint. Nam si ista sequimur, quod Platonis Politiam nuper apud me mures¹ corroserunt, de republica debui pertimescere: aut, si Epicuri de Voluptate liber rosus esset,
 28 putarem annonam in macello cariorem fore. An
 60 vero illa nos terrent, si quando aliqua portentosa aut ex pecude aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne sim longior, una ratio est. quidquid enim oritur, qualecumque est, causam habeat a natura

¹ corroserint.

tura necesse est: ut etiam si præter consuetudinem
 exstiterit, præter naturam tamen non possit existere.
 Causam igitur investigato in re nova, atque admi-
 rabili, si potes. si nullam reperies: illud tamen ex-
 ploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa: eum-
 que errorem, quem tibi rei novitas attulerit, naturæ
 ratione depellito. ita te nec terræ fremitus, nec cæli
 discessus, nec lapideus, aut sanguineus imber, nec
 trajectio stellæ, nec faces visæ terrebunt. Quorum
 omnium causas si a Chrysippo quæram, ipse ille di-
 vinationis auctor numquam illa dicet facta fortuito,
 naturalemque rationem omnium reddet. nihil enim
 fieri sine causa potest: nec quidquam fit, quod fieri
 non potest. nec, si id factum est, quod potuit fieri,
 portentum debet videri. nulla igitur portenta sunt.
 Nam si, quod raro fit, id portentum putandum est,
 sapientem esse, portentum est. sapius enim mulam
 peperisse arbitror, quam sapientem fuisse. Illa igi-
 tur ratio concluditur, nec id, quod non potuerit fieri,
 factum umquam esse: nec, quod potuerit, id por-
 tentum esse: ita omnino nullum esse portentum.
 Quod etiam conjector quidam & interpretes porten-
 torum non inseite respondisse dicitur ei, ² qui ad
 eum retulisset, quasi ostentum, quod anguis domi
 vestem circumjectus fuisset, tum esset, inquit, osten-
 tum, si anguem vestis circumplicavisset. Hoc ille
 responso satis aperte declaravit, nihil habendum esse
 portentum, quod fieri posset. C. Gracchus ad
 M. Pomponium scripsit, duobus anguibz domi
 comprehensis, haruspices a patre convocatos. Qui
 magis anguibz, quam lacertis, quam muribus?
 quia sunt hæc quotidiana, angues non item. quasi
 vero referat, quod fieri potest, quam id sæpe fiat.
 Ego tamen miror, si emissio fæminæ anguis mortem
 afferebat Ti. Graccho; emissio autem maris anguis b.
 erat mortifera Cornelie, cur alterutram emisit.

F 3

nihil

² qui cum ad eum r.

nihil enim scribit respondisse haruspices, si neuter anguis emissus esset, quid esset futurum. At mors infecuta Gracchum est. Causa quidem, credo, aliqua morbi gravioris, non emissione serpentis. neque enim tanta est infelicitas haruspicum, ut ne casu quidem unquam fiat, quod futurum illi esse dixerint.

63 Nam illud mirarer, si crederem, quod apud Homerum Calchantem dixisti ex passerum numero belli Trojani annos auguratum: de cuius conjectura sic apud Homerum, ut nos otiosi convertimus, loquitur Agamemnon:

30 Ferte viri, Et duros animo tolerate labores,
Auguris ut nostri Calchantis fata queamus
Scire, ratosne habeant, an vanos pectoris orsus,
Namque omnes memori portentum mente retentant,
Qui non faneſtis liquerunt lumina fatiſ.
Argolicis primum ut veſtita eſt claſſibus Aulis,
Que Priamo cladem, Et Troje, peſtemque ſerebant:
Nos, circum laticeſ gelidoſ ſumantibuſ aris,
Auguriſ divum placanteſ numina tauriſ,
Sub platano umbriferâ, ſonſ unde emanat aquai,
Vidimus immenſi ſpecie, tortuque draconem
Terribilem, Joviſ ut pulſu penetraret ab ara:
Qui platani in ramo foliorum tegmine ſeptos
Corripuit pulloſ: quos cum conſumeret octo,
Nonâ ſuper tremulo genitrix clangore volabat:
Cui ſerpiſ immenſi ſaniavit viſcera morſu.
64 Hunc, ubi tam teneroſ volucres matremque peremit,
Qui luci ediderat, genitor Saturnuſ idem
Abdidit, Et duro formavit¹ tegmina ſaxo.
Nos autem timidi ſtanteſ mirabile monſtrum
Vidimus in mediis divum verſariet aris,
Tum Calchaſ hæc eſt ſidenti voce locuſ.
Quidnam torpenteſ ſubito obſtupuiſtiſ Achiivi?
Nobiſ hæc portenta deum dedit ipſe creator,
Tarda, Et ſera nimis: ſed fama, ac laude peremni.

Nam

¹ regimine ſaxi.

*Nam quot aves tetro mactatas dente videtis,
Tot nos ad Trojam belli exanclabimus annos:
Quæ decimo cadet, Et poena satiabit Achivos.
Edidit hæc Calchas: quæ jam matura videtis.*

P. 122
a.

Quæ tandem ista auguratio est ex passeribus, anno- 65
rum potius, quam aut mensium, aut dierum? cur
autem de passeribus conjecturam facit; in quibus
pullum erat monstrum: de dracone silet, qui, id
quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? postre-
mo quid simile habet passer annis? nam de angue
illo, qui Sullæ apparuit immolanti, utrumque me-
mini, & Sullam, cum in expeditionem educiturus
esset, immolavisse, & anguem ab ara exstitisse, eoque
die rem præclare esse gestam, non haruspiceis consi-
lio, sed imperatoris. Atque hæc ostentorum genera 3I
mirabile nihil habent. quæ cum facta sunt, tum ad 66
conjecturam aliqua interpretatione revocantur: ut
illa tritici grana in os pueri Midæ congesta; aut
apes, quas dixisti in labris Platonis confedissee pueri,
non tam mirabilia sint, quam conjecta belle: quæ
tamen vel ipsa falsa esse, vel ea quæ prædicta sunt,
fortuito cecidisse potuerunt. De ipso Roscio potest
illud quidem esse falsum, ut circumligatus fuerit
angui: sed ut in cunis fuerit anguis, non tam est
mirum, in Solonio præsertim, ubi ad focum angues
nundipari solent. Nam quod haruspices responde-
runt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror,
deos immortales histrioni futuro claritatem osten- b.
disse, nullam ostendisse Africano. Atque etiam a te 67
Flaminiana ostenta collecta sunt, quod ipse, & equus
ejus repente considerit. non sane mirabile hoc qui-
dem, quod evelli primi hastati signum non potue-
rit. timide fortasse signifer evellebat, quod sedenter
infixerat. Nam Dionysii equus, quid attulit admi-
rationis, quod emerit ex flumine? quodque habuit
apes in juba? sed quia brevi tempore regnare cœ-
pit, quod acciderat casu, vim habuit ostenti. At

- Lacedæmoniis in Herculis fano arma sonuerunt, ejusdemque dei Thebis valvæ clausæ, subito se aperuerunt: eaque scuta, quæ fuerant sublimè fixa, sunt humi inventa. Horum cum fieri nihil potuerit sine aliquo motu, quid est cur divinitus ea potius, quam casu facta esse dicamus? At in Lylandri statuæ capite Delphis exstitit corona ex asperis herbis, & quidem subita. Itane censes, ante coronam herbæ exstitisse, quam conceptum esse semen? herbam autem asperam, credo, avium congestu, non humano satù. Jam quicquid in capite est, id coronæ simile videri potest. Nam quod eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis, Delphis positas, decidisse, neque eas usquam repertas esse dixisti: fuerum id magis factum, quam deorum videtur. Simiæ vero Dodonæ improbitatem historiis Græcis mandatam esse demiror. Quid minus mirum, quam illam monstruosissimam bestiam urnam evertisse, sortes dissipavisse? Et negant historici, Lacedæmoniis ullum ostentum hoc tristius accidisse. Nam illa prædicta Vejentium, si lacus Albanus redundasset, isque in mare fluxisset, Romam perituram; si repressus esset, Vejos: ita aqua Albana deducta ad utilitatem
- p. 123. a. agri suburbanæ, non ad arcem urbemque retinendam. At paullo post audita vox est monentis, ut providerent, ne a Gallis Roma caperetur: ex eo Ajo Loquenti aram in nova via consecratam. Quid ergo? Ajus iste Loquens, quando eum nemo norat, aiebat, & loquebatur, & ex eo nomen invenit: posteaquam & sedem, & aram, & nomen invenit, obmutuit? Quod idem dici de Moneta potest: a qua, præterquam de sue plena, quid umquam moniti sumus?
- 33 Satis multa de ostentis.
- 70 Auspicia restant, & sortes eæ, quæ ducuntur, non illæ, quæ vaticinatione funduntur, quæ oracula verius dicimus: de quibus tum dicemus, cum ad naturalem divinationem venerimus. Restat etiam de Chal-

Chaldaïs. sed primum auspicia videamus. Difficilis auguri locus ad contra dicendum: Marso fortasse, sed Romano facillimus. non enim sumus ii nos augures, qui avium, reliquorumve signorum observatione futura dicamus: & tamen credo, Romulum, qui urbem auspicato condidit, habuisse opinionem, esse in providendis rebus augurandi scientiam. Errabat enim multis in rebus antiquitas: quam vel usu jam, vel doctrina, vel vetustate immutatam videmus. retinetur autem, & ad opinionem vulgi, & ad magnas utilitates, reipublicæ mos, religio, disciplina, jus augurum, collegii auctoritas. Nec vero non omni supplicio digni P. Claudius, L. Junius, consules, qui contra auspicia navigarunt. parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. Jure igitur alter populi judicio damnatus est: alter mortem sibi ipse conscivit. Flaminius non paruit auspiciis, itaque periit cum exercitu. At anno post Paullus paruit. num minus cecidit in Cannensi pugna cum exercitu? etenim, ut sint auspicia, quæ nulla sunt; hæc certe, quibus utimur, sive tripudio, sive de coelo, simulacra sunt b. auspiorum, auspicia nullo modo. Q. FABI, 34
TE MIHI IN AUSPICIO ESSE VOLO; respondet, AUDIVI. hic apud majores nostros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem esse necesse est eum, qui, silentium quid sit, intelligat. id enim silentium dicimus in auspiciis, quod omni vitio caret. Hoc intelligere, perfecti auguris est. 72
illi autem, qui in auspicium adhibetur, cum ita imperavit is, qui auspicatur, DICITO, SI SILENTIUM ESSE VIDEBITUR; nec suspicit, nec circumspicit: statim respondet, SILENTIUM ESSE VIDERI. Tum ille, DICITO, SI PASCUNTUR. PASCUNTUR. Quæ aves? aut, ubi? Attulit, inquit, in cavea pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius. Hæ sunt igitur aves in-
F 5 ternun-

- ternuntia Jovis: quæ¹ pascantur, necne, quid refert? nihil ad auspicia: sed quia, cum pascuntur, necesse est, aliquid ex ore cadere, & terram pavire, terripavium primo, post terripudium dictum est: hoc quidem jam tripudium dicitur. cum igitur ossa cecidit ex ore pulli, tum auspicanti tripudium solistimum nuntiant. Ergo hoc auspiciū divini quid-
- 35
73 quam habere potest, quod tam sit coactum, & expressum? quo antiquissimos augures non esse usos, argumento est, quod decretum collegii vetus habemus, omnem avem tripudium facere posse. Tum igitur esset auspiciū, si modo ei esset liberum, se ostendisse; tum avis illa videri posset interpretes & fatelles Jovis. nunc vero inclusa in cavea, & fame enecta, si in ossam pultis invadit, & si aliquid ex ore cecidit, hoc tu auspiciū, aut hoc modo Romulum auspicari solitum putas? Jam de cœlo servare
- 74
p. 134.
a. non ipsos censes solitos, qui auspicabantur? nunc imperant pullario. ille renuntiat. Fulmen sinistrum auspiciū optimum habemus ad omnes res; præterquam ad comitia: quod quidem institutum reipublicæ causa est, ut comitorum, vel in judiciis populi, vel in jure legum, vel in creandis magistratibus, principes civitatis essent interpretes. At Ti. Gracchi litteris Scipio, & Figulus, quod tum augures judicassent, eos vitio creatos esse, magistratū se abdicaverunt. Quis negat augurum disciplinam esse? divinationem nego. At haruspices divini. quos cum Ti. Gracchus propter mortem repentinam ejus, qui in prærogativa referenda subito concidisset, in senatum introduxisset, non justum rogatorem fuisse
- 75 dixerunt. Primum vide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuisset. is enim erat mortuus. id autem sine divinatione, conjectura poterat dicere. deinde fortasse casu; qui nullo modo est ex hoc genere tollendus. Quid enim scire Etrusci haruspices aut
- 1 pascuntur.

aut de tabernaculo recte capto, aut de pomœrii jure potuerunt? æquidem assentior C. Marcello potius, quam App. Claudio: qui ambo mei collegæ fuerunt: existimoque jus augurum, etsi divinationis opinione principio constitutum sit, tamen postea reipublicæ causa conservatum ac retentum. Sed de hoc loco 36
76
plura in aliis: nunc hætenus. Externa enim auguria, quæ sunt non tam artificiosa, quam superstitiosa, videamus. Omnibus fere avibus utuntur: nos admodum paucis. alia illis sinistra sunt, alia nostris. Solebat ex me Dejotarus percunctari nostri augurii disciplinam, ego ex illo fui. Dii immortales! quantum differebat? ut quædam essent etiam contraria. Atque ille iis semper utebatur: nos, nisi dum a populo auspicia accepta habemus, quam multum iis utimur? Bellicam rem administrari majores nostri, b. nisi auspiciato, noluerunt. quam multi anni sunt, cum bella a proconsulibus & prætoribus administrantur? qui auspicia non habent. Itaque nec amnes 77
78
transeunt auspiciato, nec tripudio auspicantur. Nam ex acuminibus quidem, quod totum auspicium militare est, jam M. Marcellus, ille quinquies consul, totum omisit, idem imperator, idem augur optimus. Ubi ergo avium divinatio? quæ, quoniam ab iis, qui auspicia nulla habent, bella administrantur, ab urbanis retenta videtur, a bellicis esse sublata. Et quidem ille dicebat: si quando rem agere vellet, ne impediretur auspiciis, lætica operta facere iter se solere. Huic simile est, quod nos augures præcipimus, ne jube auspiciam obveniat, ut jumenta jubeant dijungere. Quid est aliud nolle moneri a Jove, 78
37
nisi efficere, ut aut ne fieri possit auspiciam, aut, si fiat, videri? Nam illud admodum ridiculum, quod negas Dejotarum, auspiciorum, quæ sibi ad Pompejum proficiscenti facta sunt, poenitere, quod fidem secutus, amicitiamque populi Romani, fundus sit officio: antiquiorem enim sibi fuisse laudem & gloriam,

ad Jove

riam, quam regnum, & possessiones suas. Credo id quidem: sed hoc nihil ad auspicia. nec enim ei cornix canere potuit, recte eum facere: quod populi Romani libertatem defendere pararet. ipse hoc
 79 sentiebat, sicuti sensit. Aves eventus significant aut adversos, aut secundos: virtutis auspiciis video esse usum Dejotarum: quæ vetat spectare fortunam, dum præstetur fides. aves vero si prosperos eventus ostenderunt, certe fefellerunt. Fugit e prælio cum
 p. 125. Pompejo: grave tempus. discessit ab eo: luctuosa
 a. res. Cæsarem eodem tempore hostem, & hospitem vidit: quid hoc tristius? Is cum ei Troginorum tetrarchiam eripuisset, & asseclæ suo Pergameno, nescio cui, dedisset, eidemque detraxisset Armeniam a senatu datam: cumque ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset; spoliatum reliquit & hospitem, & regem. Sed labor longius. ad propositum revertar. Si eventa quærimus, quæ exquiruntur avibus: nullo modo prospera Dejotaro. sin officia:
 38 a virtute ipsius, non ab auspiciis petita sunt. Omitte
 80 igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse comburi: contemne cotem Attii Navii. nihil debet esse in philosophia commenticiis fabellis loci. Illud erat philosophi, totius augurii primum naturam ipsam videre, deinde inventionem, deinde constantiam. Quæ est igitur natura, quæ volucres huc & illuc passim vagantes efficiat, ut significant aliquid, & tum vetent agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu? cur autem aliis a læva, aliis a dextra datum est avibus, ut ratum auspicium facere possint? quo modo autem hæc, aut quando, aut a quibus inventa dicemus? Etrusci tamen habent exaratum puerum auctorem disciplinæ suæ. nos quem? Attiumne Navium? At aliquot annis antiquior Romulus & Remus, ambo augures, ut accepimus. An Pisidarum, aut Cilicum, aut Phrygum
 ista

i Absit ei.

ista inventa dicemus? Placet igitur, humanitatis ^g expertes habere divinitatis auctores? At omnes re- ³⁹ ges, populi, nationes utuntur auspiciis. Quasi vero quidquam sit tam valde, quam nihil sapere, vulgare; aut quasi tibi ipsi in iudicando placeat multum. Quotus quisque est, qui voluptatem neget esse bonum? plerique etiam summum bonum dicunt. Num igitur eorum frequentia Stoici de sententia deterrentur? aut num plerisque in rebus sequitur eorum auctoritatem multitudo? Quid mirum igitur, si in omnibus auspiciis, & omni divinatione, imbecilli animi superstitiosa ista concipiant? verum dispicere non ² possint. Quæ autem est inter ⁸² augures conveniens & conjuncta constantia? ad nostri augurii consuetudinem dixit Ennius,

Cum tonat levum bene tempestate serena.

At Homericus ³ Ulysses apud Achillem querens de ferocitate Trojanorum, nescio quid, hoc modo nuntiat:

Prospera Jupiter his dextris fulgoribus edit.

Ita nobis sinistra videntur, Grajis, & barbaris dextra, meliora. Quamquam haud ignoro, quæ bona sint, sinistra nos dicere: etiam si dextra sint. Sed certe nostri sinistrum nominaverunt, externique dextrum, quia plerumque melius id videbatur. Hæc ⁸³ quanta dissensio est? Quid, quod aliis avibus utuntur, aliis signis? aliter observant, alia respondent? non necesse est fateri, partim horum errore susceptum esse, partim superstitione multa fallendo? At- ⁴⁰ que his superstitionibus non dubitasti etiam omnia adjungere. Emilia Paullo, Persam perisse; quod pater omen accepit: Cæcilia sororis filiae sedes suas tradere. Jam illa, Favete linguis: & prærogativam, omen comitiorum: hoc est, ipsum esse contra se copiosum & disertum. quando enim, illa observans, quieto

² possunt.

³ Ajax.

quieto & libero animo esse poteris, ut ad rem gerendam non superstitionem habeas, sed rationem ducem? itane? si quis aliquid ex sua re, atque ex suo sermone dixerit, & ejus verbum aliquod apte ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? Cum M. Crassus exercitum Brundisii imponeret, quidam in portu caricis Cauno advectas vendens, Canneas, clamitabat. Dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caveret, ne iret: non fuisse periturum, si omini paruisset. Quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternutamenta erunt observanda.

Sortes restant, & Chaldaei: ut ad vates veniamus, & ad somnia. Dicendum igitur putas de fortibus. Quid enim fors est? idem propemodum, quod micare, quod talos jacere, quod tesseras: quibus in rebus temeritas & casus, non ratio, nec consilium valet. tota res est inventa fallaciis, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. Atque, ut in haruspicina fecimus, sic videamus, clarissimarum fortium quæ tradatur inventio. Numerium Suffucium, Prænestinorum monumenta declarant, honestum hominem & nobilem, somniis crebris, ad extremum etiam minacibus, cum jubere-tur certo in loco silicem cadere, perterritum visis, iridentibus suis civibus, id agere coepisse: itaque perfracto faxo sortes erupisse, in robore insculptas priscarum litterarum notis. Is est hodie locus septus religiose propter Jovis pueri, qui lactens cum Junone Fortunæ in gremio sedens, mammam appetens, castissime colitur a matribus. Eodemque tempore, in eo loco, ubi Fortunæ nunc sita est ædes, mel ex olea fluxisse dicunt: haruspicesque dixisse, summa nobilitate illas sortes futuras, eorumque jussu ex illa olea arcam esse factam, eaque conditas sortes,

I Absit est.

tes, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu, pueri manu miscentur, atque ducuntur? quo modo autem istæ positæ in illo loco? quis robur illud cecidit, dolavit, inscripsit? nihil est, inquit, quod deus efficere non possit. Utinam sapientes Stoicos effecisset, ne omnia superstitiosa sollicitudine, & miseria crederent! Sed hoc quidem genus divinationis vita jam communis explosit. Fani pulcritudo & vetustas, Prænestinarum etiam nunc retinet sortium nomen, atque id in vulgus. Quis enim magistratus, aut quis vir illustrior utitur fortibus? ceteris vero in locis sortes plane refrixerunt. quod Carneadem Clitomachus scribit dicere solitum, nusquam se fortunatiorem, quam Præneste, vidisse Fortunam. Ergo hoc divinationis genus omittamus.

Ad Chaldaeorum monstra veniamus: de quibus Endoxus, Platonis auditor, in astrologia, iudicio doctissimorum hominum, facile princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit: Chaldaeis in prædictione & in notatione ejusque vitæ ex natali die, minime esse credendum. Nominat etiam Panætius, qui unus e Stoicis astrologorum prædicta rejecit, Archelaum & Cassandrum, summos astrologos illius ætatis, qua erat ipse, cum in ceteris astrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non usos. Scylax Halicarnasseus, familiaris Panætii, excellens in astrologia, idemque in regenda sua civitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiavit. Sed ut ratione utamur, omissis testibus, sic isti disputant, qui hæc Chaldaeorum natalicia prædicta defendunt. Vim quandam esse, ajunt, signifero in orbe, qui Græce *Ζωδιακός* dicitur, talem, ut ejus orbis unaquæque pars alio modo moveat, immutetque cælum, perinde ut quæque stellæ in iis finitimisque partibus sint quoque tempore: eamque vim varie moveri ab iis sideribus, quæ vocantur errantia.

rantia. Cum autem in eam ipsam partem orbis venerint, in qua sit ortus ejus, qui nascitur; aut in eam, quæ conjunctum aliquid habeat, aut consentiens: (ea triangula illi & quadrata nominant.) Etenim cum tempore anni tempestatumque, coeli conversiones commutationesque tantæ fiant accessu stellarum & recessu; cumque ea vi solis efficiantur, quæ videmus: non verisimile solum, sed etiam verum esse censent, perinde, utcumque temperatus sit aër, ita pueros orientes animari atque formari, ex eoque ingenia, mores, animum, corpus, actionem vitæ, casus cujusque eventusque fingi. O delirationem
43 incredibilem! non enim omnis error, stultitia est
90 dicenda. Quibus etiam Diogenes Stoicus concedit, aliquid ut prædicere possint, duntaxat qualis quisque natura, & ad quam quisque maxime rem aptus futurus sit. Cetera, quæ profiteantur, negat ullo modo posse sciri: etenim geminorum formas esse similes, vitam atque fortunam plerumque disparem. Procles & Eurysthenes, Lacedæmoniorum reges,
91 gemini fratres fuerunt. At hi nec totidem annos
88 vixerunt: anno enim Procli vita brevior fuit, multumque is fratri rerum gestarum gloria præstitit. At ego id ipsum, quod vir optimus Diogenes Chaldæis, quasi quadam prævaricatione, concedit, nego posse intelligi. Etenim cum, ut ipsi dicunt, ortus nascentium luna moderetur, eaque animadvertant, & notent sidera natalicia Chaldæi, quæcumque lunæ junctæ videantur: oculorum fallacissimo sensu judicant ea, quæ ratione atque animo videre debebant. docet
b. enim ratio mathematicorum, quam istis notam esse oportebat, quanta humilitate luna feratur, terram pæne contingens, quantum absit a proxima Mercurii stella, multo autem longius a Veneris, deinde alio intervallo distet a sole, cujus lumine collustrari putatur. Reliqua vero tria intervalla, infinita, & immensa, a sole ad Martis, inde ad Jovis, ab eo ad Saturni

Saturni stellam, inde ad cœlum ipsum, quod extremum, atque ultimum mundi est. Quæ potest igitur 92
 contagio ex infinito pæne intervallo pertinere ad lunam, vel potius ad terram? Quid? cum dicunt id, 44
 quod iis dicere necesse est, omnes omnium ortus, quicumque gignantur in omni terra, quæ incolatur, eosdem esse, eademque omnibus, qui eodem statu cœli & stellarum nati ¹ sint, accidere necesse esse: nonne ejusmodi sunt, ut ne cœli quidem naturam interpretes istos cœli, nosse appareat? cum enim illi orbes, qui cœlum quasi medium dividunt, & adspæctum nostrum definiunt, qui a Græcis *ὀρίζοντες* nominantur, a nobis finientes rectissime nominari possunt, varietatem maximam habeant, aliique in aliis locis sint, necesse est, ortus occasusque siderum non fieri eodem tempore apud omnes. Quod si 93
 eorum vi cœlum modo hoc, modo illo modo temperatur: qui potest eadem vis esse nascentium, cum cœli tanta sit dissimilitudo? In his locis, quæ nos incolimus, post solstitium Canicula exoritur, & quidem aliquot diebus: apud Troglodytas, ut scribitur, ante solstitium: ut, si jam concedamus, aliquid vim cœlestem ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitendum sit illis, eos, qui ² nascantur eodem tempore, posse in dissimiles incidere naturas propter cœli dissimilitudinem. Quod minime illis placet. Volunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubique sint nati, eadem conditione nasci. Sed quæ 45
 tanta dementia est, ut in maximis motibus mutationibusque cœli, nihil intersit, qui ventus, qui im- 94
 ber, quæ tempestas ubique sit? quarum rerum in p. 128.
 proximis locis tantæ dissimilitudines sæpe sunt, ut alia Tusculi, alia Romæ eveniat sæpe tempestas. Quod, qui navigant, maxime animadvertunt, cum in flectendis promontoriis, ventorum mutationes maxi-

¹ sunt.² nascuntur.

Cic. de Divinat.

G

maximas sæpe sentiant. Hæc igitur cum sit tum
ferenitas, tum perturbatio cœli: estne sanorum ho-
minum, hoc ad nascentium ortus pertinere non di-
cere: quod non certe pertinet: illud nescio quid te-
nue, quod sentiri nullo modo, intelligi autem vix
potest, quæ a luna ceterisque sideribus cœli tem-
peratio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere?
Quid? quod non intelligunt, seminum vim, quæ
ad gignendum, procreandumque plurimum valeat,
funditus tolli, mediocris erroris est? quis enim non
videt, & formas, & mores, & plerosque status ac
motus effingere a parentibus liberos? quod non
contingeret, si hoc non vis, & natura gignentium
efficeret, sed temperatio lunæ, cœlique moderatio.

95 Quid? quod uno & eodem temporis puncto nati,
dissimiles & naturas, & vitas, & casus habent:
parumne¹ declarat, nihil ad agendam vitam nascen-
di tempus pertinere? nisi forte putamus, neminem
eodem tempore ipso & conceptum, & natum, quo

46 Africanum. Num quis igitur talis fuit? Quid?

96 illudne dubium est, quin multi, cum ita nati essent,
ut quædam contra naturam depravata haberent, re-
stituerentur, & corrigerentur ab natura, cum se
ipsa revocasset, aut arte² atque medicina? aut
quorum linguæ sic inhærent, ut loqui non possent,

b. eæ scalpello rescissæ liberarentur? Multi etiam na-
turæ vitium meditatione, atque exercitatione sustu-
lerunt; ut Demosthenem scribit Phalereus, cum
RHO dicere nequirit, exercitatione fecisse, ut pla-
nissime diceret. quod si hæc astro ingenerata & tra-
dita essent, nulla res ea mutare posset. Quid? dis-
similitudo locorum nonne dissimiles hominum pro-
creations habet? quas quidem percurrere oratione
facile est: quid inter Indos, & Persas, Æthiôpas,
& Syros differat, corporibus, animis: ut incredi-

97 bilis varietas dissimilitudoque sit. Ex quo intelli-
gitur,

¹ declarant.

² aut.

tur, plus terrarum situs, quam lunæ³ tactus ad nascendum valere. Nam, quod ajunt, quadringenta & septuaginta millia annorum in periclitandis experiundisque pueris, quicumque essent nati, Babylonios posuisse, fallunt. si enim esset facilitatum, non esset desitum. neminem autem habemus auctorem, qui id aut fieri dicat, aut factum sciat. Vi-⁴⁷ desne, me non ea dicere, quæ Carneades, sed ea, quæ princeps Stoicorum Panætius dixerit? ego autem etiam hoc requiro, omnesne, qui Cannensi pugna⁴ ceciderint, uno astro fuerint. Exitus quidem omnium unus & idem fuit. Quid? qui ingenio atque animo singulares, num astro quoque uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles nascantur? at certe similis nemo Homeri. Et, si⁹⁸ ad rem pertinet, quo modo cælo affecto, compositisque sideribus quodque animal oriatur: valeat id necesse est etiam in rebus inanimis. quo quid dici potest absurdius? L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noster, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam nostræ natalem diem repetebat ab iis Parilibus, quibus eam a Romulo conditam accepimus; Romanique, in iugo cum esset luna, natam esse dicebat, nec ejus fata canere dubitabat. O vim maximam erroris! Etiamne urbis⁹⁹ natalis dies ad vim stellarum & lunæ pertinebat? ^{a.} fac in puero referre, ex qua affectione cœli primum spiritum duxerit. num hoc in latere, aut in cæmento, ex quibus urbs effecta est, potuit valere? Sed quid plura? quotidie reselluntur. Quam multa ego Pompejo, quam multa Crasso, quam multa huic ipsi Cæsari a Chaldæis dicta memini, neminem eorum nisi⁵ in senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse morituum? ut mihi permirum videatur, quemquam exstare, qui etiam nunc cre-

G 2

dat

3 tractus.

4 ceciderunt.

5 Absit in.

dat iis, quorum prædicta quotidie videat re & eventis refelli.

48

100

Restant duo divinandi genera: quæ habere dicimur a natura, non ab arte; vaticinandi, & somniandi. De quibus, Quinte, inquam, si placeat, differamus. Mihi vero, inquit, placet. his enim, quæ adhuc disputasti, prorsus assentior: & vere ut loquar, quamquam tua me oratio confirmavit, tamen etiam mea sponte nimis superstitiosam de divinatione Stoicorum sententiam judicabam; ac me Peripateticorum ratio magis movebat, & veteris Dicæarchi, & ejus, qui nunc floret, Cratippi, qui censent esse in mentibus hominum tantamquam oraculum aliquod, ex quo futura præsentiant, si aut furore divino incitatus animus, aut somno relaxatus, solute moveatur, ac libere. His de generibus quid sentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire fane velim.

101

Quæ cum ille dixisset, tum ego rursus, quasi ab alio principio, sum exorsus dicere. Non ignoro, inquam, Quinte, te semper ita sensitisse, ut de ceteris divinandi generibus dubitares: ista duo, furoris, & somnii, quæ a libera mente fluere viderentur, probares. Dicam igitur, de istis ipsis duobus generibus mihi quid videatur, si prius, Stoicorum conclusio rationis, & Cratippi nostri, quid valeat, videro. Dixisti enim, & Chrysippum, &

49

Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. Si sunt dii, neque ante declarant hominibus, quæ futura sint: aut non diligunt homines: aut, quid eventurum sit, ignorant: aut existimant nihil interesse hominum, scire, quid sit futurum: aut non censent esse suæ majestatis, præsignificare hominibus, quæ sint futura: aut ea ne ipsi quidem dii signifi-

a hominem.

signi
fun
que
sign
qua
mu
hil
pos
sign
erg
nob
enir
vin
qua
Ea
con
est
tur
&
quo
nitu
hab
bet
quo
non
neg
infi
bia
non
den
mit
quo
dii
bit

significare possunt. At neque non diligunt nos: 102
sunt enim benefici, generique hominum amici: ne-
que ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, & de-
signata sunt: neque nostra nihil interest, scire ea,
quæ futura² sint; erimus enim cautiore, si scie-
mus: neque hoc alienum ducunt majestate sua; ni-
hil est enim beneficentia præstantius: neque non
possunt futura prænoscere. non igitur dii sunt, nec
significant nobis futura: sunt autem dii: significant
ergo. Et non, si significant futura, nullas dant
nobis vias ad significationum scientiam: frustra
enim significarent: neque, si dant vias, non est di-
vinatio: est igitur divinatio. O acutos homines! 103
quam paucis verbis negotium confectum putant?
Ea sumunt ad concludendum, quorum iis nihil
conceditur. Conclusio autem rationis ea probanda
est, in qua ex rebus non dubiis id, quod dubita-
tur, efficitur. Videsne Epicurum, quem hebetem 50
& rudem dicere solent Stoici, quemadmodum,
quod in natura rerum omne esse dicimus, id infi-
nitum esse concluderit? Quod finitum est, inquit,
habet extremum. Quis hoc non dederit? quod ha-
bet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. hoc
quoque est concedendum. At, quod omne est, id
non cernitur ex alio extrinsecus. Ne hoc quidem p. 130.
negari potest. Nihil igitur cum habeat extremum,
infinitem sit necesse est. Videsne, ut ad rem du-
biam concessis rebus pervenerit? Hoc vos dialectici 104
non facitis: nec solum ea non sumitis ad conclu-
dendum, quæ ab omnibus concedantur: sed ea su-
mitis, quibus concessis, nihilo magis efficiatur,
quod velitis. Primum enim hoc sumitis: *Si sunt
dii, benefici in homines sunt.* Quis hoc vobis da-
bit? Epicurusne, qui negat, ³ quidquam deos nec
alieni

G 3

2 sunt.

3 aliquidquam.

alieni curare, nec sui? an noster Ennius, qui magno plausu loquitur, assentiente populo:

*Ego deum genus esse semper dixi, & dicam coelitum;
Sed eos non curare opinor, quid agat humanum
genus.*

Et quidem, cur sic opinetur, rationem subijcit. Sed nihil est necesse, dicere, quæ sequuntur, tantum sat est intelligi, id sumere istos pro certo, quod dubium controversumque sit. Sequitur porro, *Nihil*
 105 *deos ignorare, quod omnia sint ab iis constituta.* Hic vero quanta pugna est doctissimorum hominum, negantium esse hæc a diis immortalibus constituta? At nostra interest scire, quæ¹ ventura sint. Magnus Dicæarchi liber est, nescire ea melius esse, quam scire. Negant id esse alienum majestate deorum, scilicet casus omnium introspicere, ut videant, quid cuique conducatur. Neque non possunt futura præ-
 106 *noscere.* Negant posse ii, quibus non placet esse certum, quid futurum sit. Videsne igitur, quæ dubia sint, ea sumi pro certis atque concessis? Deinde contorquent, & ita concludunt: *Non igitur*² *sunt dii, nec significant futura:* id enim jam perfectum arbitrantur. Deinde assument: *Sunt autem dii:* quod ipsum non ab omnibus conceditur:
 b. *Significant ergo.* Ne id quidem sequitur, possunt enim non significare, & tamen esse dii. *Nec, si significant, non*³ *dant vias aliquas ad scientiam significationis.* At id quoque potest, ut non dent homini; ipsi habeant. cur enim Tusciis potius, quam Romanis darent? *Nec, si dant vias, nulla est divinitio.* Fac dare deos: quod absurdum est: quid refert, si accipere non possumus? Extremum est,⁴ *Est igitur divinatio.* Sit extremum: effectum tamen
 non

1 eventura.

2 et sunt.

3 dare.

4 Abest Est.

non est. ex falsis enim, ut ab ipsis didicimus, verum effici non potest. jacet igitur tota conclusio.

Veniamus nunc ad optimum virum, familia-⁵² rem nostrum, Cratippum. Si sine oculis, inquit,¹⁰⁷ non potest exstare officium & munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est usus oculis, ut vera cerneret, is habet sensum oculorum, vera cernentium. Item igitur, si sine divinatione non potest officium & munus divinationis exstare, potest autem, cum quis divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam divinationem, semel aliquid ita esse divinatum, nihil ut fortuito cecidisse videatur. sunt autem ejus generis innumerabilia. esse igitur divinationem confitendum est. Festive & breviter. sed cum bis sumsit, quod voluit, etiam si faciles nos ad concedendum ha buerit: id tamen, quod assumit, concedi nullo modo potest. Si, inquit, aliquando oculi peccent, ta-¹⁰⁸ men, quia recte aliquando viderint, inest in iis vis videndi. Item, si quis semel aliquid viderit, is¹⁰⁹ etiam cum peccet, tamen existimandus sit habere vim divinandi. Vide, quæso, Cratippe noster,⁵³ quam sint ista similia. nam mihi non videntur. oculi p. 131. enim vera cernentes, utuntur natura atque sensu:^{a.} animi, si quando vel vaticinando, vel somniando vera viderunt, usi sunt fortuna atque casu. Nisi forte concessuros tibi existimas eos, qui somnia pro somniis habent, si quando aliquod somnium verum evaserit, non id fortuito accidisse. Sed demus tibi istas duas functiones, ea, quæ λήμματα appellant dialectici: sed nos Latine loqui malimus:⁶ assumptio tamen, quam ⁷ πρόσληψιν iidem vocant, non dabitur. Assumit autem Cratippus hoc mo-¹⁰⁹ do: Sunt autem innumerabiles præsentiones non fortui.

G 4

5 dixerit.

6 præsumptio.

7 πρόσληψιν.

fortuitæ. At ego dico nullam. Vide, quanta sit controversia. Jam assumptione non concessa, nulla conclusio est. At impudentes sumus, qui, cum tam perspicuum sit, non concedamus. Quid est perspicuum? Multa vera, inquit, evadere. Quid, quod multo plura falsa? nonne ipsa varietas, quæ est propria fortunæ, fortunam esse causam, non naturam docet? deinde, si tua ista conclusio, Cratippe, vera est: (tecum enim mihi res est) nonne intelligis, eadem uti posse & haruspices, & fulguratores, & interpretes ostentorum, & augures, & sortilegos, & Chaldaeos? quorum generum nullum est, ex quo non aliquid, sicut prædictum sit, evaserit. Ergo aut ea quoque genera divinandi sunt, quæ tu rectissime improbas: aut, si ea non sunt, non intelligo, cur hæc dgo sint, quæ relinquis. quæ ergo ratione hæc inducis, eadem illa possunt esse, quæ tollis.

54 Quid vero habet auctoritatis furor iste, quem
XIO divinum vocatis, ut, quæ sapiens non videat, ea videat infans, & is, qui humanos sensus amiserit, divinos affectus sit? Sibyllæ versus observamus, quos illa furens sudisse dicitur. quorum interpretis nuper falsa quædam, hominum fama, dicturus in senatu putabatur, eum, quem re vera regem habebamus, appellandum quoque esse regem, si salvum esse vellemus. Hoc si est in libris, in quem hominem, & in quod tempus est? callide enim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcumque accidisset, prædictum videretur, hominum & temporum definitione sublata. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus alias in aliam rem posse accommodari viderentur. Non esse autem illud carmen furentis, cum ipsum poema declarat (est enim magis artis & diligentiae, quam incitationis & motus) tum vero ea, quæ *argosiris* dicitur, cum deinceps

deinceps ex primis¹ versuum litteris aliquid con-
nectitur, ut in quibusdam Ennianis, [*quæ Ennius
fecit*]. id certe magis est attentī animi, quam fu-
rentis. Atque in Sibyllinis ex primo versu cuius¹¹²
que sententiæ primis litteris illius sententiæ carmen
omne prætexitur. Hoc scriptoris est, non furen-
tis; adhibentis diligentiam, non infani. Quamob-
rem Sibyllam quidem sepositam & conditam habea-
mus, ut, id quod proditum est a maioribus, in-
jussu senatus ne legantur quidem libri, valeantque
ad deponendas potius, quam ad suscipiendas reli-
giones: cum antistitibus agamus, ut quidvis potius
ex illis libris, quam regem proferant: quem Romæ
posthæc nec dii, nec homines esse² patiantur. At⁵⁵
multi sæpe vera vaticinati, ut Cassandra,

Jamque mari magno. —

Eademque paullo post:

Eheu videte. —

Num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ¹¹³
delectationis habeant, quantum voles: verbis, sen-
tentiis, numeris, cantibus adjuventur: auctorita-^{p. 132.}
tem quidem nullam debemus, nec fidem commen-
ticiis rebus adjungere. Eodemque modo nec ego
Publicio nescio cui, nec Marciis vatibus, nec Apol-
linis opertis credendum existimo: quorum partim
ficta aperte, partim effutita temere, numquam ne
mediocri quidem cuiquam, non modo prudenti,
probata sunt. Quid? inquires: remex ille de classe¹¹⁴
Coponii, nonne ea prædixit, quæ facta sunt? Ille
vero, & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne
acciderent, timebamus. castra enim in Thessalia ca-
stris collata audiebamus: videbaturque nobis exer-
citus Cæsaris & audaciæ plus habere, quippe qui
patriæ bellum intulisset; & roboris, propter ve-

G 5

tusta.

¹ versus.

² patiuntur.

tustatem. Casum autem proelii, nemo nostrum erat, quin timeret: sed ita, ut constantibus hominibus par erat, non aperte. Ille autem Græcus, quid mirum, si magnitudine timoris, ut plerumque fit, a constantia, atque a mente, atque a se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ, sanus cum esset, timebat, ne evenirent, ea demens eventura esse dicebat. Utrum tandem, per deos, atque homines! magis verisimile est, vesanum remigem, an aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, me, Catonem, Varronem, Coponium ipsum, consilia deorum immortalium perspicere potuisse? Sed jam ad te venio,

115 *O sancte Apollo, qui umbilicum certum terrarum obsides,*

Unde superstitiosa primum seva evasit vox fera.

Tuis enim oraculis Chrysippus totum volumen implevit partim falsis, ut ego opinor, partim casu veris, ut fit in omni oratione sæpissime; partim flexiloquis & obscuris, ut interpret egeat interprete, & fors ipsa ad sortes referenda sit; partim ambiguis, & quæ ad dialecticum deferenda sint. Nam cum

b. fors illa edita est opulentissimo regi Asiæ,

Cræsus Halym penetrans magnam pervertet opum vim:

hostium vim sese perversurum putavit, pervertit
116 autem suam. Utrum igitur eorum accidisset, verum oraculum fuisset. Cur autem hoc credam unquam editum Cræso? aut Herodotum cur veraciorrem ducam Ennio? num minus ille potuit de Cræso, quam de Pyrrho fingere Ennius? quis enim est, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrrho esse responsum,

Ajo, te, Æacida, Romanos vincere posse.

Primum Latine Apollo numquam locutus est. deinde ista fors inaudita Græcis est. præterea Pyrrhi
tempo-

referenda.

temporibus jam Apollo versus facere desierat. postremo, quamquam semper fuit, ut apud Ennium est,

— *stolidum genus Æacidarum,
Bellipotentis sunt magi, quam sapientipotentis:*

tamen hanc amphiboliam versus intelligere potuisset, *vincere te Romanos*, nihilo magis in se, quam in Romanos valere. Nam illa amphibolia, quæ Cræsum decepit, vel Chrysippum potuisset fallere. hæc vero ne Epicurum quidem. Sed, quod caput 57
est, cur isto modo jam oracula Delphis non edun- 117
tur, non modo nostra ætate, sed jamdiu, jam ut nihil possit esse contemptius? Hoc loco cum urgentur, evanuisse, ajunt, vetustate vim loci ejus, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. De vino, aut salsamento putes loqui, quæ evanescunt vetustate. de vi loci agitur, neque solum naturali, sed etiam divina: quæ quo tandem modo evanuit? Vetustate, inquires. Quæ vetustas est, quæ vim divinam conficere possit? quid tam divinum autem, quam afflatus ex p. 133
terra mentem ita movens, ut eam providam rerum a.
futurarum efficiat, ut ea non modo cernat multo ante, sed etiam numero, versuque pronuntiet? quando autem ista vis evanuit? an postquam homines minus creduli esse cœperunt? Demosthenes 118
quidem, qui abhinc annos prope ccc fuit, jam tum *Φιλίππῳ* Pythiam dicebat, id est, quasi cum Philippo facere. hoc autem eo spectabat, ut eam a Philippo corruptam diceret. quo licet existimare, in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sin-
ceri fuisse. Sed nescio, quomodo isti philosophi, supersticiosi, & pæne fanatici, quidvis malle videntur, quam se non ineptos. Evanuisse mavultis, & extinctum esse id, quod, si umquam fuisset, certe æternum esset, quam ea, quæ non sunt credenda, non credere.

Similis

- 58 Similis est error in somniis: quorum quidam
 119 defensio repetita quam longe est? divinos animos
 censent esse nostros, eosque esse tractos extrinse-
 cus, animorumque consentientium multitudine com-
 pletum esse mundum: hac igitur mentis, & ipsius
 divinitate, & conjunctione cum externis mentibus,
 cerni, quæ sint futura. Contrahi autem animum
 Zeno, & quasi labi putat atque concidere, & ipsum
 esse dormire. Jam Pythagoras & Plato, locuple-
 tissimi auctores, quo in somnis certiora videamus,
 præparatos quodam cultu, atque victu proficisci ad
 dormiendum jubent. faba quidem Pythagorei uti-
 que abstinere: quasi vero eo cibo mens, non ven-
 ter infletur. Sed, nescio quomodo, nihil tam ab-
 surde dici potest, quod non dicatur ab aliquo phi-
 120 losophorum. Utrum igitur censemus dormientium
 animos per semet ipsos in somniando moveri, an,
 b. ut Democritus censet, externa & adventicia visio-
 ne pulsari? siue enim sic est, siue illo modo, vi-
 deri possunt permulta somniantibus falsa pro veris.
 Nam & navigantibus moveri videntur ea, quæ
 stant: & quodam obtutu oculorum duo pro uno lu-
 cernæ lumina. Quid dicam, insanis, quid, ebriis
 quam multa falsa videantur? quod si ejusmodi visis
 credendum non est, cur somniis credatur, nescio.
 81 nam tam licet de his erroribus, si velis, quam de
 somniis disputare: ut ea, quæ stant, si moveri vi-
 deantur, terræ motum significare dicas, aut repen-
 tinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ lu-
 mine declarari, dissensionem ac seditionem moveri.
 59 Jam ex insanorum, aut ebriorum visis innumera-
 121 bilia conjectura trahi possunt, quæ futura videan-
 tur. Quis est enim, qui totum diem jaculans non
 aliquando collimet? totas noctes dormimus; ne-
 que ulla fere est, qua non somniemus. & mira-
 mur,

1 collimet.

2 somniemus.

3 dormiamus.

mur, aliquando id, quod somniamus, evadere?
 quid est tam incertum, quam talorum jactus? ta-
 men nemo est, quin sæpe jactans, Venerium ja-
 ciat aliquando, nonnumquam etiam iterum ac ter-
 tium. num igitur, ut inepti, Veneris id fieri im-
 pulsus malumus, quam casu dicere? quod si ceteris
 temporibus, falsis visis credendum non est; non
 video, quid præcipui somnus habeat, in quo va-
 leant falsa pro veris. Quod si ita natura paratum ¹²²
 esset, ut ea dormientes agerent, quæ somniant:
 alligandi omnes essent, qui cubitum irent. majores
 enim, quam ulli insani, efficerent motus somniantes.
 Quod si insanorum visis fides non est habenda,
 quia falsa sunt; cur credatur somniantium visis,
 quæ multo etiam perturbatiora sunt, non intelligo.
 an, quod insani sua visa conjectori non narrant,
 narrant qui somniaverunt? Quæro etiam, si velim ^{p. 134}
 scribere quid, aut legere, aut canere vel voce, vel
 fidibus, aut geometricum quiddam, aut physicum,
 aut dialecticum explicare, somniumne expectandum
 sit, an ars adhibenda, sine qua nihil earum rerum
 nec fieri, nec expediri potest? Atqui, ne si navi-
 gare quidem velim, ita gubernarem, ut somnia-
 verim. præsens enim poena sit. Qui igitur conve- ¹²³
 nit, ægros a conjectore somniorum potius, quam
 a medico petere medicinam? an Æsculapius, an Se-
 rapis potest nobis præscribere per somnium cura-
 tionem valitudinis; Neptunus gubernantibus non
 potest? et, + sine medico medicinam dabit Minerva;
 Musæ scribendi, legendi, ceterarum artium
 scientiam somniantibus non dabunt? At si curatio
 daretur valitudinis, hæc quoque, quæ dixi, daren-
 tur. quæ quoniam non dantur, medicina non da-
 tur. qua sublata, tollitur omnis auctoritas somnio-
 rum.

si sine.

60 rum. Sed hæc quoque in promptu fuerint: nunc interiora videamus.

124 Aut enim divina vis quædam, consulens nobis, somniorum significationes facit: aut conjectores ex quadam convenientia & conjunctione naturæ, quam vocant *συμπύκνωσιν*, quid cuique rei conveniat, ex somniis, & quid quamque rem sequatur, intelligunt: aut eorum neutrum est, sed quædam observatio constans atque diuturna est, cum quid visum secundum quietem sit, quid evenire, & quid sequi soleat. Primum igitur intelligendum est, nullam vim esse divinam effectricem somniorum. Atque illud quidem perspicuum est, nulla visa somniorum proficisci a numine deorum. nostra enim causa dii

125 id facerent, ut providere futura possemus. Quotus igitur est quisque, qui somniis pareat? qui intelligat? qui meminerit? quam multi vero, qui contemnunt, eamque superstitionem imbecilli animi atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens deus, somniis moneat eos, qui illa non modo cura, sed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus potest, qua mente quisque sit: nec frustra ac sine causa quid facere dignum deo est: quod abhorret etiam ab hominis constantia. Ita si pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur; aut nescit hoc deus, aut frustra somniorum significatione utitur. Sed horum neutrum in deum cadit. nihil igitur a deo somniis

61 significari fatendum est. Illud etiam requiro, cur, 126 si deus ista visa nobis providendi causa dat, non vigilantibus potius det, quam dormientibus. Sive enim externus, & adventicius pulsus animos dormientium commovet, sive per se ipsi animi moventur, sive quæ causa alia est, cur secundum quietem aliquid videre, audire, agere videamur, eadem causa

causa

causa vigilantibus esse poterat: idque si nostra causa
 dii secundum quietem facerent, vigilantibus idem
 facerent; præsertim cum Chrysippus, Academicos
 refellens, permulto clariora, & certiora esse dicat,
 quæ vigilantibus videantur, quam quæ somnian-
 tibus. Fuit igitur divina beneficentia dignius, cum
 consuleret nobis, clariora visa dare vigilantibus,
 quam obscuriora per somnium. quod quoniam non
 fit, somnia divina putanda non sunt. Jam vero 127
 quid opus est circuitione & amfractu, ut sit uten-
 dum interpretibus somniorum potius, quam directo?
 deus si quidem nobis consulebat, *Hoc facito, Hoc
 ne feceris*, diceret? idque visum vigilantibus potius,
 quam dormienti daret? jam vero quis dicere au- p. 135.
 deat, vera omnia esse somnia? *Aliquot somnia vera,*
 inquit Ennius; *sed omnia non est necesse.* Quæ est 62
 tandem ista distinctio? quæ vera, quæ falsa habet?
 & si vera a deo mittuntur, falsa unde nascuntur?
 nam si ea quoque divina, quid inconstantius deo?
 quid inscientius autem est, quam mentes mortalium
 falsis & mendacibus visis concitare? sin vera visa di-
 vina sunt; falsa autem & inania, humana: quæ est
 ista designandi licentia, ut hoc deus, hoc natura
 fecerit potius, quam aut omnia deus, quod nega-
 tis, aut omnia natura? quod quoniam istud negatis,
 hoc necessario consistendum est. Naturam autem 128
 eam dico, qua numquam animus insistens, agita-
 tione & motu esse vacuus potest. Is cum languore
 corporis, nec membris uti, nec sensibus potest,
 incidit in visa varia, & incerta ex reliquiis, ut ait
 Aristoteles, inherens earum rerum, quas vigi-
 lans gesserit, aut cogitarit. quarum perturbatione
 mirabiles interdum existunt species somniorum.
 Quæ si alia vera, alia falsa: qua nota internoscantur,
 scire sane velim. Si nulla est: quid istos in-
 terpretes audiamus? sin quæpiam est, aveo audire,
 quæ

63 quæ sit. Sed hærebunt. venit enim jam in conten-
 129 tionem, utrum sit probabilius, deosne immortales,
 rerum omnium præstantia excellentes, concurrere
 omnium mortalium; qui ubique sunt, non modo
 lectos, verum etiam grabatos, & cum stertentes
 aliquos viderint, objicere his visa quædam tortuosa
 & obscura, quæ illi exterriti somnio ad conjecto-
 rem mane deferant; an natura fieri, ut mobiliter
 animus agitatus, quod vigilans viderit, dormiens
 videre videatur. utrum philosophia dignius, faga-
 rum superstitione ista interpretari, an explicatione
 naturæ? ut, si jam fieri possit conjectura vera
 somniorum, tamen isti, qui profitentur, eam fa-
 cere non possint: ex levissimo enim, & indoctissimo
 genere constant. Stoici autem tui negant quem-
 130 quam, nisi sapientem, divinum esse posse. Chry-
 sippus quidem divinationem definit his verbis, Vim
 cognoscentem, & videntem, & explicantem signa,
 quæ a diis hominibus portendantur: officium au-
 tem esse ejus, prænoscere, dei erga homines mentem
 qua sint, quidque significant, quemadmodumque ea
 procurentur atque expientur. Idemque somnio-
 rum conjectorem definit hoc modo, Esse vim cer-
 nentem, & explanantem, quæ a diis hominibus
 significantur in somnis. Quid ergo, ad hæc medio-
 cri opus est prudentia, an & ingenio præstanti, &
 eruditione perfecta? talem autem cognovimus ne-
 64 minem. Vide igitur, ne, etiam si divinationem
 131 tibi esse concessero, quod numquam faciam, ne-
 minem tamen divinum reperire possimus. Qualis
 autem ista mens est deorum, si neque ea nobis signi-
 fificant in somnis, quæ ipsi per nos intelligamus:
 neque ea, quorum interpretes habere possimus?
 similes enim sunt dii, si ea nobis obijciunt, quo-
 rum nec scientiam, neque explanatorem habeamus,
 tamquam si Poeni, aut Hispani in senatu nostro
 loque-

loquerentur sine interprete. Jam vero quo perti-¹³²
nent obscuritates, & ænigmata somniorum? in-
telligi enim a nobis dii velle debebant ea, quæ
nostra causa nos monerent. Quid? poëta nemo,
nemo physicus obscurus? ille vero nimis etiam ob-
scurus Euphorion. at non Homerus. Uter igitur¹³³
melior? Valde Heraclitus obscurus: minime De-^{p. 136.}
mocritus. num igitur conferendi? mea causa me
mones, quod non intelligam. Quid me igitur
mones? ut si quis medicus ægroto imperet, ut
sumat

*Terrigenam, herbigradam, domi-portam, sanguine
cassam,*

potius, quam hominum more, cochleam, dicere.
Nam Pacuvianus Amphio,

*Quadrupes tardigrada, agrestis, humilis, aspera,
Capite brevi, cervice anguina, adpectu truci,
Eviscerata, inanima, cum animali sono,*

cum dixisset obscurius, tum Attici respondent: non
intelligimus, nisi aperte dixeris. At ille uno ver-
bo, Testudo. Non potueras hoc igitur a principio,⁶⁵
citharista, dicere? Desert ad conjectorem quidam,
somniaſſe ſe, ovum pendere ex fascia lecti ſui cu-
bicularis. Est hoc in Chryſippi libro ſomnium.¹³⁴
Reſpondit conjector, theſaurum deſoſſum eſſe ſub
lecto. fodit: invenit auri aliquantum, idque cir-
cumdatum argento. miſit conjectori, quantulum vi-
ſum eſt, de argento. Tum ille, Nihilne, inquit,
de vitello? id enim ei ex ovo videbatur aurum
declaraſſe; reliquum, argentum. Nemone igitur
unquam alius ovum ſomniavit? cur ergo hic
neſcio qui theſaurum ſolus invenit? quam multi
inopes, digni præſidio deorum, nullo ſomnio ad
theſaurum reperiendum admonentur? quam autem

Cic. de Divinat.

H

ob

- ob causam tam est obscure admonitus, ut ex ov
 nasceretur thesauri similitudo potius, quam apert
 thesaurum quærere juberetur, sicut aperte Simoni
 135 des vetitus est navigare? Ergo obscura somnia, mi-
 66 nime consentanea sunt majestati deorum. Ad aperta
 & clara veniamus, quale est de illo interfecto a
 caupone Megaris: quale de Simonide, qui ab eo,
 quem humarat, vetitus est navigare: quale etiam de
 Alexandro: quod a te præteritum esse miror: qui,
 b. cum Ptolemæus, familiaris ejus, in prælio telo
 venenato ictus esset, eoque vulnere summo cum
 dolore moreretur; Alexander affidens, somno est
 confopitus. Tum secundum quietem visus ei dicitur
 draco is, quem mater Olympias alebat, radicula-
 lam ore ferre, & simul dicere, quo illa loci nasce-
 retur, (neque is longe aberat ab eo loco) ejus
 autem esse vim tantam, ut Ptolemæum facile sanaret.
 Cum Alexander experrectus narrasset amicis
 somnium, emisisse, qui illam radiculam quærerent.
 qua inventa, & Ptolemæus sanatus dicitur, &
 multi milites, qui erant eodem genere teli vulne-
 136 rati. Multa etiam sunt a te ex historiis prolata
 somnia, matris Phalaridis, Cyri superioris, ma-
 tris Dionysii, Poeni Hamilcaris, Annibalis, P. Decii:
 pervulgatum jam illud de præfule: Gracchi etiam:
 & recens Cæciliæ, Balearici filia, somnium. Sed
 hæc externa, ob eamque causam ignota nobis
 sunt: nonnulla etiam ficta fortasse. quis enim auctor
 istorum? de nostris somniis quid habemus dicere?
 tu de merso me, & equo ad ripam? ego de Mario
 cum fascibus laureatis me in suum deduci jubente
 67 monumentum? Omnium somniorum, Quinte, una
 ratio est. quæ, per deos immortales! videamus,
 ne nostra superstitione, & depravatione superetur.
 137 Quem enim tu Marium visum a me putas? Spe-
 ciem, credo, ejus, & imaginem, ut Democrito
 videtur.

videtur. Unde profectam imaginem? a corporibus enim solidis, & a certis figuris vult fluere imagines. quod igitur Marii corpus erat? Ex eo, inquit, quod fuerat. plena sunt imaginum omnia. ista igitur me imago Marii in campum Atinatem persequabatur. nulla enim species cogitari potest, nisi pulsu imaginum. Quid ergo? istæ imagines ita nobis dicto audientes sunt, ut simul atque velimus, accurrant? etiamne earum rerum, quæ nullæ sunt, quæ est enim forma tam¹ invisitata, tam nulla, quam non sibi ipse animus possit effingere? ut, quæ numquam vidimus, ea tamen informata habeamus, oppidorum situs, hominum figuras. Num igitur, cum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? Omnia igitur, quæ volumus, nota nobis esse possunt. nihil est enim, de quo cogitare nequeamus. Nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinsecus, nec omnino fluunt illæ: nec cognovi quemquam, qui majore auctoritate nihil diceret. Animorum est ea vis, eaque natura, ut vigeant vigilantes, nullo adventicio pulsu, sed suo motu, incredibili quadam celeritate. Hi cum sustinentur membris, & corpore, & sensibus, omnia certiora cernunt, cogitant, sentiunt. cum autem hæc subtrahuntur, desertusque animus languore corporis, tum agitur ipse per sese. itaque in eo & formæ versantur, & actiones: & multa audiri, multa dici videntur. Hæc scilicet² in imbecillo, remissoque animo, multa omnibus modis confusa, & variata versantur, maximeque reliquiæ earum rerum morantur in animis, & agitantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo Marius versabatur,

H 2

recor-

¹ invisitata.² Abest in.

- recordanti, quam ille gravem suum casum magno animo, quam constanti tulisset. Hanc credo causam de illo somniandi fuisse. Tibi autem, de me cum sollicitudine cogitanti, subito sum visus emer-
 68 sus e flumine. inerant enim in utriusque nostrum animis, vigilantium cogitationum vestigia. At quædam adjuncta sunt: ut mihi de monumento Marii; tibi, quod equus, in quo ego vehebar, mecum una
 141 demersus rursus apparuit. An tu censeres ullam animum
 b. tam deliram futuram fuisse, ut somniis crederet, nisi ista casu nonnumquam, forte, temere concurrerent? Alexandro draco loqui visus est. Potest omnino hoc esse falsum, potest verum: sed utrum sit, non¹ est mirabile. non enim audivit ille draconem loquentem, sed est visus audire: & quidem, quo majus sit, cum radicem ore teneret, locutus est. Sed nihil est magnum somnianti. Quæro autem, cur Alexandro tam illustre somnium, tam certum, nec huic eidem alias, nec multa ceteris. Mihi quidem, præter hoc Marianum, nihil sane, quod meminerim. Frustra igitur consumptæ tot
 142 noctes tam longa in ætate. Nunc quidem propter intermissionem forensis operæ & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus uti antea non solebam: nec tam multum dormiens, ullo somnio sum admonitus, tantis præsertim de rebus: nec mihi magis² unquam videor, quam cum aut in foro magistratus, aut in curia senatum video, somniare.
- 69 Etenim (ex divisione hoc secundum est) quæ est continuatio conjunctioque naturæ (quam, ut dixi, vocant *συμπάθεια*) ejusmodi, ut thesaurus ex ovo intelligi debeat? nam medici ex quibusdam rebus & advenientes, & crescentes morbos intelli-
 gunt:

¹ esse.² usquam.

gunt: nonnullæ etiam valitudinis significationes, ut hoc ipsum, *pleni enectine sinus*, ex quodam genere somniorum intelligi posse dicuntur. Theſaurus vero, & hereditas, & honos, & victoria, & multa generis ejusdem, qua cum ſomniis naturali cognitione junguntur? Dicitur quidam, cum in ſomnis ¹⁴³ complexu Venerio jungeretur, calculos eieciffe. video ſympthiam. viſum eſt enim tale objectum dormienti, ut id, quod evenit, naturæ viſ, non opinio erroris effecerit. Quæ igitur natura obtulit ^{p. 138.} illam ſpeciem Simonidi, a qua vetaretur navigare? ^{a.} aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis, quod ſcribitur, ſomnium? qui paullo ante interitum, viſus eſt in ſomnis amicæ eſſe amictus amiculo. Is cum eſſet proſectus inhumatus, ab omnibusque deſertus jaceret: amica corpus ejus texit ſuo pallio. Ergo hoc inerat in rebus futuris. & cauſas naturales habebat: an, & ut videretur, & ut eveniret, caſus effecit? Quid? iſorum interpretum conjecturæ, nonne magis ingenia declarant eorum, quam ⁷⁰ vim conſenſumque naturæ? Curſor ad Olympia proſiciſci cogitans, viſus eſt in ſomnis curru quadrigarum vehi. mane ad conjectorem. At ille, Vincas, inquit. id enim celeritas ſignificat, & viſ equorum. Poſt idem ad Antiphontem. Is autem, Vincare, inquit, neceſſe eſt. an non intelligis, quattuor ante te cucurriſſe? Ecce alius curſor: (atque horum ſomniorum, & talium plenus eſt Chryſippi liber, plenus Antipatri.) Sed ad curſorem redeo. ad interpretem detulit, aquilam ſe in ſomnis viſum eſſe factum. At ille, Viciffi. iſta enim avi volat nulla vehementius. Huic ³ quidem Antipho, Baro, inquit, te victum eſſe non vides? iſta enim avis inſectans alias aves & agitans, ſemper ipſa poſtrema eſt. Parere quædam matrona cupiens, du- ¹⁴⁵

H 3

bitans

9 equidem.

bitans effctne pręgnans, visa est in quiete obsignatam habere naturam. retulit. Negavit, eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. At alter, pręgnantem esse dixit. nam inane obsignari nihil solere. Quę est ista ars conjectoris, eludentis ingenio? an ea, quę dixi, & innumerabilia, quę collecta habent Stoici, quidquam significant, nisi acumen hominum, ex similitudine aliqua, conjecturam modo huc, modo illuc ducentium? Medici signa quędam habent ex venis, & ex spiritu ægroti: multisque ex aliis futura pręsentunt. Gubernatores cum exultantes loligines viderint, aut delphinos se in portum conijcientes, tempestatem significari putant. Hęc ratione explicari, & ad naturam facile revocari possunt: ea vero, quę paullo ante dixi, nullo modo.

71 At enim observatio diuturna, (hęc enim pars
146 una restat) notandis rebus fecit artem. An tandem somnia observari possunt? quonam modo? sunt enim innumerabiles varietates. Nihil tam prępostere, tam incondite, tam monstruose cogitari potest, quod non possimus somniare. Quo modo igitur hęc infinita, & semper nova aut memoria complecti, aut observando notare possumus? Astrologi motus errantium stellarum notaverunt. inventus est enim ordo in iis stellis, qui non putabatur. Cedo tandem, qui sit ordo, aut quę concursatio somniorum? quo modo autem distingui possunt vera somnia a falsis, cum eadem & aliis aliter evadant, & iisdem non semper eodem modo? ut mihi mirum videatur, cum mendaci homini, ne verum quidem dicenti, credere soleamus, quo modo isti, si somnium verum evasit aliquod, non ex multis potius uni fidem derogant, quam ex uno innumerabilia confirmant.

Si

Si igitur neque deus est effector somniorum, ¹⁴⁷
 neque naturæ societas ulla cum somniis, neque ob-
 servatione inveniri potuit scientia: effectum est, ut
 nihil prorsus somniis tribuendum sit: præsertim
 cum illi ipsi, qui ea vident, nihil divinent; ii, qui
 interpretantur, conjecturam adhibeant, non natu-
 ram: casus autem innumerabilibus pæne sæculis in
 omnibus plura mirabilia, quam in somniorum visis
 effecerit: neque conjectura, quæ in varias partes p. 139
 duci potest, nonnumquam etiam in contrarias, ^{a.}
 quidquam sit incertius. Explodatur hæc quoque ⁷²
 somniorum divinatio pariter cum ceteris. nam ut ¹⁴⁸
 vere loquamur, superstitio fusa per gentes, op-
 pressit omnium fere animos, atque hominem im-
 becillitatem occupavit. quod & in iis libris dictum
 est, qui sunt de natura deorum: & hac disputa-
 tione id maxime egimus. multum enim & nobis-
 met ipsis, & nostris profuturi videbamur, si eam
 funditus sustulissimus. Nec vero (id enim dili-
 genter intelligi volo) superstitione tollenda religio
 tollitur. Nam &, majorum instituta tueri sacris
 caeremoniisque retinendis, sapientis est: & esse
 præstantem aliquam, æternamque naturam, & eam
 suspiciendam, admirandamque hominum generi,
 pulcritudo mundi, ordoque rerum cœlestium co-
 git confiteri. Quamobrem, ut religio propaganda ¹⁴⁹
 etiam est, quæ est juncta cum cognitione naturæ:
 sic superstitionis stirpes omnes ejiciendæ. instat enim,
 & urget, &, quo te cumque verteris, persequitur;
 sive tu vatem, sive tu omen audieris; sive immo-
 laris, sive avem aspexeris; si Chaldæum, si ha-
 ruspicem videris; si fulserit, si tonuerit, si tactum
 aliquid erit de cælo; si ostenti simile natum fa-
 ctumve quippiam; quorum necesse est plerumque
 aliquid eveniat: ut numquam liceat quiescente mente
 consistere. Perfugium videtur omnium laborum, & ¹⁵⁰
 sollici-

sollicitudinum esse somnus. at ex eo ipso plurimæ curæ metusque nascuntur. qui quidem ipsi per se minus valerent, & magis contemnerentur, nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent, nec
 b. ii quidem contemtissimi, sed in primis acuti, & consequentia, & repugnantia videntes: qui prope jam absoluti, & perfecti putantur. quorum licentiæ nisi Carneades resistisset, haud scio, an soli jam philosophi judicarentur. cum quibus omnis fere nobis disceptatio contentioque est, non quod eos maxime contemnamus; sed quod videntur acutissime sententias suas prudentissimeque defendere. Cum autem proprium sit Academiae, iudicium suum nullum interponere; ea probare, quæ simillima veri videantur; conferre causas, & quid in quamque sententiam dici possit, expromere; nulla adhibita sua auctoritate, iudicium audientium relinquere integrum ac liberum: tenebimus hanc consuetudinem a Socrate traditam; eaque inter nos, si tibi, Quinte frater, placebit, quam sæpissime utemur. Mihi vero, inquit ille, nihil potest esse iucundius. Quæ cum essent dicta, fur-

reximus.

